

Кайыптан алып кагазга түшүргөн
Бүбү Мариям Муса кызы

Жайсаң Үмөт уулу

АЙЖӨЛ МАЖА

ДАСТАН

Жетинчи китеп

«Бийиктик»
Бишкек – 2009

УДК 821.51
ББК 84 Ки 7-5
У – 99

Үмөт уулу Жайсаң.

У –99 Айкөл Манас: Көкөтөйдүн ашы. Дастан: Жетинчи китеп. – Б.: Бийиктик, 2009. – 440 б.

ISBN 978-9967-13-596-3 (7 китеп)

ISBN 978-9967-13-600-7

Кыргыз элинин тарыхындагы эң акылман, көрөгөч жана сарамжал инсан Көкөтөй улуу мамлекеттин түптөлүшүнө сиңирген зор эмгеги үчүн анын көзү өткөндө ага арналып аябагандай чоң аш берилген. Андай чоң аш андан мурун да, кийин да өткөрүлбөгөн чыгар. Көкөтөйдүн ашы Каркыра жайлоосунда өткөн. Тогуз күнгө уланган. Аштын аягы чырга айланып, Чоң Казаттын башталышына түрткү болгон.

Жетинчи китепте Эр Төштүк жөнүндө да таңгаларлыктай кызыктуу маалыматтар бар.

У 4702300500-09

УДК 821.51
ББК 84 Ки 7-5

ISBN 978-9967-13-596-3 (7 китеп)
ISBN 978-9967-13-600-7

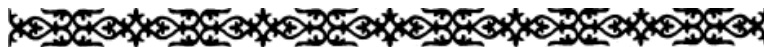
© Бүбү Мариям Муса кызы
© «Кылым көчү» коомдук
бирикмеси, 2009.

**КӨКӨТӨҮДҮН
АШЫ**

Дөөлөтберген уулу Көкөтөй – болжолу 619-жылы Алайда туулган. Баалы аттуу аял менен өмүр бойу жашаган, бирок, балалуу болушкан эмес.

Көкөтөй байлыкты мурас кылган эмес. Ал кара кылды как жарган калыс, ченде жок боорукер, өзгөчө акылдуу адам болгон. Кыргыздын бир бүтүн эл болуп түбөлүк жашап калышы үчүн бүт акыл-күчүн жумшаган. Ошондон улам эл аны **ЖУРТ АТА-СЫ** деп аташкан. Көп хандуулукту жойуп, жалгыз Манасты хан көтөрүү демилгесин ишке ашырган.

Жүз жаштан ашканда, болжол менен 722 жылы дүйнөдөн кайткан. Сөөгү Алай өрөөнүнө койулган. Кийин ал жер Куукалла деп аталып калган.

СЫРГАКТЫН СЫРЫ

«Бир мүчөл мезгил өттү, төркүндөрдүн
билүүгө кызыкпадым жайын-жөнүн.

Хандыгын сактап турган атамды да,
каяша айтпады деп арабдарга,

айыптап жүргөндүгүн Айкөл Шериң,
айтпасам деле аны куп билесиң.

Атамдын жашы небак өрдөн өткөн,
апакем аалам салып узап кеткен.

Ал эми уялашым Ысмайыл хан,
артында мурасчыга зарлаган жан.

Ал мага таарынганын катып ичке,
айтпастан жүргөндүгүн жан кишиге,

ачышып эт жүрөгүм күйгөнүнө,
алымды бир түшүнгөн Теңир күбө.

Эсиңден чыкпагандыр, Асел Таңдай,
эч кимди бир ооз каршы сөз айттырбай,

атамдын Акбуурасын тартууланган,
атайын Айкөлүмө сурап алгам.

Оодуруп Акбуурага төркүндөрдөн,
ооматын Айкөл Шерге ала келгем.

Абамдын таарынычы жөндүү экенин,
аны азыр Бал Таңдайым, туура дээрсиң.

Кылгансып аным аздык: андан ашкан
кымбатын апакемдин дилин чачкан,

аяндуу Аруукесин Алмамбетке,
атайын ылайыктап ошондо эле,

жүктөтүп себин түгөл Акбуурага,
жетелей келгенимди билерсиң да?

Абам да тегин эмес, зирек адам,
ал кантип аңдабасын буларды анан.

Энебиз-атабыз бир болгон менен,
эл-жери кыз баланын бөлөк экен.

Түбөлүк тамыр жайып көктөй турган,
туурумду төркүнүмдөн бийик туткам.

Анымды жактырбастыр, балким, пенде,
а бирок, жакса болду Көк Теңирге.

Шондуктан, Бал Таңдайым, төркүндөргө,
шамшаркыт катышпадым анча деле.

Курама кыргызынын камын көргөн,
Кудурет Айкөлүмдү сактаса дейм.

Баш кошуп кол кармашкан күндөн тарта,
бар эле бир тилегим Жаратканга:

«Кыпындай кир кетирбей көңүлүнө,
кыямат күндө дагы болсом бирге!».» –

...Аттаган күндөн бери астанамды,
агууда ачуу-таттуу жашоо шары.

Атабыз Уузхандын жолун жолдоп,
Айкөлүм Ата-Журттун камын ойлоп,

жерлерин бошоттуруп баскынчыдан,
кеңейтип жердин чегин ээлеп алган.

Ал анан аралашма ар уруу элди,
агаин, бир туугандар болсо деди.

А бирок куралган эл ар уруудан,
арасын зил аралап турган араң.

Кабылан Айкөл Шерим бир аз гана,
калыстык, катуулуктан тайып калса,

ыркы жок курама журт жик-жигинен,
ыдырап сөгүлөрүн жакшы билем.

Жуурултуш үчүн ошол чачкын элин,
жумшады бүт өмүрүн Айкөл Шерим.

Бал Таңдай, шундай ойго чөмүлгөндө,
бир кезде Журт Энеси Зулейха эне,

айтканын уккан элем апакемден.
Ар дайым ошол сөздү эстей берем.

Өткөргөн Боз-Коргондо марлар менен,
өмүрүн кут төгүлгөн учур деген.

Ал эми апам үчүн Ош-Пирде өткөн,
алты жыл теңдеши жок бактысы экен.

Кам көрүп канча асылдар жанын кыйган,
кээ бири азыр деле кызмат кылган,

кызырлуу Шердин жары болгонума,
Кудурет, кулдук урам буйругуңа.

Өткөргөн гүл өмүрүм Айкөл менен,
өзгөчө кут төгүлгөн учур десем,

Жараткан, оозкесир деп ойлой көрбө,
жар болуп, жакшылыгың бергин элге!

Көөдөндөн ашып-ташып кубандырган,
көп учур кол жеткистей алыс калган.

Эсимде Алмамбеттин келген чагы,
эскерсем өрөпкүймүн азыр дагы.

Жараткан түгөй кылган Айкөлүмө,
жалганда теңдеши жок асыл Шерге,

атайын арнап тиккен өргөөм жаккан,
агартып кир көңүлүн кубандырган.

Апакем күткөн уулун төрөрүндө,
Алтайда көргөн түшүн эскерди эле.

Алмамбет Айкөлүнө кучак жазып,
ал экөө: «Түгөйүм» – деп кучакташып,

жытташкан ак мамасын апакемдин,
ал түнү кут куйулткан Көк Теңирим!..

Сырдашым, боордошум Аруукеме,
сыртынан Алмамбетти айттым эле,

сумсая улутунуп туруп анан,
сынына толгонуна сөз баштаган:

«Эрдигин, кыраалыгын¹ Айкөлүндөн,
эжеке, жаңылбасмын ашык десем.

Аттигин, таалайы анын кем жаралган,
ал дагы Кудуреттин буйругунан.

Каңгайдан келгендиги бул тарапка,
кем кылар башкалардан көп учурда.

Бактысы кем жаралган ушул Эрге,
байлаган тагдырымды – Көк Теңирге,

«Тобо» деп кулдук уруп тилей турган,
учуру өтүп бир аз дил муздаган...

Көтөргөн оор жүгүн бөлүшүп тең,
көңүлүн кош дүйнөдө тапсам экен!

Эжеке, чочулаган жалгыз нерсем,
Эрениң картаң кыз деп чанбас бекен?

Канча жыл күткөнүмдү жолун карап,
калчайбы акылына калыс баалап?

Бул менин пенделигим, эжекебай,
билемин, баары болот ойдогудай.

Ортодо бүдөмүк ой калбасын деп,
эркеlep өзүңүзгө сүйлөдүм кеп...» –

---

¹ *Кыраалык* – кыраакылык.

жубатып адатынча көңүлүмдү,
жоодурай карап мага кебин бүттү.

Көтөрүп өргөөлөрүн көп өтпөстөн,
көпчүлүк бата берип үйлөнтүшкөн...

* * *

Ободон кут төгүлүп орчундардын,
ооматы өргө таяп турган чагын,

барк албай койуппуз деп кийинчерэк,
Бал Тандай, бир күдүк ой кыйнап жүрөт.

Өлчөөсүз шаан-шөкөттүү тойлорубуз,
өтө эле төгүл-чачыл болгонубуз,

аземдүү аш берүүнүн арты анан,
апаатка айланды го кыргын салган!..

Ушундай ысырапты жактырбаган,
Улаккан абамды азыр ойлоп турам.

Башка эмес – учурунда мага деле,
битир жан экен деген ой келди эле.

Баладан күдөр үзүп калган чакта,
бир жолу тайынам деп Таш-Мазарга,

эч кимди кемпири экөө жанына албай,
кеткенин кеп кылышкан жактырышпай.

Ал жерде не болгонун бир да жанга
айтышпай, кийинки жыл так маалында,

Улаккан абам уулду болгонунда,
уккан журт жалпы баткан кубанычка.

Карылар жака кармап тооп кылып,
уландар башта бөркүн көккө ыргытып,

байыган сүттөй болдук ашып-ташып,
баарыбыз сүйүнүчтөн турдук жашып.

Ошончо журт жарылган кубанычка,
ортоктош болбой жалгыз абам гана,

ободо дөң үстүнө басып барып,
олтуруп алган эле сыртын салып.

Абамдын сырын жакшы билген апам,
аксакал карыларды жоошуттурган...

Кош бойлуу экендигин Уулкан эне,
кишиге билдирбеген төрөгөнчө.

Тогуз күн толгоо тартып, качан гана,
тунарып каректери баратканда,

Улаккан абам келип апама айтып,
угузбай башкаларга кетет шашып.

Апакем баргандан соң бир чай кайнам,
убакыт өтүп барып көзүн жарган.

Колуна жерден аны алганында,
жан отун сезер элем салганына.

Уулкан энемден да ашып түшүп,
апакем Сыргагына турчу үзүлүп.

Андыктан Айкөлдөн да Эр Сыргагын,
артыкча көрчү десем жаңылбасмын...

Той бербей азан-казан, чакан гана,
топ башы карылардан бата алганда,

пейилин мынча неге тарытты деп,
пенделик ар кыл түрдүү айтылган кеп.

Бөлүшүп элдин ойун апама айтсам,
бир топко олтурган соң үн катпастан:

«Аттигин, пендечилик!» – деп күрсүнүп,
айтты эле иштин жөнүн түшүндүрүп:

«Ушунча зарлап күткөн перзентинен,
Улаккан дүнүйөсүн аяйт деген,

кан толгон кара оозуна бузук жандын,
кыйшык сөз чыкканына айран таңмын...

«Манчыркап байлыгыма аша чапсам,
мунумду Көк Теңирим жактырбастан,

зарыгып араң көргөн перзентиме,
залалы тийеби?» – деп ойлоду эле...

Баягы Бокмурундун тойундагы,
багыштын уулу салган чыр-чатагы,

сезимден кеткис такты Улакканга,
салганын курама журт билмек кайда!

Кыйырсыз санаа чегип ансыз дагын,
кыйналып араң жүргөн Акбалтанын,

түбүнө ошол чатак жеткен эле,
түйшүктүү бул жалгандан кеткен эле.

Тең тууган, мойундашып бирге өскөн,
тең бөлүп бүтүн данды жара жешкен,

ызаны көтөргөнүн Акбалтасы,
канткенде Улакканы унутмакчы.

Улаккан дүңгүрөтүп той бергенге,
үч себеп тоскоол болуп койгон эле.

Мен жана сөз башында салдым го кеп,
мына ошол эң биринчи башкы себеп.

Укканда Улаккандан бул сөздү мен,
укмуш ай, андан аша жөндүү дегем.

«Акбалта, Кошой, Бакай куракташпыз,
арабыз беш-он жаштан айырмабыз.

Алардан артык жерим болбосо да,
арбактар Сыргагымды берди мага.

Сыртынан сыр билгизбей жүргөн менен,
Кошойго, Бакайларга оңой бекен.

Дардактап мен той берсем, ал эми алар,
думугуп санаасына ичтен тынар.

Той берсем дүңгүрөтүп, кантип кана
айттырбай койом Көкөм, Кошой ханга?

Кастарын тиккен бирөө Акбалтадай,
Көкөмдү ыза кылса болот кандай?

Канакей, калыс болчу, Батмазуурам,
төгүлтүп той берүүдөн эмне табам?

Жактырбайт курама журт, билем баарын,
жактыраар Көк Теңирим иш кыябын». –

Уулкан экөөбүз тең Улаккандын,
укканда, туура көрдүк, бул айтканын.

Абасы Манасына салса акыл,
ал дагы туура көрүп болгон макул.

Кантмекпиз, эл деген эл, жумурткадан
кааласа мына шунтип кыр чыгарган...

Карегим, ар бир сөздү жүрөгүндөн,
калыстап сыдырган соң айтып жүрсөң!..». –

Апама ошондогу айтканымдан,
азыр да эстегенде уятымдан,

какталып турган сымал от табына,
кызарган каным толот бет отума.

Болбогон бир нерсени шылтоо кылып,
бөйрөктөн кетпесин деп шыйрак чыгып,

абамдын акыл өкчөп айткан кебин,
апамдан уккандан соң араң билдим.

«Улаккан ушунчалык кырс киши» деп,
улуулар ал жөнүндө айтышчу кеп.

Башка эмес мен билгени Бакай ханга,
бой салып чечилчү эмес абам анча.

Карабай көңүлдөргө бирок дайым,
как жарган калыс сөздү тик айтканын,

канчалык тырчышпасын мүнөзүнө,
калайык кадырлашып сестенчү эле...

Зарыгып, тилеп көргөн перзентим деп,
Сыргагын эрке өстүрсө болмок да эп.

Эң катуу койгон ата талабына,
эс тарткан күндөн көнгөн бирок ага,

эч кандай нааразылык билдирбестен,
эрки бек, өз алдынча болуп өскөн.

Акылы зирек эле артык жандай,
атайын Айкөл үчүн жаралгандай.

Мүнөздү мураска алган атасынан,
мойубас барга-жокко, эң калыс жан,

чечилип көп сүйлөбөй, кээде гана
чордондуу иштин жөнүн айтчу даана.

Койулган талаптарды так бүтүрчү,
өзү да дал ошондой койо билчү.

Сыргакты Айкөлүмө чоро дебейм,
канымдан жаралгандай сезер элем.

«Курама журттун куту Эр Сыргагым!» –
дегенин апакемден көп уккамын.

Жанынан артык көргөн Сыргагы үчүн,
жөн эле айткан кеп деп түшүнчүмүн.

А көрсө, аттигиниң арман дүйнө!
Ал сөзгө анча маани бербепмин ээ!..

Апамдын айтпаганын бекер жерден,
аңдадым казат жайын угуп сенден.

Бал Таңдай, буйрук-жазуу деген менен,
бир сөздү чыгарабыз эсибизден.

«Сактана билсең пендем, шондо гана
сактаймын!» – деген сөздү биз дайыма,

бейлебей, ойубузга албай койуп,
бертинип, бел сынабыз, майып болуп.

Буйурган нерсе болот, бирок аны
болбостур кол куушуруп күтүп алуу.

Аракет кылыш үчүн, адамдарга
айбандан айрымалап, эс берген да.

Көк Теңир артыкчылык берген менен,
көңүлгө албайт тура пенде деген.

Башка эмес, Бал Таңдайым, келер чактан,
болжобой – таасын билип кабар алган,

башкартып пенделикке мен бейбак да,
бербепмин сөзгө маани учурунда.

Болбосо, Бээжин беттеп аттанаарда,
бел болуп Сыргак мында эл-журтуна,

калсын деп Айкөл Шерден калкы өтүнсө,
кыялбай көптүн көөнүн, калбайт беле!

Кутубуз колдо турса, жортуулунан
кеткендин көбү келмек эсен-аман...

Өткөнгө өкүнүүдөн табарым жок,
өрнөгүн арттагылар алсын бирок.

Кетирген кемчилдигим урпактардын,
келишин баштарына каалабаймын...

Апамдын сөзүн ойго албасам да,
айтканын Көкө абамдын уксам гана!

Сыргакты жентектешип келген кези,
сенин да, Асел Таңдай, эсиндеби?

Ошондо Көкө абам колуна алып,
ормойо карт бүркүттөй назар салып,

жаш чайган каректери кубанычтан
жалжылдап, наристеге минтип айткан:

«Орошон журтка берген кутуң экен!
О Теңир! Жаны болсун таштан бекем!

Ордумду басар перзент төрөлгөнүн,
опоосуз бул жалганда өзүм көрдүм!

Кудурет, кусуруңа калбай журтум,
карманып калаар бекен берген кутуң!?.

Төбөдөн төмөн карай желке жакка,
тал-талга бөлүнгөн бул айдарына,

устара тийгизе элек болсоң эгер,
Улаккан, ойлогонум туура келер.

Уулкан, айдарынын түбүндөгү,
уулуңда бар экени Теңир мөөрү,

ушуну байкабастан экөөңөр тең,
убагы саал өтүшүп кеткен экен.

Болуптур, кеч эместир азыр деле,
баарыбыз нээт буруп Көк Теңирге,

ырасми, ыкыласты буруп туура,
ырымын жасап койгун, Батмазуура...

Калтырып бир элидей түп жагынан,
калганын айдарынын кыркып алсаң,

аны анан майлап-сүттөп, ак булага
аздектеп ороп туруп аруу сакта.

Сыргагың жоого аттанаар мезгил жетсе,
сактаган бул айдарын ошол кезде,

булгаары менен сырттап, туулгага
бышыктап өзүң тиккин Батмазуура.

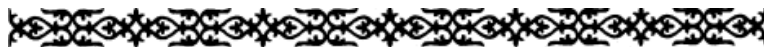
Башыңдан туулганды түшүрбө деп,
баарынан ыйык тутсун, катуу эскерт.

Көзгө атар мергенчинин огун тосор,
калканчы жалгыз ушул айдар болоор...» –

Көкө абам эмне десе түгөл баарын,
кынтыксыз, билем, апам аткарганын.

А бирок, пенде экенбиз, бейнебестен,
арман ай, текебердик кеткен экен.

Курама журттун куту деп санабай,
кусурга калыптырбыз, Асел Таңдай!...»

* * *

...Тал-Чоку... Түнөрүңкү сургулт булут,
тоо башын чулгап алып турат тунуп.

Жанагы калыбынан жазбай Берен,
жаш жууган жүзүн сүртүп жоолук менен,

кан күйгөн майдан жакка карек тигип,
кабылан кайрылды эле кабак түйүп:

«Колумдун куту Сыргак окко учту!
Кокуй күн башка түштү! Жайсаң укчу!

Кырылып кыраандарым чекесинен,
кыязы, бири тирүү калбайт го дейм?..

Алмамбет антка-шертке байлабаса,
аттанып чыгат элем кан майданга.

Азыр мен сени менен бирге кетип,
каңгайдын канкоруна дароо жетип,

ажалым жетсе өлүп, а болбосо,
аткычын өлтүрмөкмүн Пир колдосо...

Тайыбай түгөйүмө берген анттан,
тирүүлөй тозок отун кечип турам.

Кармалбай мага карап аттан Жайсаң,
карайлап турган колго кайрат айтсаң?!.»–

тагылган томоголуу кушка окшоп,
Туйгунум, Тал-Чокуда калган боздоп...

Теңдешсиз ошол күнкү салгылашта,
Теңирим тушуктурган сырдуу аянга...

Чырагым, эсиңдедир, бул жөнүндө,
айткамын алгачкы ирет кездешкенде.

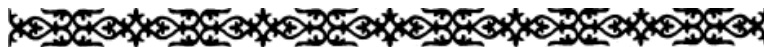
Арадан айлар өтүп, качан гана,
айланып тууган жерге барганымда,

эрдигин Эрендердин ырга айлантып,
Эл-Журтка көргөнүмдү бергем айтып...

Эки жыл биз жортуулда жүргөн кезде,
эмнелер болгондугун эл ичинде,

эскерип, өткөн чакка салыштырып,
энеңдин олтурганын маек куруп,

элесин көз алдыңдан өткөрөйүн,
эми сен назар салып көөнүң бөлгүн!..

КӨКӨТӨЙДҮН КАЗА БОЛУШУ

«Жыйырма сегиз жылга быйыл күздө,
толмокчу баш кошконум Аикөлүмө.

Алдырбай азгырыкка, сактанганда,
алдыда мындай жылдар дагы канча

алмашмак айлар жылып, жылга тогоп,
а балким, арманы аз жашоо болмок.

Көзүмдүн жашын төгүп канча өтүнсөм,
көшөрүп көнбөндү го Аикөл Эрен.

Жазууну маңдайдагы тездетүүгө,
жардамдаш болот тура өзү пенде...

Жем кылыш – алдууларга алсыздарын,
жашоо үчүн мыйзамы ал табияттын.

Теңирдин бул бүтүмүн жок дебестен,
тек гана кошуламын чын дилимден.

Жек көрүп жырткыч дейбиз айбандарды,
жем табуу – жан сактоо го далалаты.

Аларды адамдарга салыштырса,
айтмакмын токказык¹ деп алда канча.

---

¹ *Токказык* – токпейил.

Жолборстон артканын жеп, канчалаган
жан сактайт жаныбарлар тарп аңдыган.

Алардын жырткычтыгын кечиремин,
амалы жан сактоонун деп билемин.

Эркеси Жер-Эненин эң өзгөчө,
ээ болгон акыл-эске, сүйлөөр сөзгө,

артыкча жаралышкан бул жалганда,
айыпты койгум келет адамдарга.

Алдырып ачкөздүккө, пенделикке,
айосуз кыргын салуу бир-бирине,

колунан жалгыз гана адамзаттын,
келерин ушул сапар так айтамын.

Баштаган иши акыры эмне менен,
болжолдоп бүтөрүнө көзү жеткен,

кылганын аң-сезимдүү адамдардын,
кечирүү мүмкүн эмес, Бал Таңдайым!

Аскери кырыларын билип туруп,
арман ай, айтканымды койбоду угуп!..

Эсирген жети хандын кесепети,
эл-журттун ырыскысын алып кетти!

Хандары баш болушуп журт башына,
калаба салышканын кантип гана,

буйрукка түртө салып актанабыз,
бололу жок дегенде азыр калыс!

Алаамат алда качан башталганын,
аны азыр далилдеймин, Бал Таңдайым.

Өзөгү курама элдин зилдүү экенин,
өкүнүп кайра-кайра эскеремин.

Буларды эскерүүмө жалгыз себеп,
урпагым үлгү алышса дегим келет...

Чындыкка чычалабай карап тике,
Чоң Казат башталганын ушул жерде,

туулган жерге аман кайтканыңар,
туурадыр калайыкка айтканыңар!..

Арман ай, Көкөм ооруп жаткан кезде,
аны укпай аттанганбыз төркүнүмө.

Айкөлүм төркүлөтүп, анан дагы,
атамдан ой кылыптыр бата алганды.

Анткени, перзент көрбөй кечең тартып,
апакем жүргөндүгүн санаа басып,

аябай жакын алып жүрөгүнө,
акыры менден минтип өтүндү эле:

«Канышым, капа болбо, кокусунан,
казыр мен айткан сөздү оор туйсаң?

Апакем күндүр-түндүр тилейт самап,
көрсөм деп небересин карып барат.

Кусалуу турпатынан көрүп турам,
кыязы, мындан узак чыдай албайм...

Төркүнү – пири дешет кыз баланын,
мен дагы дал ошону чын тутамын.

Атайын арзып барып бата алсак деп,
ак дилден көптөн бери жүрөм дегдеп.

Байкабай тийген болсок кыйыгына,
баралы, тайыналы ыйыгына.

Астынан ата-эненин кечирүүнү,
асылым, экөөбүз тең өтүнөлү». –

Жөн көрүп Айкөлүмдүн айткан кебин,
жөнөөгө төркүндөргө кам көргөмүн.

Кулпуруп жердин бети көккө оронгон,
көктөмдө сапар тартып кеткен бойдон,

Кыйбага мени таштап Айкөл Шерим,
кыдырып кеткен эле Хорезм жерин.

Ал анан Кош-Өзөнгө чейин барып,
артына келатканда кайра кайтып,

достошот Оогандын ханы менен,
Жоомарт Шер Айкөлүмө окшош белем...

Ахун хан ак ниеттүү, пейили кең,
ал дагы арманы күч перзент деген.

Мүдөөсү эки шердин төп келишет,
бир нече күндү бирге өткөрүшөт.

Мазари-Шерифтеги сырдуу үңкүргө,
Манасты баралы дейт чогуу-бирге.

Аяндуу – сырдуу жерде түнү менен,
Аппадан перзент тилеп аруу дилден,

жалбарып тиленишкен эки ханга,
Жараткан аян берет таң алдында.

Көшүлгөн көз ирмемдик убакытта,
экөө тең түш көрүшөт ошол таңда.

Чалкыган көк деңизге нурун төккөн,
чагылган Ай шооласын жиреп сүзгөн,

аземдүү аппак куунун балапанын,
Ахун Хан айтат экен кармаганын...

Жабышып кирпичтери таңга жакын,
уйкуга кирет Айкал сүйөп башын.

Көз ирмем өткөн ошол убакытта,
көргөнү уйку-соонун арасында,

Ош-Пири нур түшүрүп бийик тоого,
оболоп көтөрүлүп урчук зоого,

көгүлтүр нурга ороп Айкал Шерди,
колунду сунгунуң деп берет белги.

Шагылдуу зоо боорунан темир канат,
шумкардын балапанын кармап алат.

Үлбүрөп уяң жүнү, учсам деген
үн салат «кыла-кылап» жем издеген.

Аялуу карайт Айкал балапанга,
арман ай, алсыз эле жем табууга!

Капыстан каптап өткөн кандуу селден,
качырып балапанды чочуйт экен...

Көздөрүн кайра-кайра бардап ирмеп,
көрүптүр Ахун ханды турган тиктеп.

Жүзүнөн кубанычтын нуру жанат,
жадырап Айкөл-Шерге түшүн айтат.

«Зарымды Кудуреттүүм угуптур» – деп,
сызылтып көздөн ысык жашын төгөт.

Айкөл да көргөн түшүн айтып берип,
аягы сел болгонго санаа чегип,

аяндуу ыйык жерде Ахун ханга,
айтыптыр аманат сөз ал мындайча:

«Ахун хан, акыреттик дос болууга,
ак дилден бердик эле ант-убада.

Каптаган кандуу селден түшүмдөгү,
кабатыр болуп турам, түшүн мени.

Тагдырдын буйруганын көрөм дечи,
табыштаар сөзүмө, дос, көңүл бөлчү?

Туш келип түштөрүбүз перзент көрсөк,
Теңирим экөөбүн тең берсе эркек,

улашып биздин жолду акыреттик,
уулдар дос болушсун бойго жетип.

Бири кыз, бирөөсү эркек болсо эгер,
бел куда болдук досум, колунду бер!

Кантмекпиз, экөөбү тең кыз болсо, анда,
көрүшөөр буйурганын тагдырына...

Кандуу сел мени жутуп перзент калса,
кабарын биле жүргүн туруп антка.

Кол үзбөй, эрезеге жетсе эгер,
кем тутпай, уул болсо кызыңды бер!..

Аккан дос, ушул айткан сөзүбүзгө,
Ааламды кармап турган Теңир күбө»,–

аяндуу ыйык жерде да бир жолу,
антташып мөөр кылат эки колду...

Ошентип көргөндөрү сыйбай ичке,
Оогандан Айкөл Шерим келген кезде,

кулпурган жаштыгы өтүп табияттын,
күркүрөп күз төгүлгөн ийип шагын.

Кыйбада кармалбастан келер менен,
кетүүнүн эл-жерине камын көргөн...

Жер кезип кетүүсүнө Айкөл Шердин,
жашырбай айтканым оң бир себебин:

Кысымын арабдардын Талас жакта,
кылайып, сезбептирбиз караманча.

Кыйбанын, Хорезмдин хандыктары,
арабдын бийлигинде калгандыгы,

Айкөлдүн намысына тийгендиктен,
атама ой бөлүшүп минткен экен:

«Атаке, айтканымды туура көрсөң,
арабдар үстөмдүгүн көрсөтпөстөн,

үгүтүн тынч жүргүзсүн, же болбосо,
аларды эл-жеринен кууган оң го?

Байкоомдо жергиликтүү элди толук,
басынтып көрсөткөндөй ыза-кордук,

ойуна койсо аларды ушул бойдон,
оң таппайт эл-жериңиз аз жылдан соң.

Эгерде макул десең, асыл ата,
элиме Эр Шуутуну чаптырам да,

алдырып аскеримди, жериңерден
сүрөйүн арабдарды бийлейм деген.

Бурсат бер кечиктирбей, ушул ойум,
жеринди суук көздөн бошотойун?..» –

Ушинткен Айкөл Шерге атам анан,
угуумда жооп бериптир жактырбаган.

«Касташкан жоом дебейм арабды мен,
кыз берип, кыз алыштык алар менен.

Андыктан араздашуу жөнүндө көп,
жарыгым, өтүнөмүн, айтпагын кеп!». –

Тышынан сыр алдырбай, бирок ичтен
тымызын таарынганын сездирбестен,

Айкөлүм сыртын салып ошол тейден,
ачылып сөз сүйлөшпөй атам менен,

жанына чоролорун коштоп алып,
жөнөөрдө мага минткен акыл салып:

«Бекерге күн кечирип жаткычакты,
кыдырып бөлөк элди билген жакшы.

Канышым, тараганча сагынычың,
жер кезип кыйла элди кыдырайын.

Кайтардан мурунураак бир нече күн,
кабарлап Эр Шуутуну жиберемин.

Жол камын көрүп турсаң, келер менен
жөнөйлү жерибизге макул десең» –

Ойуна Айкөлүмдүн жок дебестен,
ошондо кошулгамын жан дилимден.

Айкөлүм келер менен сапарынан,
аттандык төркүндөрдө кармалбастан.

Сыртымдан сыр бербестен Айкөлгө окшоп,
сыздаган эл-жеримдин мунун коштоп,

эртеңи караламан калың элдин,
эң эле опурталдуу экендигин,

эзилип эт жүрөгүм сезген менен,
эч жардам бере албаган пенде элем.

Кыйбаны каптаган сел Таласты да,
каптаарын акыр түбү сездим даана...

Башаты шул азыркы алааматтын,
башталган ошол күздөн сөз баштайын.

Бир апта убак өтпөй келген күндөн,
бүлүнтүп: «Көкө абамды өлдү деген,

укмуштай суук кабар эшиттим» – деп,
Улаккан абам шашып салды эле кеп.

Бул сөзгө караманча Айкөл Эрен,
бир дагы ынабастан мындай деген:

«Кам көргөн артыгыраак атамдан да,
Көкө абам мени унутуп кантип гана,

кайрылгыс сапарына аттанаарда,
кабарды айттырбасын ушул мага?

Атакем аярлуу жан, анда демек,
аттанаар кези келсе, ачык билмек.

Кыйкырса үн жеткидей жерден кантип,
келбесин чабаганчы кабар айтып.

Ал эгер капилеттен кеткен болсо,
атайлап мага кабар айтпай койсо,

кааласа мына ошону калың орчун,
кайриет, кабыл тутам калктын ойун!..». –

Кабагын түн түшүрүп, кайнап каары,
каяша сөз угууну каалабады.

Түнөрүп, каары ашынган Айкөл-Шерге,
түз айтсам, даай турган жан жок эле...

Сапардан кайткандыгын шагы сынып,
сезишкен чоролору ичтен тынып,

бириң да ошол кезде көңүл дартын,
билемин, күчөтүүнү каалабадың.

А көрсө, арман дүйнө, өлдү деген,
айтылган кур сөз эмес – чындык экен!..

Жер кезип, элдер менен баарлашып,
жүргөндө Айкөл Берен сапар артып,

абамды айыкпаган кесел чалып,
акыры тынган экен ажал алып.

Касташкан душман эмес – өзүбүздөн
кастарын тиккен тууган чыккан экен.

Абамдын байлыгына сан жетпеген,
Айкөлдү алат дешип ээ бербестен,

акылы анча жетик болбосо да,
а бирок сөөк ээси Бокмурунга,

жан тартып жатышкандай туш тараптан,
жагымсыз сөз айтыптыр эссиз тууган:

«Көзүнүн тирүүсүндө басып келип,
кадырын сурабады салам берип.

Көкөмдүн кандай кызмат өтөгөнүн,
көөнүнөн чыгарганын кечирбегин.

Калдайган журт туткасы ооруп жатса,
кайнында жатып алды жай-жайлата.

Анысы аз келгенсип – Таласына
аптадан ашык болду кайтканына.

Ошончо күндөн бери кантип эле,
оору деп Көкөтөйдү укпасын ээ!

Көзүнүн тирүүсүндө келбеген соң,
Манаска кабар айтпай койгонун оң...» –

Алайга жакыныраак Анжыянды,
ага удаа Кокон менен Букараны,

Жердеген Таажы Бектин туугандарын,
жеринен заар тилдүү Санжы ханын,

талашкан Кең-Таласты жердеймин деп,
тапаны Айдаркандын Көкчө көк бет,

тукуруп Айкөл Шерге жаш баланы,
таарынтып, такыр кабар айттырбады...

Алдырып ачуусуна адегенде,
айгайды салмак болгон Айкөл Шерге,

акылман Бакай абам айткандарын,
азыр да угуп турам, Бал Таңдайым:

«Былык жыт жыттанууда Айкөл Шерим,
билмексен болуп гана макул дегин.

Жендирип кур намыска, эгерде сен,
желпинип жетимчени чабам десең,

арылгыс арман калар арт жагыңда,
акталгыс кеп болорсуң урпагыңа...

Болуптур, кабар айтпай койгондо эле,
Бокмурун Манас болуп калмак беле.

Баары бир – үлгүрө албай калдык эми,
арбагы Көкө абаңдын билет дечи.

Тилимди алсаң, Баатыр, андан көрө,
топурак салбаган соң Көкөтөйгө,

айыбын Бокмурунун мойнуна алса,
айттыраар, азаларбыз чоң ашында¹», –

ошентип акыл салып Бакай абам,
баарысы кара ашында² барбай калган.

Акыры Көкө абамдын керез сөзүн,
ашында Баалы энемден эшиткемин:

«Кудурет, Көкөтөйдүн айткан кебин,
куду эле айтканындай дал келгенин,

көргөн көз, уккан кулак жазыктуудай,
карегим, жүрөм даде көп ынабай.

Тургандай ушул күндү даана көрүп,
тоодойум, туталана ойго чөгүп,

сыгылып ысык жашы кош каректен,
сыздаган добуш менен мындай деген:

«Жашадык бул жалганда өтө узак,
жарыктан баратамын мурда узап.

Теңирим буйрук этсе түбөлүктөн,
тең курбум, астың тосуп утур күтөм.

Ал азыр акыркы ирет бул жалганда,
асылым, берем сага зор тапшырма.

---

¹ Чоң аш –

² Кара аш –

Колундан келишинче аракеттен,
болбосо буйрук ошол, кантмек элең...

Аттигин, арманым жок жалганда деп,
Аллага ашык сүйлөп койсом керек.

Акыркы сапарыма аттанаарда,
Айкөлүм өзү узатып койсо кана!

Карачы кыйчалышты, үлгүрөр деп,
караанын Айкөлүмдүн күттүм дегдеп.

Ал эми болбой калды, арты мунун,
арман ай, уйуткусу болоор чуунун!..

Кайтты деп Көкөтөйдү бул жалгандан,
кабарлап туш тарапка чуу салбастан,

Алайлык ага-тууган өздөрү эле,
акыркы сапарына узатсын де...». –

Баалы энем бир тынымга токтой калды,
баш буруп сырт тарапка кол жаңсады:

«Чогуу уксун калган кепти сырттагылар,
чакырчы, кирсин мында турушкандар!».» –

Ошондо сырт тарапта турушушкан,
орчундун башын кармап бийлик кылган,

билерман жигиттери Көкчө хандай,
баарысы чубап кирип олтурду жай.

Керезин Көкөтөйдүн бир мен эмес,
көпчүлүк угушту эле, калп сөз дебес.

Көкүткөн Бокмурунду Көкчө, Санжы,
Көкөмдүн айткандарын танышабы?..

Баалы энем улутунуп алып анан,
байынын айткан кебин жай улаган:

«Кантмекмин, үлгүрбөдү Айкөл Шерим,
кара шым сен тейлегин Көкчө Бегим.

Эсиң аз, эрдигиң бар, серт көөдөнсүң,
ээленип эрдемсинип эл бөлбөгүн!..

Көбүңөр көрөбүз деп келген тейде,
кетпестен кармалдыңар ансыз деле.

Балдарым, аныңарга жетине албай,
баратам сапарыма көңүлүм жай.

Бир гана өкүнүчүм, баарыңардын
башыңды бириктирген Манас Хандын,

кагылып караанына миң мертебе,
кайыр сөз айтпай барам, арман дүйнө!

Шондуктан, өтүнөрүм баарыңардан,
шайтанга жетелетпей сөзүмдү уксаң!

Эгерде ар бириңер эң ириде,
эл-жерди кымбат көрсөң анда эмесе,

ойлонуп керт башыңды карабаңар,
орчунду журт бойунча сактасаңар!.

Ар бириң өз уруундун көрбөй камын,
Айкөлгө бийлик берип, чогул баарың!

Болбосо, бир чымчымдан ар урууга,
бөлүнсөң жем болосуң алдуу урууга...

Байлыкты эсептебейм, Теңир берген,
балдарым, калтырамын баарыңа тең.

А бирок, жетеленип ачкөздүккө,
ага-ини, араздаша көрбөгүлө!.

Эгемдин көзү түшкөн адам гана,
эгедер болот мындай ырыскыга.

Андай жан жаралат дейт өтө сараң,
болбосо, ченебеген айкөл адам.

Эскертип айтар сөзүм, ошондуктан,
эсиңе ар бириңер түйө турган.

Эсепсиз сансыз байлык болбой талаш,
эгедер болуп, бийлик кылсын Манас.

Убайын көрбөйсүңөр силер гана,
үзүрү тийет соңку урпактарга.

Арман ай, айтканымды кылбай силер,
алдырып ачкөздүккө ар-бириңер,

керээзим кечпей сууну калат го деп,
кейишке батып турам убайым жеп...

Билемин, баарыңарда сыймыктанар,
бабадан келе жаткан жоомарттык бар.

Эр жүрөк, эрктүүлөр көп, так ажалдан
эч качан башын тартпай тик караган.

А бирок, кут токтотоор айкөлдүккө,
агаин, жалгыз гана Хан Манас ээ!..

Ал эгер аткарбастан аманатым,
Айкөлдү четтетүүнүн көрсөң камын,

бүгүнкүң не болуптур, урпактардын
билип кой, көтөрөсүң бүт убалын!..

Көзүмдү жумар замат – билем баарын,
калат ээ унут болуп бул айтканым.

Үмүтсүз жалгыз гана шайтан дешет,
үрөөнүн айкөлдүктүн сепким келет!

Себилген үрөндөрүм эл ичине,
сакталып, бирин-экин үнөм берсе,

кечирген баштарынан канча азап,
кайран эл калар эле атын сактап.

Учугун Уузхандын улашса деп,
Улуу күч, бир өзүңдөн турам тилеп!.

Айдаркан, Көкчө, Санжы кулак салгын,
ар бириң айтканымды эсиңе алгын.

Шул азыр узаар замат араңардан,
шашылар чабармандар кабар салган.

Өлүүнүн жүзүн нары кылбагыла,
өтүнөм, тилимди алып ири алдыда,

кабарды журттун ээси Айкөл Шерге,
кармабай тез арада жибергиле!..

Арман ай, ар кошкон журт, өтсө көзүм,
арада калып калар айткан сөзүм.

Белгисин Көк Теңирдин канчалык мен,
бел байлап сооронойун деген менен,

эл-жердин эртеңинен тынбай санаам,
эч арга табалбастан узап барам.

Талдырып карегимди күткөндөрдүн,
таптакыр жолун ачып келтирбедиң.

Карааның көздөн учту Айкөл Шерим,
канчалык күтсөм дагы үлгүрбөдүң.

Бел туткан Берен Төштүк – перилерге
бекерден тийишти да көнбөй тилге.

Ал азыр өлүү-тирүү арасында,
алдырып азгырыкка биябанда.

Тушума туруп кызмат кыла турган,
Төштүктүн милдети эле, жалпы тууган.

Бакберген, Дөөлөтберген – бир атадан,
баласы Бакбергендин бай Элеман.

Ал эми менин атам Дөөлөтберген,
агаин, билесиңер баарыңар тең.

Төштүгү Элемандын – медресе туткан
тирегим, дареги жок, жолу буулган.

Бел туткан да бир берен – Кошой Балбан,
бир кыйла болуп калды, келип кайткан.

Кармалбай кайра келмек, бирок тагдыр
карачы, коштошууну буйурбаптыр.

Ошентип эш туткандын бирин дагын,
ойумду тең бөлүшүп көрө албадым...

Аттигин, бүт баарысын билип турам,
азыр мен узаар замат жаман тууган,

кылыктуу катынга окшош Санжы ханым,
кызыкты эң ириде сен баштайсың.

Аяба өз байлыгын өзүнөн деп,
абыдан күйүп турган жандай сүйлөп,

бул жерди ээлеш үчүн ээн-эркин,
болбурак Бокмурунду көкүтөөрсүң.

Кара ашты шылтоо кылып, бар байлыктын,
кыйласын аябастан чачтырарсың.

Ага да алымсынбай элдин баарын,
акыры келер сенин ээлеп алгың...

Аруу дил, айкөлдүгүн Хан Манастын,
Айдаркан, Көкчө, баарың жактырбайсың.

Ачкөздүк, арамдыгы болбогон соң,
Айкөлдү алыстатуу болот да оң.

Көкөмдүн тирүүсүндө келбеди деп,
көпкө айткан шылтооңорду көрүшөр эп.

Ошентип хан ордого барбай кабар,
орошон журт зыянын тартып калар...

Кайталап миң какшаган менен бирок,
кастарлаар айтканымды эстүү жан жок.

Жалгандын кур түйшүгүн бирге тарткан,
жадабай узак жылдар туз татышкан,

жан биргем, айтканымды аяр уккун,
жакшылап көңүлүңө бекем туткун.

Адам жок сөзүңдү үзөт кыла турган,
ага сен ачуу ызага алдырбастан,

эссиздик кыла албайсың, бирок ага
эскерткин, көңүлүбүз сүттөй таза.

Айкөлүм эрегишпей эссиз журтка,
жалгандан эң акыркы дем тартканча,

коргосун ата-журтун кас душмандан,
Көкөңдүн керээзи де акыркы айткан!». –

Күңүрттөп үнү угулар-угулмаксан,
Көкөңдүн сөздөрү шул акыркы айткан.

Алты айлык алпурушкан кеселинин,
акыры кылып тынды үстөмдүгүн.

Каршылык көрсөтүүгө жетпей алы,
калтырып баарыбызды сапар алды...

Абаңар узаган соң не болгонун,
азыр мен жашырбастан айтмай болдум.

Керээзин бүт билерман угушту эле,
кеңешке кошушпады бирөө деле.

Жамы журт тилеп берген Бокмурунду,
жамандап айталбаймын, кептин чыны.

«Жамандын бир аты жоош» деген кепти,
жар салып калайыкка көрсөтүштү...

Арабөк калтыра албай эли-жерин,
алышып тарткычакты соңку демин,

Айкөлүн келип калар бекен деген,
үмүткө жетеленип күттү белем.

А сыртта жыйылышкан ага-тууган,
Абаңды узатуунун камын кылган.

«Калдайган Журт-Атасын каада менен,
койбосок кеп болобуз элге» – деген,

кеп айтып билермандар, эң ириде,
кабырын каздырууга киришти эле.

Санжы хан Кокон менен Анжыяндан,
алдырып чеберлерди жай каздырган.

Кең ойуп, кыштан тизип казанагын,
көлөмүн жайлуу кылып жайканасын,

турсун деп күндүр-түндүр жарык чачып,
тизишип асыл таштан, көөхар-жакут,

Көкөңөр оору менен жатса алышып,
көпчүлүк койушуптур жайын казып...

Аттанаар замат абаң аалам салып,
агаин Бокмурунду ортого алып,

ансыз да акылы чак бечараны,
ар кими каалагандай калчаганы,

жарыгым, ансыз деле белгилүү да.
Жабыккан мен байкушта кайсы арга.

* * *

Сойулдай башка тийип жан сыздаткан,
Санжынын сөзүн уктум уулума айткан:

«Көргөзүп өгөйлүгүн Көкөм сага,
көрдүңбү, ишенбеди узаарында.

Канынан бүткөн перзент болсоң неге,
калтырат бүт байлыгын Айкөл Шерге?

Көпчүлүк тилеп берген кулунусуң,
Көкөбүз кемсинтти го өз тукумун.

Бокмурун, сен турганда бир дагы жан,
бийликти талаша албайт мурасчыдан.

Атаңдын атын атап ким экенин,
айттыра турган журтка жалгыз сенсиң!

Көкөмдүн кылгандары чыгып эстен,
көтөрүп көкүрөгүн кекирейген,

Көкжалың тирүүсүндө басып келип,
койбоду кур дегенде салам берип.

Кыраан деп көкөлөтүп койсок эле,
койобу калайыкты албай теңге?

Абабыз алты ай ооруп жаткан кезде,
атайы алын сурап бир келбесе.

«Кел эми, сөөк ээси болгунуң» – деп,
койо албай калуучудай кабар берсек,

сүбөсүн керип¹ Манас дардалактап,
сөз укпай бар байлыкты басып алат.

Карайлап калган жан жок, камдын баары,
калайык, күбөсүнөр, бүтүп калды.

Түбөлүк жатар жайын Көкөтөйдүн,
туу туткан эрендерин барып көрсүн.

Алдырып алты жүз күл чебер колдуу,
атайын жай каздырдык аңыз болчу.

Кырк жигит жайканага кирип кенен,
сунганда найзалардын учу тийген.

Ортого төшөп тегиз күл топодон,
оруну жата турган белен болгон.

Кара ашы, чоң ашына жете турган,
калтырып зар-дүйнөсүн, андан калган,

байлыгын баалап кызыл дилде менен,
баарысын койуш керек жайга кенен.

Кудурет бир өзүнө буйруганын,
Көкөмдүн өзү айтканын уктун баарың.

Баш кылып Мааникерди ыйык делген,
малдарга күң-күл кошуп баарысын тең,

---

¹ *Сүбөсүн керип* – көкүрөгүн керип, мактанып.

кызматын о жайда да ак өтөшсүн,
Көкөмдүн сөөгү менен чогуу көмгүн.

Борбойуң катып, бойго жетип калдың,
Бокмурун, сен жасайсың мунун баарын!

Белиңди бекем бууп, ата алдында,
белсенип милдетинди аткарганга,

эрбейтип жалгыз койбой, эл журтуң бар,
эреним, эстүүлөргө жибер кабар.

Мурасчы, сөөк ээси сен турганда,
Манаска бийлеттирсең, душмандарга,

Көкөмдү табалатып: «тукумсуз» – деп,
кордотуп койоруңду билүүң керек.

Кана эми, өз тукуму болсоң эгер,
Кара аштын камын кылып, буйругуң бер!?.» –

Көрүнөө көкүткөнүн Санжы хандын,
көпчүлүк коштогонун баамдадым.

Көк селде, тилик этек чаар чапан,
кийишкен сарбаздары толуп калган.

Жик-жикке бөлүш үчүн журт арасын,
жасалган аракетти туйуп аттым.

«Кокустан сөз сүйлөсөм – араң турган,
камдалуу куу отунга жалын чачам.

Сыр бербей андан көрө артын карап,
сынайын, калгандары эмне айтышат.

А балким, аярлуу эле келин бала,
Айкөлүм келе жаткан болсо кана!

Теңирим оң караса Кошой Балбан,
тезирээк келип калар Ат-Башыдан.

Турпандан Эштек Хандын Жамгырчысы,
турбастыр, жетип келсе болор камчы...» –

бүлгүнгө түшүп ичтен мына ушинтип,
бел туткан берендерди турдум күтүп.

Бала да, Санжы Хандын балдуу уусу,
балкытып койгон экен Бокмурунду.

Күпүлдөп, томкорчудай бүт Алайды,
кыйкырып, буйрук берип сүйлөп жатты.

«Жан атам аалам салып жаткан кезде,
жанымда турушкандар айткан кепке,

айтууга каяшаны эп көрбөймүн,
агалар эмне дешсе макул деймин.

Атамдын сан жетпеген зар-алтынын,
аябайм, аны өзүнө зарп кыламын.

Улуу элби, жармач элби – жер үстүндө,
укпаган атакемди жоктур элде.

Шондуктан төгөрөктүн төрт бурчуна,
шашылыш кабар айтып аттангыла!

Мелмилдеп деңиз баскан жерге чейин,
Мааникер жетет жалгыз, Айдар минсин!

Куштун да тилин билем дейт го безгек,
кай тилде сүйлөгөн эл болсо, демек,

кыйналбай түшүндүрүп айтат Айдар,
кыйынбыз деген элге берсин кабар!

Бул турган Букарадан баштап анан,
Басра, Багдад жакка кабар айтсаң,

кайрылып келе жатып Урум жерин,
калтырбай хандыктарын кабар бергин!..

«Керээзин үзөт кылбай атасынын
койду» – деп апам мага таарынбасын.

Айтканым туура көрсө абаларым,
апама турат менин кеңеш салгым...» –

Сөз нугу бурулганын көргөн Санжы,
сакалын силкилдетип ачууланды:

«Эстүү сөз сүйлөп барып айнып кеткен,
эр жигит кылар ишпи? Катын белең?

Сөөккө катын ээлик кылат деген,
сөздү сен кана, кимден эшитти элең?

Баарыбыз басып кетсек азыр тарап,
баччагар, каңгай келип кетсин талап!

Манасты – Манас кылган, билсең наадан,
муногу калайык журт, болбосо айбан,

колунан бир кишинин келет эмне,
корккудай ал – көктөгү Теңир беле!

Акылсыз энең: «Манас келсин» – десе,
ага сен кабар бергиң келетпи, из?

Эгерде хан ордого кабар берсең,
эсиңе ал, ушул жерде баарыбыз тең,

каңгайлар тарабына өтөбүз да,
казынаң «кан таламай» болот анда.

Бокмурун, былжырабай кыл айтканым,
болбосо, сөөк койдурбай чыр саламын!..» –

Билбеген кагуу деген эмне экенин,
Бокмурун өңдөн кетип селейгенин,

көз менен көрбөсөм да үйдө олтуруп,
көөдөнүм сезип турду ыза толуп.

«Кордолуп Тоодойумдун асыл дени,
кокуй күн, чатак чыгып кетеби эми?» –

деген ой чагылгандай төбөгө урган,
денемди калтыратып араң тургам.

Ошондо Бокмурунум жанагыдай,
опулдап өктөм сүйлөп кыйынсынбай,

ызалуу добуш менен калтыраган,
ынсапсыз Санжы ханга минтип айткан:

«Түшүндүм чаар чапан Санжы ханым,
түсүндө кийиминдин эмне барын.

Анжыян, Кокондогу ала чапан,
аскеиң келген болуп ал сураган,

жорудай топтолушуп тарп аңдыган,
жолдорду тышка кетчү тосуп алган...

Атайын максат көздөп жүргөнүндү,
атакем билген тура, а мен жинди

алданып бал тилиңе – ак дилинен,
акылын айтып жатат деп түшүнгөм.

Койнуңа котур ташың катып, көрсө,
кокуйду салгың келип турат элге...

Арамбы, адалмынбы – ага жалгыз,
асманда карап турган Теңир калыс!

Жалганга кандай болуп келгенимди,
жамы журт менден жакшы билериңди,

атамдын бар кезинде туйунбагам,
ал азыр узай элек капшытынан.

А бирок, аялдардан мурун хандын,
айгактык кылгандыгын уктуң баарың.

Тууган ким, туудурган ким, аны азыр
теришер учур эмес, Санжы баатыр!

Тапканбы же бакканбы, бирок, атам:
«Тукумум», «кулунум» – деп асыраган.

Жамы журт, жакын – ыраак баарың уккун,
жалгызы КӨКӨТӨЙДҮН БОКМУРУНМУН!

Баласы эмессиң деп кимиң кана,
батынып танчуң барбы араңарда?

Арбагы көрүп турат атакемдин,
а демек, билем мени кечирерин.

Керээзин аткарууга жалгызынын,
колунан келбестигин арбагы уксун.

Айтканын аткарам деп – асыл денин,
акмакка тебелетким келбейт менин!

Ант берем, өзү келсе Айкөлүндүн,
астынан эмне десе кыя өтпөймүн.

А бирок, ат чаптырып кабар салуу,
алым чак, ал колумдан келбей калды...

Апаке, жармач уулуң алган тилеп,
ал сага боло албады азыр тирек.

Чүкөдөй жесир кемпир, жетим бала,
чыдоодон башка бизге жоктой арга.

Каршылык кылбай сөзүн сүйлөй турган,
калктарга Санжы небак кабар кылган.

Баарына көзүм жетип турат, бирок
байланган саадактагы мен – жалгыз ок!

Жасасын Санжы хандар каалаганын,
жайына атам гана тынч узасын...

Казына толо мүлкү, жер жайнаган
кара мал, жандыктары миң сандаган,

бир гана атакеме буйурганын,
бул жерде турушкандар билет баарын.

Туугандар, дүнүйө-мүлк куруп кетсин,
түшүндүм түндүгүбүз кетилгенин.

Атама байралган кут өзү менен,
артында элге калбай узайт белем!

Атамды Журт Атасы, Эл Куту деп,
агаин кечээ эле салышчу кеп.

А бүгүн Журт Атасы кетер менен,
«артымда Кутум элге калса» – деген,

тилегин колдобостон бирин дагы,
турат го ырыс-кешик таланганы.

Карылар, ойлобосоң журттун камын,
казына толо мүлктү өрттөп салгын!

Атанын дүнүйөсү баласына
ал буйруйт – эстүүлөргө чанда гана.

Акылга чукак мендей бечара жан,
атанын ордун басып калуу кайдан!..

Ээ боло албаган соң анда, демек,
эл-журтка дүнүйөсүн чачуум керек!

Катарлап кара ашына күлүк чабам,
карага кошуп дилде байге саям!

Жараткан узак өмүр, дөөлөт берген,
жашоодо Журттун Ээси, Куту делген,

Кудурет назар бөлгөн шол адамдын,
кийимин, колу тийген буйумдарын,

кадырын Көкөсүнүн сыйлагандар,
кастарлап тумар кылып тагынышар.

Атамдын кийген киймин, ошондуктан,
алышат кандаштары өз уруудан.

Ал эми сый туугандар жуучусуна,
алышсын – алдырганын Санжы мырза.

Багдаддын баданалуу чепкенинен,
баш кылып ар урууга берсин жүздөн.

Таңылчак түрдүү мата түрмөктөлгөн,
таратсын түрмөктөрүн бөлдүрбөстөн..

Дооранга тогуз башка кара койдум,
тогуздун ар бир түрү минден болсун.

Алты миң калы килем жапкан нарды,
алышсын жаназага тургандары.

Жетпеген жетим-жесир, мискин, карып,
жетиден кара малды кетсин алып.

Атама сообу тийсин, жыйнаганын
агаин, ала бергин, аябаймын.

Жамы журт, баарыңардан өтүнөрүм,
жакшылап сөзүмдү угуп макул дегин!

Айлантип арткан мүлкүн зер-алтынга,
атама кошуп барып – жатчу жайга,

койом дейт Санжы мырза, максаты не,
катпастан көөдөнүнө айтсын элге?

Аларды көргөзбөстөн атам менен,
агаин, көмдүрүүгө каршымын мен.

«Көрүнүп көзгө кызык көр дүнүйө,
күйгүлтүк түшүп жатат» – дебегиле?

Санжы хан, зар-алтындын көмүлөрүн,
самсыган дос-душмандар көрүшөрүн,

анан да – нээти бузук арасында,
ал эртең ашы өткөн соң келип кайра,

ачтырып жаткан жайын атакемдин,
алаамат салдырууну көздөптүрсүң!

Акылым ага жеткен жок десе эгер,
агаин, араңарда барбы ишенер?..

Артып кет Анжыянга бар дүйнөсүн,
ага эч Санжы мырза, каршы эмесмин.

Ал эми кол тийгизүү Мааникерге,
арылгыс тукумуна болот күнөө.

Анткени, атам дайым айтчу мага,
ал Тулпар арналганын жамы журтка.

Кайыптан бүткөн малдын кусуруна,
калуудан коркпосоңор, анда мына!

Кырк тукум тукум курут болот десең,
кошулуп Мааникерге, атам менен,

каздырган кенен жайдан Санжы Мырза,
калайык, жай алгыла батышыңча...

Билемин мени кимге теңериңе,
Бокмурун сүйлөп жатат дебегиле.

Билбеймин сырдуу күчтүн үнү экенин,
болбосо, арбагыбы атакемдин,

угулуп жаткан үндү кулагыма,
уксун деп айтып турам баарыңарга...». –

Кайрылган калайыкка сөзүн бүтүп,
кандайча жооп угарын турду күтүп.

Ызалуу башталган сөз барган сайын,
ылайык таамай ойлор айтылганын,

журт эмес – мен таң калып уккан элем,
жалгызым он экиге жаңы келген.

Олуттуу ой бөлүшүп сүйлөгөнүн,
о Теңир, мурун эч бир көрбөгөмүн.

Болбосо Көк-Теңирдин бишараты,
Бокмурун бул сөздөрдү айталмакпы!

«Кур эмес экен арты Көкөтөйдүн,
Кудурет, миң бир ирет тобо деймин!». –

Жакамды муундура бекем кармап,
жалындым Жаратканга көктү карап.

Дүрбөгөн элдер жана сөз башында,
дем тартпай тыңшап турду аягында.

Тунжурап тымып турган журтту жарып,
Санжы хан добуш салды туталанып:

«Оозуна келгенди оттоп жинге тийип,
олуя боло калат арам сийдик!

Жалганда жакшылыкты жалаң гана,
буйруса Көкөтөйгө, Манасыңа,

башкалар пенде болуп анда неге,
бекерге келдик экен бул дүйнөгө?

Көкөтөй төрөлгөндө дүйнө бүтүп,
калабы ал өлгөндө түбү түшүп?

Көкөтөй, Мааникерге, Манасыңа,
кыргызды түлөө кылгың келеби, ыя?

Келжирек! Салт билбесең билип алгын,
кылышкан түпкү аталар мунун баарын.

Сактардын, Буруттардын жасашканын,
салт үчүн баарыңарды ойго салдым.

Көргөзүп мени жаман калайыкка,
көр дүйнө, бүт байлыкты баскың бар да.

Көкөтөй байлыкка ээ болгон менен,
калк билет, мурасчы жок өз денинен.

Андыктан, андай жандар те илгертен,
ааламга узаган соң өзү менен,

жайына: алтын-зерин, минген атын,
жарагын, кулу-күңүн, туубас катын,

таштабай ээлери жок болгондон соң,
түбөлүк жатчу жайга бирге койгон.

Өлүктүн жаткан жайын эч заманда,
өз эмес, козгобогон душманы да.

Сен, демек, бүтпөгөн соң өз канынан,
салтты биз колдонобуз келе жаткан!..». –

Жалындын заарынан да ачуу сөзгө,
журт тымып турган эле, шондо Көкчө,

ачууга алдыргандан өңдөн кетип,
айкырып Санжы ханга барды жетип.

Жакага сунган колун кайра тартып,
жийиркене жер тиктеди артка кайтып.

Ал анан ичиркене түкүрдү да,
айласыз үн чыгарды араң гана:

«Билчүмүн Санжы хандын акмактыгын,
бирок мен мынчалыгын аңдабапмын...

Калетсиз, Бокмурундун айтканындай,
көөдөнүң Санжы мырза, чапаныңдай,

чаарала экенине көзүм жетти,
чаргытып сүйлөдүң го далай кепти.

Кара жер каның тилеп турат Ханым,
кантейин, калабаны сала албаймын!

Кадыры текши бирдей баарыбызга,
Көкөмдү узаталы тынч жайына.

Көзүнүн тирүүсүндө бир келбейт деп,
көңүлүм Манас хандан турат кирдеп.

А бирок, тукумсуз деп Көкө абамды,
айтууга тилиң, акмак, кантип барды?

Арка-бел болуп түгөл баарыбызга,
ак кызмат кылган ата-конушунда:

«Тиги алыс, сен жакынсың» – деген сөзүн,
туугандар, барбы араңда эшиткениң?

Биримдик уйуткусун сактап бекем,
бирди эмес – баарыбызды «балам» деген.

Сага да, мага дагы, Манаска да,
Санжы хан, Көкөм болчу бирдей ата.

Көкөмдү айткан тилиң тукумсуз деп,
күрмөлбөй катып калсын болуп сенек!..

Бокмурун, кулагыңа угулган үн,
эмне айтса – дал ошондой бүткөргүңүң.

Сөөктү кандай койуп келген болсок,
сага биз көнгөнүбүз туура болот.

Атаңдын тушундагы аза туунун,
астында парз милдетиң – жоктоп тургун.

Калктарга Көкөм кылган карым-катыш,
кабарды башка ат менен айттырабыз.

Тул тартып Маанинкерди кошуп өзүң,
тургула азасына Көкөтөйдүн...

Айтылуу Саны Чечен нойгуттардан,
алдырсын жалгыз кызын кошок айткан.

Гүлайым атасынын ким экенин,
кара аштан – чоң ашына айтып берсин.

Ал эми Баалы апабыз жашы жеткен,
ал киши тул олтурар кезден өткөн,

андыктан, акыл салсак кеңеш айтып,
агаин, олтурбастан жүрсүн басып.

Туугандар, айтканымда өөн болсо,
түз сүйлөп ойуңарды сөзүм оңдо?..» –

Үндөбөй, не болот деп журттун көбү,
үрөйү учуп, тиктеп Эр Көкчөнү,

коопсунуп, кан төгүлүп кетеби деп,
корккон эл бир добуштан көрүштү эп.

«Азамат, ата уулунун кеби» – дешип,
арбын эл Көкчө жакка алды өтүп.

Тоо суусун амал менен буруп алган,
тосмосун жырдырганын баамдаган,

сактыгы сагызгандан ашкан митаам,
Санжы хан туруп калды үн катпастан.

Көпчүлүк Көкчө салган нукта агып,
кетчүдөй шары менен Санжыны алып,

агымды каршы кечип өтөм десе,
агарын чамындыдай – билди кексе.

Кыңшылап чөл чөөсүндөй кыпчып куйрук,
көнгөндөй жазганына тагдыр-буйрук,

коштогон жанындагы эли менен,
кошулбай көпчүлүктөн четтей берген.

Курчуйт деп ит тартыш кеп кайра баштан,
кабарды Ханга айтпай тим калышкан...

Кеч угуп Кошой Балбан, Жамгырчы экөө,
койордо Көкөтөйдү келишти эле.

Тең тууган, акылдашып ынак өскөн,
таарынып Кошой Балбан келген экен,

иш жайын Бокмурундан эшиткен соң,
ичинде калтырыптыр козгобостон,

ал эми узатуунун сый-сыпаты,
айтканы Бокмурундун бүт жасалды.

Сооп иш, Көкөтөйгө тийсин дешип,
сойушту жандык, бодо эч ченемсиз.

Боздотуп ботолорун каймал жарды,
чыңырып желелерде кулун калды.

Көкөбүз сүтүн ичип, күчүн көргөн,
сойолу ушуларды деген экен.

Сайкашка күлүктөрдөн бирдей кылка,
миндейди токумдашты бурак атка¹.

Сан түрлүү мата, чепкен небак эле,
Санжы хан алдырыптыр соодагерге,

---

¹ *Бурак атка* –

Санатып кызыл дилде пулун алып,
сарпайды жуучуларга бүт тараттык...

Калайык кабар жетип, кулак уккан,
келишти Көкөсүнө калышпастан.

«Көз жеткис, кулак уккус алыс жакта,
калайык кабар угуп келип жатса,

ортону айры белес бөлүп турган,
ордого угулар сөз шек-шоораттан,

кулагы чалса Манас токтобос» – деп,
кулунум экөөбүз тең күттүк дегдеп,

көөдөндө күдөр үзбөй Манасымдан,
көралбай койдук элдин арасынан...

Жеңдирип, көрсө, Манас ачуу ызага,
жөлөксүз жесир кемпир, жаш балага,

анан да аалам салган абасына,
арман ай, таарынган соң – ал да бала!..

Абакең бөксө болуп толо аягы,
акыркы сапарына жөн узады.

Бокмурун атасынан аянган жок,
болдубу арбак ыраазы ага, бирок?..

Керээзин тоодойумдун аткарууга,
кантели, колубуздан келбеди да.

Көкөңөр көзү өткөнчө аяр туткан,
кыязы, калбады окшойт уйуткудан...

Жайына узаткан соң Көкөтөйдү,
жарданган элге уулу мындай деди:

«Калайык, алыс-жууктан, нээтиңерден,
келдиңер коштошкону атам менен.

Балалык кылып эгер билбестиктен,
байкабай көөнүңөрдү кирдеттирсем,

баш уруп ар биринден суранарым,
болбурак эссиздигим кечир баарың?

Ага-ини арасында атам менен,
акылдаш, азилдешип ынак өскөн,

атамды жоктотпостон ордун басар,
адашып турганымда акыл сапар,

арка-бел, жөлөгүбүз Кошой аба,
ач өзөк болуп турам акылыңа.

Мен эмес кырк уруулуу кыргызыңа,
медери, таянычы сенсиң, аба...

Көктөгү Жаратканды кылып күбө,
көпчүлүк журтка ант берип койдум эле.

Чакырып тууган-душман дебей баарын,
чоң ашын берем дегем мен атамдын.

Кара ашын башкаргын деп Эр Көкчөнү,
Көкөңүз көзү барда айткан өзү.

Калганын тейлейт деген Айкөл Шерим,
көрдүңүз Манас Хандын келбегенин.

Атайын барбагандай сизге кабар,
ага да айтылган жок, себеби бар,

Алсырап алты ай бойу төшөк тарткан,
ал жайын абасынын сурабастан,

кайнында конок болуп жатып алды,
Көкөсү таарынбаса – эл таарынды.

Айтсаңыз, кабар бербей койду дебей,
ал деле болот беле келсе сиздей?..

Ак дилден кызмат кылган Баатыр Көкчө,
ал дагы таарынууда Айкөлүнө.

Санжы хан кызматына акы доолап,
сырт салып кеткендигин көрдүң жоолап.

Абаке, чоң ашында атакемдин,
ак туруп, өзүң башчы болуп бергин.

Түмөн эл бата турган кең жайыкка,
аш берчү жерди өзүң ылайыкта.

Жагууга отуну мол, суусу кенен,
жап-жашыл жайсаң талаа болсо дегем.

Кыргызда жер болбостур Сиз билбеген,
айтсаңыз кечиктирбей камын көрөм...». –

Ансыз да араң турган Кошой Балбан,
бул сөздү уккандан соң дымып калган.

Кабагы «дирт-дирт» тартып, каары ашып,
кыйлага үн чыгарбай турду катып.

Чыдамы жетпей анан секин гана,
чыгарып ички бугун үшкүрдү да,

эч кимге назар салбай жерди тиктеп,
эңкейген калыбында турду сүйлөп:

«Жарыгым, «атасы өлгөн – айыпкер» деп,
абалтан келе жаткан элде бар кеп.

А демек, айыптуу жан болсоң, анда,
акың жок, билгин, балам, таарынууга.

Аш берсең – күнөөкөрсүң андан бетер,
айыпты койбооң керек элге бекер...

Жарыгым, эңкейиш жер – пас экенин,
жалганда кыргыз деген аз экенин,

жаңжундар, манжу, каңгай кас экенин,
жайсаң жок – адыр, белес, таш экенин,

жадындан чыгарбоону өтүнөмүн,
жайытың сел алган соң өкүнбөгүн!

Карегим, каканчындын калкы менен,
касташып келатабыз эзелтеден.

Атаңдын ашын берсең – анда, демек,
аларга сөзсүз кабар айтууң керек.

А кокус айтпай койсоң шылтоо кылып,
анда алар аш үстүндө кетет кырып.

Айттыргын, айттырбагын алар ашта,
аракет кылат чатак чыгарууга.

Кайнаган кара кытай-ыламанын,
карегим, уккандырсың Коңурбайын?

Атасы Анжыянды аламын деп,
аскери Айкөл Шерден куугунтук жеп,

кайнаган көөдөнүндө кеги калган,
каапырга шылтоо таптың, шордуу балам!

Көкөмдүн ашын берем десең анда,
кабар айт тилимди алып Хан Манаска.

Бокмурун, айтканыма сөз жок талаш,
белибиз, тирегибиз жалгыз Манас!

Жалганга бир жаралган Айкөл аруу,
жарыгым, кесир болот аны тануу.

Бербесең ага кабар – анда шоруң,
билип ал, түшө турган казган оруң.

Түк койбой төрт түлүктүү малың чачып,
түмөн кол түн түшүрүп алат басып.

Карегим, аш берем деп Көкөтөйгө,
кыргыздын убалына кала көрбө?

Башында турса гана Хан Манасың,
Бокмурун, Көкөтөйдүн бергин ашын». –

Кошойдун сөзүн жырып туура жактан,
Санжынын үнү угулду ачууланган:

«Кошой хан, ыйык болсо ант кусуру,
ураын билесиң да Бокмурунду?

Балага болсо эгер дилиң таза,
каптырбайт элең аны кусуруна.

Турбаган кусуруна ант безердин,
тукуму, билесиң да, не көрөрүң?

Андайдын элин, жерин, жакындарын,
акыркы күнгө чейин ант урарын,

кокуй күн, билип туруп: «Аш бербе» – деп,
кыянат кылышыңды эмне десек?

Жалгызы Көкөтөйдүн куруп кетсин,
жазыгы эминде жалпы элдин?

Кебине тең болбогон жаман арам,
келжиреп Көк алдында ант кармаган.

Азыр кеч артка тартуу Кошой Балбан.
Абага аш бересиң аргасыздан.

Андан да орчундуусу, дал ошондо,
ант урат кабар барса хан ордого!

Келжирек сөзү дебей Санжы хандын,
кебине Аккожонун кулак салгын.

Кокондун кожосу эмес Абдул Эшен,
Манастын кайны менен чогуу келген.

Куранды кармап берген анттан тайган,
кулпенде не болорун ушул айткан.

Арачи болбойм ага, андан көрө,
айтканын өз оозунан эшиткиле...» –

Санжы хан кетти дешкен. Кайра неге,
кайтканы жалпы журтка маалым эле.

Анжыян, Кокон, Нааман жерин эмес,
максаты Алайды да толук ээлеш.

Шаарларын Кыйба, Букар, Хорезминин,
«Шакылдак» колго алганын эшиткемин.

Ал жактан келгендердин конок камын,
аскери Санжы хандын жасаганын,

аябай Көкөтөйдүн алтын-зарын,
аларга каалашынча зарптаганын,

көз менен көрүп туруп кой деп айтуу,
колунан Бокмурундун келбей койду.

Азага алыс жактан келгендерге,
абаңдын мурасчысы Санжы эле.

Келгендер түгөл туруп ал тарапта,
кейишти мына шонтип салды башка...

Акылым бир нерсеге жетпей койду,
Айкөлгө кайыны да каршы болду.

Айтууга бул сөздөрдү болгон себеп,
айтканын Аккожонун уккан элек.

Ал киши мен билбеген чоочун тилде,
аябай узак, шашпай сүйлөдү эле.

Аны мен кийин сурап билген элем,
айтыптыр мына минтип Абдул Эшен:

«Кимде-ким ант-шерт кылса куран кармап,
кайырдин жети атасы болуп калмак.

Тукуму кыйналышып күнөө тартат,
кыямат күнгө чейин шорго батат.

Жарандар, түшүнгүлө, баарыңа айтам,
алыс бол, жаман жолдон, азгырыктан.

Аллага башын ийип дин тутпаган
адамдын бүт урпагын урат Куран!

Жанагы Хан Манасты каршы деген,
жакында жаман кабар эшитти элем.

Калайык, ага окшогон дин безерге,
кол берүү – кечкис күнөө, түшүнгүлө.

Уялап дилин шайтан алгандыктан,
уудан да коркунучтуу. Сактанбасаң,

өтүшкөн жети атаңдын арбактары,
өртүнө тозок оттун кабылары,

артында калган элиң, урпагыңар,
азапка башын байлап таштайсыңар.

Шайтанга дилин саткан адам үчүн,
шагыңар сынып турат көбүңөрдүн.

Арбалып, жарандарым, азгырыкка,
агаин ортосунда чатак чыкса,

зыянга учуратпай бир тал чачын,
зыңгырап чыгып кетет Хан Манасың.

А бирок, көбүңөрдүн кызыл каның,
агарын Теңир үчүн эске салдым.

Айтарым, кулпенделер, угуп турган,
алыс бол дини кайыр шондой жандан!..» –

Ардагым, угушумда Абдул Эшен,
атаңдын акыреттик досу экен.

Түздөн-түз калың элди эмнеликтен,
тукурду Айкөлүнө, билбей келем...

Сөзүнө Аккожонун, баамымда,
сансыз эл арбалгандай болду анда.

Анткени, ак жолдогу Кудай деген,
айтты го ал сөздөрдү Абдул Эшен.

Салганы бир ууч топо Көкөтөйгө,
сенин да төркүндөрүң келген эле.

Актаган, каралаган бир ооз кебин,
алардын айтышканын эшитпедим.

Болбосо бир чындыгы өзөгүндө,
бул сөздү Абдул Эшен сүйлөйт беле?

Тилине кирип эгер Санжы хандын,
тим гана Абдул Эшен жалаа жапсын,

ал анда атаң сенин эмнеликтен,
айтылган жалган сөзгө чыдады экен?..

Ушундай күдүк ойлор али деле,
уланып сөз болууда эл ичинде.

Кыскасы, келишкендер ички жактан,
кыргызга жик салышты ыдыраткан.

«Айткыла аш болорун же болбосун,
аттанып кете албайбыз укпай жообун»,–

Санжы хан утур суроо салганына,
сабыры кетип Кошой келди мага.

Ызалуу, жаштуу көзүн жашырбастан,
ындыны өчкөн тейде минтип айткан:

«Бейнебей адатынча Айкөл Берен,
бир кемчил иш кетирип койгон белем.

Ал тигил безеленген Абдул эшен,
анысын пайдаланып акыл менен,

өзгө эмес – Темир хандын жаагын басты,
өзүнө көпчүлүктү тартып алды.

Алдырып пенделикке андан дагын,
анысын пайдаланып акыл менен,

өктөөсү «кабар бербей койду» деген,
өзөктөн душман тапты сан-миндеген.

Көзү жок болгондуктан Айкөл Шерге,
койгонун кандай күнөө, көрдүң жеңе.

Кай бири Жараткандан чындап корксо,
көбүнө ал жөн эле болду шылтоо.

Тымызын ичи тарып жүргөндөргө,
тигил сөз курчуттурган болду бүлөө.

Түз сүйлөөр Жамгырчыдан бөлөк азыр,
туугандан пейли таза табылбастыр.

Шылтоо издеп тургандарга кан төгүүгө,
шыкактап айткан сөздүн кереги не?

Жараша тигилердин өздөрүнө,
жай гана жооп айтайын, чеки дебе?...» –

Карегим, менден чыкмак кайсыл акыл,
Кошойдун айтканына болдум макул.

Ошондо катагандын Кошой ханы,
ой басып калайыкка назар салды.

Кабаттап бырыш басып нурдуу жүздү,
капырай, бир заматта карый түштү.

Алагар каректерин боз чалгандай,
апаппак сакалы ылдый жаш тамчылай,

Көкөсүн жоктогонун түк жашырбай,
кардыккан добуш менен сүйлөдү жай:

«Көкөтөй кыргызымдын куту болчу,
көп журту ичкен аштын тузу болчу.

Кыраан-алп, шерлеринин курчу болчу,
кызытып демөөр берген мурчу болчу.

Канаты талып көктөн куусу түшүп,
калайык мөгдөп турат туусун бүгүп...

«Бүлөө алба бүлүнгөндөн» деген элим,
бул сага тийешелүү Санжы бегим.

Кубанып каз канаты кайрылганга,
калкыңа чулдук болуп бийлик кылба.

Кадырман Көкөбүзгө калың эли,
калдайып туруп кантип аш бербейли.

Беребиз, бергенде да дүңгүрөтө,
билгизип кадыр-баркын баардык элге...

Калайык, тең тууганмын, жашым дагы
жашына Көкөтөйдүн таяп калды.

Чоң ашын Көкөтөйдүн башкарууга,
чынында макул көрүп турам мен да...

Ортого салар ойдун ток этерин,
орчун журт, азыр айтам, көңүл бөлгүн?

Алайга аш берүүгө болбойт, журтум.
Себеби неде экенин баарың уккун.

Жайылма, Куйулмадан төмөн жагын,
Алайга тийешелүү жердин баарын,

Санжы хан ичтен келген меймандарга,
сооп деп мүчөлүккө берген тура.

Жаз алды Аккожобуз ал жерлерге,
жатыптыр курмак болуп медресе.

Жайыгын мүчө кылып бөлүп берсе,
жалаң тоо калган экен жердик элге.

Оронуп тоолор менен айланасы,
отундай алакандын жери калды.

Ал ашка төгөрөктүн төрт бурчунан,
агылып элдер келсе жер жайнаган.

Аларды кайсы жерге батырабыз,
айкашка күлүк кантип чаптырабыз?..

Аш берсек айылына Көкчө хандын,
айтылуу талаасына Сары-Арканын,

кеңдиги, түздүгүнө эч талаш жок,
тоо-коосуз түптүз талаа, анан бирок,

суусу кем чөлдүү жерде кантип гана,
сыйлайбыз конокторду бөлөп чаңга?..

Түздүгүн Жети-Суунун кенен десек,
так ошол кең мейкингө берем десек,

аргасыз башкартабыз Хан Манаска,
анткени, тийиштүү жер ал Таласка...

Кылымга чуктап жашым калган кези,
кыдырдым шол өмүрдө далай жерди.

Тийиштүү кырк урууга көзүм көргөн,
тең келер Каркырага жер көрбөгөм.

Тоо эмес таш табылбайт жилик чагар,
түптүз жер, куурайы жок бетке саяр.

Донуз сырт бетегеси тармалданган,
түрүнө төрт түлүктүн бирдей жаккан.

Күдүргө – кермаралдай кеңирсиген,
кара мал, жылкы оттосо нык семирген.

Шалбаасы Үкүрчүнүн – уйдун жайы,
шаалардын батпай калат каймак майы.

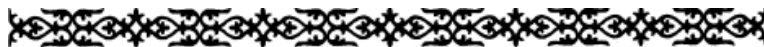
Кой эти – Козу-Башынын чөбүн жеген,
кылгыртып, ныксыратат тиштем жесең.

Сандаган мөлтүр булак күүсүн черткен,
сай-сайлап сайма жерди көрктөндүргөн.

Жомоктой кооз жайлоо Каркырада,
журтчулук, аш берели эмки жайда.

Кабарды төгөрөктүн төрт бурчуна,
кам бүтсө айттырабыз учурунда»... –

Каяша кайырганга сөз таппастан,
кас-достор макул болуп аттанышкан...

КАРКЫРАДАГЫ ОКУЯ

«Аш камы бүтпөй жатат», – деп шылтоолоп,
кийинки жайда дагы калды токтоп.

Азалап Көкө абасын келер деген,
Айкөлдү күткөн элек үмүт менен.

Арман ай, силер жактан болбой кабар,
а биздин чамабыз жок жай айттырар.

Айтылган Алайдагы анттан коркуп,
абаңдын ашын, шонтип, бермек болдук.

Жаз алды жайыбызды отоголуу,
жалпы журт таштап койуп көчмөй болду.

Аземдүү боз үйлөрдү бүктөттүрүп,
аларды ак нарларга жүктөттүрүп,

эң кымбат дүнүйө-мүлк, алтын-зарды,
апаппак атандарга сылай артты.

Каадалуу, санжыргалуу сарпай жапкан,
көргөндөр тамшанышып көзүн арткан,

айчыгы алтындалган ак асаба,
асмандап аштатылып көч башында.

Азалуу асабанын арт жагында,
айтылуу Гүлайым кыз үн салууда.

Кимдигин Көкөтөйдүн ырга салат,
кырк келин созолонто коштоп барат.

Бекигем Тоодойумду жоктоймун деп,
белимди кылчылбырлап байладым бек.

Баратып аза күткөн көчтү баштап,
жүзүмдөн туздуу жашым тынбай агат.

Тоодойум бул жалганда узак жашап,
топуктуу өмүр сүрдү элин сактап.

Артылтып камчы салмак түгүл мага,
айтпаган жаман сөзүн асылыма,

өтүнсөм төшөгүндү жаңырткын деп,
өзүмдү уяткарып, көрбөгөн эп.

Артында атын атар перзент жогу,
абаңа анча оордук кылбай койду.

Эгерде шондо айткан тилге көнсө,
эл-журту ушул күндү көрбөйт беле!?

Сансыз ой көөдөнүмдө түрмөктөлүп,
самсыган көчтү карайм назар бөлүп.

Өрттөнүп жан-дүнүйөм, өргө тартып,
өксүктүү каралуу көч кошок айтып,

кутманын,– «кыргызынын куту» делген,
Гүлайым жоктойт мундуу добуш менен.

Кырк бир кыз жалаң гана кызыл кийген,
кыйуулап, сырт кийими жерди чийген,

кызылдан жорголорго токум токуп,
кыңылдап Хан атасын барат кошуп.

Кырк келин кетеден¹ тон кийинишкен,
керилген тон этеги жерге тийген,

токумду жалаң көктөн токунушуп,
Тоодойун жоктошууда үнүн кошуп.

Кыярып кырды ашкан кырк аялга,
кырмызы тон жабышып салган кара.

Кыйыны кыргыздардын журт башкарган,
канча бир уруулардын ханы аталган,

билерман менменсинген төбөлдөрү,
баркташкан Журт-Атасы – Көкөтөйдү,

ашына чейин баары жарларына,
атасын жоктоттуруп салган кара.

Заардан кечке чейин басылбастан,
зайыптар даңктап, жоктоп кошок айткан.

Каралуу көчтү баштап Каркырага,
катарын бузбай – куштай жол тартууда...

Азалуу аялдардын арт жагынан,
атандар алтын-зарды сылай арткан.

---

¹ Кеме –

Андан соң түмөндөгөн калың төөлөр,
артында чаңга оронгон сансыз жөөлөр.

Сан төөлөр – күрүч, мейиз, жемиш арткан,
сан жөөлөр – ашта кызмат кыла турган.

Абасы өлгөнүнө айып тартып,
Алайдан Каркырага сапар артып,

дүйнөнү дүнгүрөтө аш бермекке,
дүрбөгөн Көкөтөйдүн элдери эле...

Каралуу ошол көчкө суктанышкан,
канча бир жанды көрүп ойго батам.

«Байлыкка магдырашып көпкөндүктөн,
баратат Каркырага» – дешет белем.

Өчүрүп журттун отун аргасыздан,
өксүгөн бечара элди билмек кайдан!..

Аштан соң Алайга эсен келерине,
анчалык ишенбеген ушул элге,

арман ай, ичи тарып, суктанышты,
алардын кайгы-муңун туйушпады.

Мына ушул ойлорумду жүрөк эзген,
мен анан Гүлайымга тең бөлүшкөм.

Сөз кунун Саны Чечен чырагына,
сиңирген бала күндөн кулагына,

ойумду таамай айтып жоктоп калды,
кырк келин кубулжута коштоп калды.

Аралап бир айылдан өткөн кезде,
аңкайып көз артышкан калың элге,

Гүлайым коштун жайын кошуп ыйлап,
кайрылган калайыкка турган тыңдап:

«Арман ай, жарык дүйнө эмнеликтен,
«Жалган» – деп элде айтылып калдың экен?

Азыркы көргөнүңдү таппай анан,
арман күн, аталдыңбы дүйнө жалган?

Каралуу көчтүн жайы дал ушундай,
келатам Көкө атамды бүгүн таппай.

Калың эл уугу сынып, туусун бүгүп,
каралуу көчкө айланды аза күтүп.

Улаган нугун бузбай уламаны,
узаттык арабыздан Улуу адамды.

Сактаган журтубуздун уйуткусу,
салмагы залкар тоодой ыйык туусу,

уйуган чулу алтындай – өзүн жоктойм,
үндөгөн биримдикке – көзүн жоктойм.

Ташташып конуштарын журту мүлдө,
таңыркап карадыңар сансыз элге.

Карабай кабырынын калганына,
каралуу көч баратат Каркырага,

баш ийип журтун саткан Санжы ханга,
бергени келатабыз кемеге ашка...

Арман ай, бул дүнүйө жалган тура,
болбосо Журт Атасы кантип гана,

бөлдүрүп мүчөлүккө ыйык жерин,
козголтусун конушунан куруган элин.

Бийлетип коймок беле Кең Алайын,
бит сакал Санжысына Анжыяндын.

Козголуп тирүүсүндө жер ообаган,
конушун түпкү атанын мурас кылган.

Опоосуз болбогондо жалган дүйнө,
орошон журтун таштап кетмек беле?

Дүйнөнүн жалгандыгы мына шунда,
дүрбөдүк аш бермекке Каркырага.

Самсыган эл абалын билмек кайдан,
суктанат сарпайларга жалтыраган.

«Байлыктын зээри ай!» дешет мүлктү көрүп,
байкабайт байкуш элди назар бөлүп...

Көк тиреп көз мелжиген тоодой атам,
калк үчүн тиленчү эле Жараткандан,

«Кыркуузум жер үстүндө болсо аман,
кыргызмын дегендер бүт менин балам.

Кудурет, жарык жерде арыбастан,
кырк уруу кыргыз элим болсун аман!

Бийликтен, сан жетпеген дүйнө-мүлктөн,
байлыгым, кымбатым да КЫРГЫЗ!» – деген.

Ээ болоор байлыгына сан жетпеген,
эгемден мураскорун тилебеген.

Токсондун туу чокусун ашкычакты,
Теңирден зарлап перзент сурабады.

Өзүндөй баардык жанды көрбөгөндө,
өнтөлөп керт башы үчүн тиленгенде,

артында жалгыз болбой Бокмуруну,
азамат уулдары калат болчу.

Бийлетпей, аттиң арман, көрүнгөнгө,
берилмек кемеге ашы өз жеринде...

Буйругуң Көк Теңирим, ушул болсо,
боор ооруп калган элдин артын оңдо!..» –

Кошогу Гүлайымдын көчтү коштоп,
көзү өткөн Көкөтөйдү даңктап, жоктоп,

көз арткан адамдарга көрктүү көчкө,
көөдөндү эзген кайгы кошулду эле...

* * *

Бел ашып, ченебеген жерди басып,
биз шунтип Каркырага келип калдык.

Тордотуп баш-аягын чоң ордону,
түзүнө Каркыранын орноткону,

алдыга артып кеткен жигит-жалаң,
апаппак ак өргөөнү тигип салган.

Өргөөгө Каркыранын түзүндөгү,
өкүрүп, жоктоп түштүк Көкөтөйдү...

Түзүнө Каркыранын үйлөр конуп,
түмөндөп кызмат кылчу элге толуп,

чор тукум кара Калдай туз кайнатып,
чоң аштын камын кылды отун артып.

Туз берген Калдайлардын жайы мындай,
каңгайдын салыгына чыдай албай,

жеринен ооп келген калдай, соодан,
жан сактап Арал жакка сиңип калган.

Калдайлар Каркырада кара саздан,
кайнатып туз алууну билип алган.

Жер жайнап көчүп келген калың элден,
жан таттуу, бечаралар чочуйт экен.

Ал анан жай сурашып, сыр ачышат,
«ашыңа жардам» – дешип туз кайнатат.

Ошолор оңбогондой кылып камды,
отунду омполотуп¹ жыйып салды...

Казылып кемегелер – кемеге аштын,
бойуна дайын болду Үч-Калпактын.

Майда кам бүтө жаздап калган кезде,
мандайда алакандай Ээр-Белесте,

жан келет жан отунан жоктоо салган,
жер жарып өкүрүгү, желген атчан.

---

¹ *Омполотуп* – додолотуп, бийик кылып.

Жаңырган үй жанында өкүрүктөн,
жүрөгү баарыныкы сезген белем,

кетчүдөй жер жаңырта чууну салган,
«келген ким» – деген ойдо карап калган.

Чаалыккан Чалкуйругу желген араң,
чайинги согот тонун¹ тозуп калган,

кыны жок жалаң кылыч белге байлап,
түпөксүз сыр найзасын колго кармап,

кыярып нур жүзүнөн каны качкан,
кыйындын далили эле кечкен баштан.

Эчкирип «абакелеп» боздоп ыйлап,
элинен кеткендерди жоктоп ыйлап,

кадимки Элемандын Төштүгү экен,
канча жыл кабары жок безип кеткен...

Кенжекан кербез келин кейишинен,
кеп кылып бир да жанга сыр бербеген.

Ал эгер кары болсо суроо салган,
айтчу эле бирдей жоопту «келет аман».

Кеп айтпай мындан бөлөк кымырылган,
келинге не демекчи акылдуу жан.

Тигилген айылдан чет өргөөсүндө,
тымпыйып терең катып сырын ичке,

---

¹ *Чайинги согот тон* – соот кийими.

анчалык аралашпай көпчүлүккө,
аяндуу, сырдуу өмүр сүрөр эле.

Баарыбыз көчкөн кезде Каркырага,
бүктүргөн ак өргөөсүн Кенжеккан да...

Үлбүрөк түспөлүнө төп келбеген,
үнү анын коңгуроодой бийик экен.

Учурда кошокчуну тыныктырган,
үн салып токтотпостон жоктой турган,

жандоочту кошокчу өзү тандап алган,
жаңылгыс салттын бири келе жаткан...

Гүлайым жандоочуна Кенжеканды,
келери менен эле тандап алды.

Көкөтөй аалам салган күндөн бери,
кошулуп Кенжеккан да жоктоп келди...

Таңында жетер күндүн Каркырага,
тымпыгый Кенжеканым келген мага.

Демейде суз мүнөзү кабак чытып,
дегеле жан жолотпой турчу тырчып,

жайдары тартканына таң калгандай,
жөн гана көңүл койдум суроо салбай.

Төбөмдөн – такыяга оромолду
төөнөлгөн төөнөгүчүн оңдоп койдү.

Бетимде бырыштарым аяр сылап,
батынбай туруп анан бек кучактап,

жыты өрдөп мурунумду мамырынын,
жагымдуу добуш салып айтты акырын:

«Энеке, кабар болот сүйүнүчтүү,
өзүмө бересизби сүйүнчүнү!». –

Делөөрүп суз келиндин мүнөзүнө,
деги бир сөз таппастан не дээриме,

жай сылап мен да анын саамайынан,
жалынып бул сөзүмдү ага айткам:

«Жарыгым, сүйүнчүнө жаным курман,
жалганда эч нерсем жок аяй турган.

Кайрылып эсен келип алган жарың,
Кудурет экөөңөрдү тең карытсын.

Ылайым жаман кабар алыс болсун,
ырыскы-ынтымакка орто толсун!...». –

А бирок сүйүнтөрү эмне экенин,
андан соң сураганды эстебепмин.

Жүк койуп, жолго аттанып ошол тейден,
жадымдан такыр чыгып кеткен экен.

Эшикте элдер «Төштүк» дешкенинде,
элестеп, шондо гана түштү эсime.

Канча жыл эч дарексиз кеткен жары,
келерин билген тура Кенжеканы...

Бузууга болбостугун билсем дагын,
бел байлап салт көтөрбөс иш жасадым.

Карасы алынбаган жесир зайып,
калк турган жерге барса болот айып.

Эл дагы, арбак дагы көрүшөр эп,
эненин бул кылганын кечирер деп,

басылтып жоктоо салган келиндерди,
батыраак сыртка чыгып баргым келди.

Башымда оромолду делбиретип,
боздошкон жигиттерге келдим жетип:

«Айланам баарыңардан, каректерим,
адепсиз айтып турсам кечирерсиң!

Кайрылгыс сапар кеткен абакеңер,
калкына тирек болор кутун берер,

азаны токтоткула, андан көрө
айткыла аксарбашыл Төштүгүмө!

Кесеге бачымыраак кара суудан,
күл салып бергилечи, ырым кылам!..

Теңирим! Тоодойумдун ордун басар,
төбөсү көрүнүшкөн эстүү балдар,

тыш болсун бар кырсыктан, тиленерим,
тынч болсун коогалаңдан кыргыз элим!».» –

Күл салган кара сууну Төштүгүмдүн,
башынан тегеретип алыс төктүм.

Чабылып сары улак садагага,
чабышты ак боз бээни курмандыкка...

«Каралуу башы менен олтурбай тек,
какчындап салт бузганы эмнеси» деп,

бузуку сөзүн сүйлөр Санжы дегем,
бирок ал турду окчун үндөбөстөн.

Эки жыл мурдагыдай чакчарылбай,
эмне үчүн, билбейм чыны, туруптур жай.

Бул жолу калың элдин арасынан,
болбоду бирөө дагы терс кеп айткан.

Кубанып келгенине Төштүк аман,
кары-жаш тегеректеп жарданышкан.

«Жети жыл жүргөндүгүн бөтөн жерде,
жай айтар тыныккан соң өзү деле»,–

дешкендей ашык суроо беришпестен,
дымырап күтүшүүдө кепти өзүнөн.

Андаган элдин ойун аяр Эрен,
арыган-азганынан сыр бербестен,

акырын басып келип тизе бүгүп,
аймалап көкүрөгүм, жүзүм сүйүп,

куйултуп көздөрүнөн ысык жашын,
кусалык, сагынычын, кайгы-зарын

чагылтып жашка жууган каректерден,
чарчаңкы добуш менен мындай деген:

«Энеси эсил журттун, эсенсизби?
Эси жок, безип кеткен уулуң келди.

Жазуумбу, асыл энем, тагдырымбы,
же балким, азгырыкка алдандымбы,

кабылып сырдуу күчкө – билбейм чыны,
кармашып, каңгып жүрдүм жети жылы.

Акыры Теңир, арбак жардам берип,
аларды толук бойдон келдим жеңип.

Агаин ишенишсин, ишенбесин,
алардын айтканына терикпеймин.

А бирок, баш көтөргүс сөзгө калдым,
абама бир ууч топо салалбадым!..

Мен антип азгырылсам Жин Периге,
Манасы азгырылса пенделикке,

кайран эл кабылат деп кандай күнгө,
калайык, жалпы арбак дүрбөшүүдө...

Касташкан сөөк өчтү – каңгайларга,
кабарды берипсиңер кемеге ашка.

Эли көп үй түгүндөй каңгайлардын,
эр жүрөк эрендери бизден арбын.

Талоонго калуу болсо максатыңар,
туугандар, сөз жок анда менде айтар...

Ал эгер арбак үчүн берилсе аш,
агаин, келиш керек анда Манас.

Эмне сөз болгондугун сөөк үстүндө,
эл эмес, Перилерден уктум эле.

Кетирген кемчиликти ушул бүгүн,
кеп кылчу учур эмес, баарың түшүн!

Ашка деп конок алды келип калды,
а демек, Хан Манасты алдыралы.

Кабарга куштун дагы тилин билген,
калайык, жетим Айдар барсабы дейм.

Анткени, Айкөл Шердин ачуу ызасын,
Айдарга көзүм жетет – таратаарын.

Айталат сөз ыгын таап, анан дагын
Айкөл Шер көөнүн кыйбайт жаш баланын...

Азыр мен ачык айтам жаш Айдарга,
ажалга элиң үчүн башың байла.

Тозоттоп мерчем жерден жолуң бөгөйт,
тартпа оозун Мааникердин – алып өтөт.

Абайла Айкөлдөн да, ачуу менен
ал дагы мертиндирип койбосо экен.

«Өлтүрсөң Кошой, Көкчө, Төштүктү өлтүр,
өч алчуң мен эмесмин, жетиммин бир.

Айт деген элдин сөзүн айтып келдим,
арбагын Көкөтөйдүн кекетпегин!

Жазыксыз элди каңгай чапсын десең,
жата бер Таласыңда кенебестен.

Жалпы элдин, Көкөтөйдүн арбагынын,
жазыгы жок экенин билгин, Ханым!» –

Ат оозун карыштыра бекем тарткын,
Айкөлдөн алыс туруп шунтип айткын.

Ачуусу бат тараса чогуу келгин,
антпесе артка чаап баса бергин.

Акылман Бакай менен Чыйырды эне,
Айкөлдү көндүрүшүп койушчу эле...

Калкымдын тунук акыл карылары,
кошумча айтар сөздөр барбы дагы?..

Энеси журтубуздун, асыл апа,
эп көргүн айтканыма болбой капа.

Билемин, таарынчыңыз төө көтөргүс,
бирок да энесиз да, кечирерсиз?..» –

ушинтип сөзүн бүткөн Төштүгүмө,
унчугуп кеп айткыдай ал жок эле...

Ошондо Отуз-Адыр, Жайылмадан,
орунтук кадимкидей алып калган,

Аккожо өзү кийин келмек болуп,
астыга муруттарын¹ көчкө кошуп,

аңдытып элдин ичин жибергенин,
айтылган күңкүл сөздөн эшиткемин.

Кыязы, ошолордун башчысы бейм,
кыйкырып добуш салды мындай деген:

«Азгырык акыл-эсин ээлеп алган,
Азезил көкүрөгүн уялаган,

адамдын сөзүн угуп, о калайык,
Аппадан калбагыла каргыш алып!

Кайырдин Манасыңар келсе мында,
калк калат берген анттын кусуруна!

Алланы ишендирип алып оозго,
ант-шертти бергенсиңер Аккожого.

Чыгарып койгонуңар эсиңерден,
чыгарчу чыр башаты болоор бекен?..

Жазаңар, ант бузарлар, ушул болот,
Жараткан каңгайларды колдоп койот...» –

ушинтип сүйлөп жаткан селдеченге,
унчукпай Төштүк жакын барган эле.

Сөзүнүн аягына чыгарбастан,
сүйрөлтүп сур жыландай кулаалы алган,

бармагы, сөөмөйүнүн учу менен,
бакыртып, бекем кармап оң ийнинен,

көтөрүп өйдө булкуп чубалжытып,
кайра анан жерди көздөй койду ыргытып.

Кеп-сөзсүз тунжураган элге карап,
кейиштүү добуш салды карек кадап:

«Жараткан бир Теңирди бетке кармап,
жалган сөз айткандарга каргыш, наалат!

Канча муун кан агызып жаш ордуна,
кан какшап, зарлап тилеп көргөн бала,

кандайча диникайыр болуп калат?
Калп айткан Абдул Эшен жазаланат!

Көтөрүп бул жалааны – кырк уруулуу,
кысталак, кырылдыбы бүт тукуму?

Уусундай кара курттун сөздүн уусу,
уулаптыр баарыңарды, Ууз тукуму.

Баш болуп Кошой Балбан, төшү Көкчө,
батынып баралышпай Айкөл Шерге,

жер оогон ийри тумшук бир арабка,
жеринди берип койуп, Каркырага

душмандын чок ортосу алыс жерге,
Көкөмө аш бермекчи болдуң беле?

Коломто отсуз калган конуштардан,
кусуру кыйынбы анттын ойлоп тапкан?..

А сени – кызыталак Санжы мырза,
аш өтсүн, киргиземин чыккан жайга!

Эл алды келип калды, ошол гана,
ээликкен жинди тыйып турат мырза...

Кошой хан, Көкчө, Санжы муну кылдың,
кокуй күн, Бокмурунга сөз айлансын!

Атыңды таап койгон, боксуң – чычкан,
болбосо, аткармаксың керээзди айткан.

Кабарды эптеп берип Айкөл Шерге,
касыңдан туура болмок өлгөнүңдө!

Аны укса Манас токтоп турмак беле,
арада бузуктарды кырмак эле!

Азапка ушунча элди салгычакты,
ажалды тапсаң өзүң болмок жакшы...

Аттангын! Мааникерди мингин Айдар!
Аранда барбы дагы каяша айтар?

«Кырс» деген добуш чыгып кыраркадан,
кыйнабай узатайын бул жалгандан!...» –

Каяша айтмак түгүл тик кароодон,
качышты Эр Төштүктүн сөзүнөн соң.

Баш койуп карылыкка Кошой Балбан,
басынып кара аштагы сөздөн улам,

кыйлага баш көтөрбөй кесел тооруп,
келаткан шол кеселден жаңы оңолуп.

Төштүктүн ачуу сөзү соп камчыдай¹,
тим болду, тийгенинен сыр алдырбай.

Ашталган алтын айчык асабанын,
алдында жер караган Кошой Алптын,

Эр Төштүк маңдайына басып барып,
эңкейип эки колун бооруна алып,

жумшарып ачуулуу үнү, абасынан
жалтанган түрдө минтип добуш салган:

«Абаке, кечириңиз. Ачуум менен,
оорутуп көңүлүңдү койдум белем.

---

¹ Соп камчы –

Сөздөрү бузукунун жанга батып,
сизге да койдум окшойт катуу айтып.

Абаке, аш башкаруу сиздин милдет,
айыпты мойунга алам, койдум бийлеп.

А бирок Айкөл Шерди алдырбасак,
аябай эл башына түшөт азап.

Алыстан аңыз кылып келгендерге,
айбаттуу арстандай сүрү эле,

дили бир агаинге болсо медеp,
душмандын келмеси ооздон учуп кетээр...

Ал эми аш башкаруу ишиңизге,
ант берем, кийлигишпейм эми сизге.

Бирок да конок тосуп узатууда,
бербеңиз тапшырманы кандай гана,

аткарам кайталатпай, анан дагы
аткартам кыңк дегизбей башкаларды...» –

Ошондо саал шагы сынып турган,
Олуя-Пир колдогон Кошой Балбан,

карегин жерден алып Эр Төштүккө,
калыс кеп адатынча айткан эле:

«Күрдөөлдү өмүр кечкен Көкө абаң,
күйүттө узаганын бул жалгандан,

кызыл ооз балапандар, араңарда
кимиң бар билген аны өз наркында!

Жарыктан түбөлүктүү караңгыга,
жан-досу бөлүнөрдө, маңдайында,

жашоодо жанынан да кымбат көргөн,
«Жанымда Манас болсо!» – деп тилеген.

А бирок Айкөл эмес, сен да, мен да,
абандын турбадык го маңдайында!..

Кыязы, эки жылдан бери карай,
Кошой хан коркконунан кабар албай,

«Азыр мен кыйынымдан Айкөл Шерге,
Айдарды жибердим» – деп ойлойсуң ээ?..

Как башка токсон бешти жашап жаткан,
кыпынча кымбат эмес – курусун жан.

Жетишмек – Көкөтөйдүн бар болгону,
жөнөрдө жан-досунун кордолгону!

Көкөтөй тартып кеткен карегине,
каргадай Бокмуруну он экиде,

кылымды таяп калган Баалы жеңе,
экөөнүн сөзү үзөт болмок беле?

Эрендин – эсеби жок байлык күткөн,
элестер карегине ала кеткен,

эрбейген кары кемпир, жаш баланы,
анан да тарп аңдыган эргулдарды...

Кордотпой узатсам деп дене-досун,
койулган баардык шартка макул болдум.

Кекетет кимди Манас, айтчы деги,
кенедей жетим бала, кемпирдиби?

Хан Манас угуп туруп кантип жатат?
Кетпейби андан көрө бүт талкалап!..

Баарысы дал ушундай ойлошот деп,
бул күндө бере албаймын убада кеп.

Атынан төрт адамдын бирок айтаар,
алдында Жараткандын жалгыз сөз бар.

Ал сөздөн кош дүйнөдө танбайбыз деп,
ант-шертти ыйык жерде бергенбиз бек.

«Бел туткан Беренибиз жүрсө аман,
баланын кереги не бүткөн кандан?» –

Антташкан кош дүйнөдө ошол төртөө,
ал чындык, Жаратканга кылбайт өктөө.

Төштүгүм, тиленишкен кимдер десең,
төртөөнүн аты-жөнүн айтып берем.

Көкөтөй, Акбалта экөө кетти узап,
кезегин Кошой, Бакай күтүп турат.

Балабыз, байлыгыбыз – Журт Туткасы,
берени кыргызымдын – Хан Манасы!..

Көкөмө келбеди деп Айкал-Шерим,
кантейин, пенде экемин, кечирбедим.

Көкөмдү Журт Атасы, Эл Куту деп,
кур бекер даңкташ үчүн салбадык кеп.

Ал анда келбегени Көкөтөйгө,
Айкөлдүн эл танганы эмей эмне?

Туубуз элин танып жатса, эмне үчүн,
Төштүгүм, керек менин бүгүлүшүм?

Туурабы, туура эмеспи бул кылганым,
таңмакшар таразалаар Жаратканым.

Кылганым туура дегем, деймин дагы,
сеники андан туура, танбайм аны.

Айтаарым, өз чындыгын көөдөнүндө,
ар кимдин койгон тура өз эркине.

Айкөл Шер келип айтса өктөлүү кеп,
аны да кабыл алам «эң туура» деп...

Тийиштүү жалпыбызга – жалгыз чындык,
тиленип Жараткандан бүт журтчулук,

зар-муңу канча муундун жеткен кезде,
зарланткан Айкөл Шерди берген бизге.

Алладан тилеп алган Айкөл Шерди,
атантып Аккожого «дин безери»,

алдырып пенделикке – кетсе кемтик,
аны оңдоп Эр Төштүгүм, кылдың эрдик.

Айыпты чычалабай мойунга алып,
Айкөлдөн кечиримди бир сурайлык.

Агаин, ар-биринден өтүнөрүм,
ашында Журт Атасы – Көкөтөйдүн,

айтылып таарынычтар көңүлдөгү,
арылып арам ойдон – биригели!». –

Бүткөндө Кошой сөзүн, топ ичинен,
бирөөнүн үнү угулду мындай деген:

«Төштүгү Элемандын – келип бүгүн,
тим эле ажыдаардай чыгып түгүн,

жекирип баарыбызды каардандың,
жети жыл кайда жүрдүң, ачык айткын?

Кабарсыз тентип кетип жети жылы,
калп эле жарабайт го кыйынсынуу?

Жел айткан имиш сөзгө караганда,
жер кезип жүрүптүрсүң чөл-талаада.

Азгырып жин-шайтандар кетиптир деп,
айтылган эл ичинде ар түркүн кеп.

Ал эгер акылыңдан калсаң айнып,
анда биз арам жолго арбалбайлык!..

Сөзүңдө чындык барбы учкай айткан?
Сен үчүн Теңир, арбак берип жардам,

уруусун Жин Перинин жеңип баарын,
укмушту – таң каларлык андан дагы,

сыйкырдуу күчкө эгедер Перилерден,
сырдашып, угуптурсуң кабар элден.

Ачыгын жаман көрбөй айтып бергин,
ар кандай пикирин бас жалпы элдин!..». –

Башында малакайын баса кийген,
боору ачык, көөнөрүңкү боз кемселчен,

шоролуу каректерин курчу кеткен,
кадалтып Эр Төштүккө ирмебестен:

«Жутуп ий, кайыл болом, каккын жерге,
жооп бер бирок, баатыр, адегенде!».» –

деди да, таштай катып бүт турпаты,
Дегембай көсөө эч бир жалтанбады.

Түз сөзгө саал териге түшкөнсүгөн,
Төштүккө тике суроо жакты белем,

ачуусу карегинен тарап аздан,
айланта элди карап сөз баштаган:

«Түз сурооң Дегембай чал, мага берген,
тузу ачуу, чындыгы бар анткен менен.

Бул суроо тынчыңды алып ар-бириңдин,
батыраак чын-төгүнүн келет билгиң.

Башымдан кечиргенди бир күндө эмес,
бир жылда айтсам дагы эч түгөнбөс.

Шондуктан учкай гана кеп салайын,
шашылбай кийинчерээк жай айтаармын.

Ишенген, ишенбеген ар-бирөөңдүн,
ичинде калсын сөзүң, өтүнөрүм...

ТӨШТҮКТҮН БАЯНЫ

Калайык, Перилерге кезиккенде,
канчада эле жашым, жок эсимде.

Талашсыз – жалгыз гана кичинемден,
толгон Ай сезимимди ээликтирген.

Өзгөчө, эмнегедир, эрте жазда,
өрчүүчү элиргеним Ай толукта.

Ал кезде токойго же өзөн бойлоп,
кетчүмүн айлуу түндө жалгыз ойноп.

Созулбай анча узакка жалгыздыгым,
секелек эрке кызга жолукчумун.

Кубулган түркүн-түстө көйнөгүндө,
кичине, чоң жылдыздар ойнор эле.

Көктөгү жылдыздарды терип алып,
койгондой мойунуна мончок тагып,

оронуп шол жылдыздын нурларына,
ойунга чакыруучу ал мени да...

Билбеймин, кайсы маалда кайдан келген,
балдарды көрүүчүмүн толуп кеткен.

Биригип ойун куруп алар менен,
бул кимдер деген ойго эч келбегем.

Алтынбы, күмүштөнбү – ар кыл түстө,
аркандар Ай нурунан түшөөр эле.

Байлашып бакандарга жылдыз төккөн,
баягы аркандарга эки-экиден,

башыбыз айланганча селкинчек тээп,
байкабай таң атканын, ойноор элек.

Бир кезде көгүш шоола мунарыктап,
билинбей кетишчү эле балдар тарап.

Өзүмдүн жалгыздыгым сезген кезде,
өң-түшүм айрый албай көбүнесе,

капыстан катуу уйкудан чочугандай,
кай жерде турганымды аңдай албай,

бийиктен учуп түшүп, жерге катуу
тийгендей ооруксунган сезим калчу.

Кай бирде көпөлөктөй жеңил сезип,
кааласам көктө Күнгө учуп жетип,

мээримдүү түркүн-түстүү шооласында,
ойнумду улантчудай сезчүмүн да,

баары бир кайда, кандай жерде турсам,
каткырып күлөр элем кубангандан.

Ошондой учурумдун көбүндө анан,
өңүнөн каны качкан байкуш апам,

суу болуп белчесинен шүүдүрүмгө,
саамайы сапырылып таңкы желге:

«Каралдым, кайдасың?» – деп үн салганда,
каткырып бойум таштап кучагына,

мээримдүү шооласындай көктө Күндүн,
магдырап мээримине чөмүлчүмүн.

Көңүлүм көккө учуп турса менин,
калтырап корккондугу апакемдин,

Теңирге жалынганын: «сакта өзүң» – деп,
түшүнбөй сүйлөчүмүн мен эселек.

«Апаке, алтын бакан селкинчекти,
упанткым келип турат» – дегенимди

айласы кеткен өңдүү караманча,
алдастап шашып калчу андай чакта.

Жылуу-Суу мазарынын бакшысына,
дайыма жылаң аяк жүрчү чалга,

ырымдап берсин үчүн ат чаптырып,
апакем күтүп турчу көз талдырып.

Мен андан эчак эле жалкып калгам,
жеткизбей качкым келчү жаман чалдан.

Анткени, ал келгенде отун жагып,
алоолоп күйгөн кезде дойра¹ чалып,

---

¹ Дойра – сырты ашкабакка окшош музыкалык аспап.

кыпкызыл жалын-чоктун арасынан,
кол менен темирди алчу ал кызарган.

Секирип от үстүнөн нары-бери,
сызыктай темирди утур жалай берчү.

Кандайдыр сүрдүү үнгө уңулдаган,
кошулуп күйүк жыты коңурсуган,

башымды тегеретип, кускум келип,
бакшыдан качкым келчү Айга безип.

А бирок жолум тороп Нооке бакшы,
айга окшош темир менен колундагы,

ыпысык бууга аралаш сасык жытты,
ырымдап, үнгө кошуп бетке урчу.

Суутуп толгон Айдан көңүлүмдү,
сулк жатып калар элем жети күнү,

Кайрадан жыл жаңырып, жаз келгенде,
козголтуп сезимимди кайра деле,

ай толо баштагандан тартып анан,
алтын нур селкинчекке кетип калам...

Күн өтүп, ай алмашып, жылдар агып,
курбулар бирге ойногон калды азайып.

Билбеймин Нооке кандай арбады эле,
болбосо, бойго жетип калдым беле,

баягы эрке кызын Нуршооланын,
ойундан андан кийин көрбөй калдым.

Эркени көрбөй калган биринчи жаз,
эсимден о жайда да такыр чыкпас!

Урунуп тоого-ташка, сууга аккам,
уйкуну айлуу түндө көрбөй калгам.

Ашынып талма оорум ошол жазда,
ата-энем сакайтууга таппай арга,

бир гана Нооке чалдан башкалары:
«Балаңа барбайбыз» – деп качты баары.

Ата-энем менден такыр күдөр үзөт,
«айыкпас дарт тийди» – деп түңүлүшөт.

Ошондо жалгыз гана Нооке бакшы,
оорудан сакайтууга бел байлады.

Ал эми өзүм болсо билүчү элем,
оорудан таза экенин бүткүл денем.

Башкалар көрбөгөндү көрүп турам,
айтылар сөздү ичтен угуп-туям.

Анымды далилдегим келип дайым,
селкинчек тепкенимди кайталаймын.

Ар дайым угушкандар аяп карап:
«Айныган бечара» – деп шыпшынышат.

Шол жазда Эрке кызга кезиккенде,
шор баскан тагдыр кыя өтөт беле.

Жаз айлар өтүп кетип, күзгө дейре,
жабыккан жаным бир аз сергиди эле.

А бирок, ошол жылдын күзүндө мен,
аргасыз бир илдетти сезген элем...

Боз кыроо болуп калган. Ай да толуп,
кыштоого «Жоо-Жүрөккө» барып кондук.

Баарысы алпурушуп тирлик менен,
а мени чыгарышса керек эстен.

Эсимден чыкпай калган жалгыз нерсе,
элртип топтолук Ай жылган көктө.

Конуштан алыс узап, «Жоо-Жүрөктүн»,
кеткеним чокусуна туйбайт эч ким.

Жай бойу мөңгү кетпес кыл чокуга,
кыш түгүл жайда барбайт киши ага.

Кандайча барганымды бир заматта,
калайык, билалбаймын шул азыр да.

Кылаңгыр муз түсүндө кийим кийген,
кыз-жигит жүрүшүптүр шапар тепкен.

Шапар тээп, мага көңүл бурушпастан,
шарактап күлкү аралаш ыр угулган.

Жайыкка жеткенимде көктөгү Ай,
жашынып сур булутка – андан чыкпай,

айлана мунарыктап, ойун курган
алиги улан-кызды таппай калгам.

Бир ирмем эсим жыйып ошондо мен,
бийикте турганымды сезген элем.

Мелтиреп түпсүз терең туңгуйуктун,
муздагы жараңкага тушташ турдум.

Эсиме келгендиктен – эт жүрөгүм,
ээндик, бийиктиктен «солк» дегенин,

көз ирмем сезип анан унуткамын,
көргөндө көктө калкып Ай турганын.

Аздан соң жайык кайра пайда болуп,
ал анан кеткенсиди элге толуп.

Бирок да, жанагыдай жадыраган,
балдардын шаттыгынан из калбаган.

Билбеймин жазганымды эминемден,
байкоомдо, жактырышпай баарысы тең,

жүздөрү муздай тонуп, суук чачып,
жабыла келип мени калды басып.

Ал кезде нур балдарын жөн балдардан,
аттигин, ажыратып билдим кайдан?

Үстүмдөн балдар-кыздар жыйырма чакты,
үйүлүп баскандардын салмактары

бириксе, айылдагы курбулардын,
үчөөнүн салмагынча сезбей турдум.

А бирок, көптүн иши көп экен да,
былчышты алар мени каалашынча.

Өзгөчө мени катуу ыза кылган,
өзүмдүн Эрке кызым те алыстан,

көрүнүп койуп бирок келбей жакын,
кол булгап кеткенине күйүп-жандым.

Эсимде түштөгүдөй азыр деле,
ээ бербей жанагынча кыз-жигитке,

артынан чуркап барып Эрке кыздын,
куладым койнуна туңгуйуктун.

Муздагы жараңкада канча убак,
жатканым айталбаймын алсыз муздап.

Бир кезде түркүн-түстүү жибек шаты,
башыма тийер-тийбес жакындады.

Колумду созуп учун кармаганда,
кан чуркап муздап калган манжаларга,

тирүүлүк жышаанасы кирип денге,
чыгууга тез аракет кылдым эле.

Ал сырды шол кезекте кайдан билдим,
ал учур түшүнүктүү болгон кийин.

Ал жакка Эрке кызым алдап барган,
деген ой өкүнүчтүү эсте калган...

Шор катып муз койнуна кулаарымда,
шыңгырап угулган үн кулагыма:

«Нурумун »Балалыктын»¹, Төштүк мырза,
коркпогун, кана мени жетип карма!» –

Ага мен кантип гана жетмек элем,
аңгыча туңгуйукка кетти денем.

---

¹ «Балалык» – «Балалык» жылдызы жөнүндө айтылууда.

Баамымда, кайра деле жараңкадан,
бошотуп Эрке кызым тартып алган...

Туугандар, бул окуя көбүңөрдүн,
туямын, эсиңерде бар экенин.

Бүт айыл издеп чыгып түп көтөрө,
бир ташын калтырышпай «Жоо-Жүрөктө»,

Мөңгүнүн арасынан, эстен кеткен,
мени анан Нооке бакшы тапкан дешкен...

Сөзүнө караганда Нооке чалдын,
сыягы, бузук экен менин каным.

Шооласы түшкөн жерге толгон Айдын,
биринчи тамган экен киндик каным.

Ошол кан көмүлбөстөн ачык калган,
денемди Ай оорусу ээлеп алган.

Нооке чал өз ишине бекем турат,
акыры ата-энемден талап кылат:

«Канына сиңген нурду агызамын,
кара жин оорусунан арылтамын.

Ал үчүн эмне айтсам башың тартпай,
«Аткарам! – деп сөз бергин Элеман бай!».» –

Арман ай, малга кароо куруган атам,
алгачкы күндөн эле ичи ооруган.

Анткени, Алабаштын үйүрүндөгү,
Айкашка деген ыйык кула бээни,

«Көчөткө ылайыктуу мал ушу» – деп,
карматып үйүрүнөн алып келет.

Айкашка атам үчүн жылкыларда,
туйулчу чынында эле «Камбар-Ата».

«Көчүрсөң башкасына болбойбу?» – деп,
бакшыга кыйылгандай суроо берет.

Ошондо Нооке-бакшы ачууланып,
атама айткан экен сыртын салып:

«Карматтың кароолугуң, куураган бай,
көчүрбөйм башка малга! Калды жанбай.

Шерттешкем оорунун ээси менен,
чыгамын аягына, кантмек элем!..

Балаңдын багы болсо – айыктырам,
болбосо жинди болот жер кыдырган.

Оору ээсин жалгыз кара күчүм менен,
дуба окуп, жеңилемин, балким жеңем!

Шерт ушул: айыксын же айыкпасын,
күнүм чак, бул жалгандан аттанамын.

Дубанын чыккан күнү аягына,
айыгып, же оорулуу калат бала.

Төрүндө дене-досум калат менин,
тапшыргын кучагына Жер-Эненин.

Балаңдын калса ордунда акыл-эси,
анда эле жалгаганы Көк Теңири.

Элеман, мына шондо аянбагын,
эл кезип, ылайыктуу жер тандагын.

Балаңды сактап калар азгырыктан,
табылар эл ичинен бир эстүү жан.

Кайраттуу, терең сырды ката билген,
кабагым-кашым дебей аяр жүргөн,

кеп жөнүн ылгай билген жарды тапсаң,
кайрылар жалгыз уулуң азгырыктан.

Болбосо Ай оорусу канындагы,
билип ал, кыйын болот арылмагы...

Бул ишти кылган жокмун сени сыйлап,
койгомун ак өлүмгө башым байлап.

Максатым келгендеги бул жалганга,
аткара парзым ушул, эске сакта...

Мен эми шерт окууну окуш үчүн,
бекемдеп окчун жерге үйдү тиккин.

Тогуз түр чылк жибектен аркан эшип,
тогуз түс бакандарды бекемдетип,

кырк күнгө жете турган отун камда,
балаңды бекем таңдыр бакандарга.

Барбасын ал үй жакка бейчеки жан,
болбосун кызыгышып алаксыткан.

Эндикте жасай турган шертим кырк күн,
Элеман, кырк биринчи күндү күткүн.

Теңирим оң караса жалгызыңа,
таптаза оорусунан сакайганда,

үч-төрт жыл Ай толугу – жай башында,
үйүндөн аракет кыл чыгарбаска.

Болбосо, мээнет чалып кайра дагы,
азгырып кетет илдет канындагы...

Дилинден түнөк тапсам, эстегенде
дуба окуй жүргүн ар бир бейшембиде.

Сөзүм жок мындан башка, сараң байым,
сезимди сен баары бир баалабайсың...» –

ушинтип сөзүн бүтүп Нооке бакшы,
агытып байлоодогу Айкашканы,

атамды сүйбөгөнүн жашырбастан,
ал ага назар бурбай тетир баскан...

Кырк күнү күндөп-түндөп окуп дуба,
кыпкызыл темир жалап, чамгаракка

кандайча чыккандыгын билбей калып,
караймын бийлегенин таңым артып.

Жел боосу чамгарактын бек түйүлүү,
эшилген жибек аркан тогуз түрлүү,

байланып бакандарга тогуз түстө,
жалтылдап чагылышат алар күнгө.

Ортодо кызыл арча отун күйүп,
жел боодо бакшы бийлейт чимирилип.

Ошондо Айлуу түндөй нур чачырап,
ойногон кыз-жигитти эске салат.

Кыпкызыл темир кармап бакшы анан,
конурсуп эттин жыты куйкаланган,

ышкыртып чоктой кызыл темир жалап,
ысыган буусу менен бетке чабат.

Ал кезде Айдын нурун көргүм келбей,
баканды солкулдатам жер тепкилей.

«Кетир!» – деп азгырыктуу шоолаларын,
кыйкырып Нооке чалга жалынамын.

Жел боодо чимирилип ал ансайын,
Ай нурун чагылдырып кайра дагын,

адамдын эти сымал күйүк жытты,
кайнаган бууга кошуп тумчуктурчу.

Анысы аз келгенсип, кызыл чокко,
эт менен иттин богун салып кошо,

түтүнүн дал мурдума такаганда,
тумчугам түркүн-түстүн кучагында.

Ал анан алым келбей «а» дей турган,
апаппак буркулдаган көбүк кусам.

Кустуруу күндө ушинтип кайталанчу,
көбүктөр бара-бара зилге айланды.

Түркүн-түс кооздуктун арасында,
тирүүлөй күйгөн жанды көрөмүн да,

көңүлүм миң кубулган шоолалардан
калганын не себептен, билбей калгам.

Акыры көзүм жетти мына буга:
калыпмын Нооке чалдын убалына...

Ойумду туйган экен Нооке бакшы,
азайтты кызыл чокту кармаганды.

Бир күнү таң агарып калган кезде,
бакшы чал ишин бүтүп айткан эле:

«Камыгып өзүңдү-өзүң күнөөлөбө,
бир чалдын убалына калдым дебе.

Сен эмес – убалыңа мен калгамын,
садагам, сезимиң ак, аңдабадың.

Аргасыз макул болуп ушул ишке,
аруу дил апанды аяп бардым эле.

Тоодон да салмактуудай энеңде – арман,
тогуздан жалгыз сени кармап калган.

«Жаздым» – деп Кудуретке эминемден,
жазыктуу сезет өзүн байкуш энең.

Ушунун баардыгына атакеңдин,
билбейт ал тийешеси бар экенин.

Атаңдын ачкөздүгүн көктөгү Эгем,
акыры айласыздан кечирбеген:

«Жыйнаган мал-мүлкүңдү ээлей турган,
жай билген мураскордон кемтик кылам»,–

дегенин билдиргени – сенден мурда,
туулуп, учуп кетти сегиз бала.

Азыр да кежеңдетип кежигесин,
ач көз бай убалыңа калды сенин.

Айкашка-Ай тамгалуу ыйыктыгы,
арбаган болчу мени, сөз чындыгы.

Көчүрүү оңой эле – Теңирге арнап,
Айкашка бурак болуп кетип калмак.

А бирок, ач көз атаң кыйылган соң,
аргасыз баш тарткамын ошол ойдон.

Карачы, дуба менен байлап сени,
карарттым дили таза перилерди.

Кири жок сезимиңди, кайран балам,
карартып койду ач көз, сараң атаң.

Апаңды аягандан, убалыңа
айласыз калганымды айттым сага.

Болбосо, тим койгондо мага окшоп,
жүрмөксүң бакшы болуп бийлеп, боздоп.

Ал эми нээти таза байкуш энең:
Эл уулу болсо экен» – деп тиленген.

Учуруп чымчыктарын, жүрөгү өлгөн,
уулуна өмүр тилейт аруу дилден...

Садагам, эсиңе түй унутпастан,
сак болгун толгон Айдын шооласынан!

Эсиңе айтканымды тутпай бекем,
элирип кайра Айга барам десең,

азаптуу шорго салып апанды, анда,
акылың алдырасың азгырыкка...» –

ушинтип сөзүн бүтүп Нооке бакшы,
унчукпай жаткан тейде аалам салды.

Баканга мени таңган жибек аркан,
билбеймин, ким чечкенин аны качан...

Бакшынын салмагы жок арык денин,
боорума жаш баладай так көтөрдүм.

Көзүмө суук көрүнгөн үй ичинен,
көтөрүп сыртка чыктым шашкан тейден.

Чалдыккан эң биринчи карегиме,
чаңкайган булуту жок асман эле.

Анан да, айлананы бирдей кылка,
бөлөгөн апаппак кар сүттөй таза.

Суктанып, суук абадан кере жутуп,
сулк жаткан колумдагы чалды унутуп,

сыягы, баркын туйуп тирүүлүктүн,
сакайган ошол таңда жаңы билдим.

Ал анан жанга жакын бала күндөн,
«Кагылам, карааныңдан!» деген үндөн,

селт эте арт жагыма жалт карасам,
саамайын сапырылтып келет апам.

Бой таштап бара жатып адатымча,
боорумда Нооке чалды эстедим да:

«Апаке!» – дедим дагы, ачуу, туздуу,
бакырык тамагымды бууп турду.

Аңгыча элдер толуп айланага,
колумдан чалдын сөөгүн алышканда,

капыстан кишенеген үн угулуп,
калайык үндү тыңшап калды туруп.

Айкашка өзү жалгыз үйүрүнөн,
бөлүнүп айыл жакка келген экен.

Ал анан түптүз эле мага келип,
айланып, бир нече ирет тегеренип,

куду эле Нооке бакшы сыяктанып,
кулады батыш жакка басып барып.

Көргөндөр «Кудурет!» деп таңданышып,
кары-жаш жакаларын карманышып,

«Айкашка акылдуу экен адамдан да,
асыл мал жаралаттыр чанда гана.

Жакшы мал жанга – аралжы, жалгызыңа
багыштап, жараталы курмандыкка»,–

ушинтип түлөө кылып ага-тууган,
калдастап баары кымгуут түшүп калган.

* * *

Куткарып элirmeден Нооке бакшы,
кыязы, буйрук шол го, аалам салды.

Кыйла жыл ошондон соң талма оорудан,
капарсыз күн кечирип, унут калган...

Карабай баягыдан жашы өтсө да,
атамдын кароолугу күчөп малга,

туягын бирден санап төрт түлүктүн,
тынчытпайт мал артынан кулун-күнүн.

Балалык курак небак калып артта,
бой жетип эрезеге келген чакта,

бир нерсем жетпегендей туйум мени,
билгизбей улам күчөп кыйнай берди...

Бир күнү таң алдында, бейшебимди
бошотуш үчүн сыртка чыккым келди.

Анымды толук билем, бирок качан,
айылдан четтегеним эстей албайм.

Жаз толуп, чөп тушардан гүлгө оронгон,
жайлоонун мезгили эле кыздай толгон.

Жымындап сансыз жылдыз, толукшуп Ай,
жадырап көктө жылып баратты жай.

Көгүш нур чагылышып шүүдүрүмгө,
күч менен ал тарапка бастым беле,

карегим тарталбастан ошол нурдан,
кадамым шилтенбестен туруп калгам.

Бөлүнүп көгүш нурдан бир кезекте,
баягы Эрке кызым чыккан эле.

Жоодурап көздөрүнөн жалын чачкан,
жоголуп эркелиги, байо тарткан.

Бой тарткан Эркетайым, кусалыгын
бозоргон кансыз жүздөн көрүп турдум.

Баягы эркелиги кеткенине,
көөдөнүм туз сепкендей ачышты эле.

Сезимим туяр замат Эркем мага,
кол сунуп бой таштады кучагыма.

Көпкөбү, же болгону ирмем беле,
канчага айкалышып турдук эле?

Ал сезим табылбаган табышмактай,
түбөлүк кала берер жандырылбай...

Шол учур болбогондур анча узак,
төбөмдөн кеткенсиди Айым кулап.

Жанагы бакыт толгон жан-дүйнөмө,
жаа менен сайып өттү кимдир бирөө.

Бүлүнтүп бир заматта түн түшүрүп,
бактымдын Нуршооласы чарт үзүлүп,

элеси Эрке кыздын өңү качкан,
каректе түбөлүккө катып калган.

Түрү суук макулдуктар тытмалашып,
таштады баткан Айым чыккыс кылып...

Апакем туйбай калып чыкканымды,
ал анан кыдырыптыр айлананы.

Ак карга ооналактап суу жээгинде,
тааптыр талмам кармап жаткан жерде...

Апамдын мүнөзү оор, сейрек сүйлөйт,
абысын-ажындары «унчукпас» дейт.

Ал азыр ошол апам унчукпаган,
кайтоолдоп кармаганда менин талмам,

жеткидей Көк Теңирдин дал өзүнө,
жаны ачып, боздоп, ыйлап сүйлөдү эле:

«Туягын бирден санап битиреген,
малдарың боргул ташка айланса экен!

Мал эмес битиндин да аяп канын,
мына эми, акырында куу баш калдың.

Эсепсиз мал-мүлкүңдү ашып-ташкан,
Элеман, ээлейт эми кайсы балаң?

Малыңа балдарыңды алмаштырдың,
кашайгыр, Нооке чалдын айтканы чын!..» –

ушинтип апам боздоп, ыйлап анан,
бир кезде көргөн түшүн эске салган:

«Төштүктү төрөр жылы бир түшүмдө,
Коңурат атам шумкар берген эле.

Тартынып түшүмдө да – Элеманым,
шумкардын күмүш боосун карматамын.

Анда да шумкар эмес – күмүш боосу,
азгырып көңүлүңдү буруп турду.

Кармалап күмүш боону турганыңда,
капыстан шумкар бошоп кетти асманга.

Коңурат атам ойлуу: «Балам ай!» – деп,
кайрылбай арт жагына басып кетет.

Жүрөгүм чыга жаздап өз кабынан,
жүгүрөм боздоп ыйлап арт жагынан,

карабай сууга, ташка чуркай берип,
кайрылам татынакай көлдү көрүп.

Үстүндө жалгыз сүзгөн соно кушка¹,
шумкарым имерилип төмөндөйт да,

айланып көл бойуна конуп калат,
жалынып соно кушка турам карап.

Аяйбы, түшүнөбү тилегимди,
ал анан мага жакын имерилди.

Акырын кармап алып, үлпүлдөгөн,
аярлап сонор жүнүн сылайт экем.

Чачымдын учундагы топ ачкычтан,
байлаган боосун алып кушка тагам.

Алиги ак шумкарым качып кеткен,
артымдан кушка карап ээрчийт экен.

Сонону колума алып, шумкар ээрчип,
сыймыктуу келет экем үйгө жетип.

---

¹ *Соно куш* – өрдөктүн ургаачысы.

Кушумду өргөө ичине калтырам да,
кармайын шумкарды деп чыгам сыртка.

«Пөпөлөп» ак шумкарга колум созом,
айланып оң ийниме жаңы конгон.

Аңгыча кара куйун сапырылып,
арман ай, ак шумкарды колдон жулуп,

миң түстүү жибек торго чырмап салып,
чимирип куйун көккө кетти алып.

Жалынып сурайм андан кайра бер деп,
жеткирбей куйун күчөп чимирилет.

Миң түстүү торуна ороп шумкарымды,
мелжиген чөл тарапка кетип калды.

Салаалап эки көздөн аккан жашым,
саз кылып айланамды, ага баттым.

Белчемден батып туруп ошол сазга,
караймын сонону эстеп үй тарапка.

Заңкайган ак өргөөнүн эшигинде,
соно куш басып жүрөт бойун кере.

Койкойгон басыгынан ошол куштун,
көңүлүм тынчыттырган туйум туйдум.

Жанымдын кейигенин сезбей, анан,
жай гана сормо сазга житип барам.

Тумчугуп дем тарталбай көзүмдү ачсам,
түндүктөн таң шооласы кирип турган...

Тагдырдын таразасын эми билдим.
Кечиргин, байым сага тил тийгиздим.

Төштүккө колуктуну издетели,
той камын Теңир үчүн тездет эми!..» –

...Калайык, келиниңер Кенжеканга,
кандайча үйлөнгөнүм баарыңарга,

белгилүү болгондуктан, сөздүн жайын,
тентиген күндөрүмдөн кеп кылайын...

* * *

Үйлөндүм Кенжеканга жай толукта,
күзүндө эл жайлоодон кайткан чакта,

Нуркызга жолукканым акыркы ирет,
тентүүмө болгон эле ошол себеп.

Ар дайым түйшүк салып Ай толгон чак,
артымдан калбай баары акмалашат.

Антсе да тагдыр-буйрук жазган нерсе,
аттоого мүмкүн болбойт тура, көрсө...

Таңга жуук уктап калып баарысы тең,
туйушпайт, адатымча чыгып кеткем.

Түшүмдөн чочугандай көзүмдү ачып,
туйгамын турганымды сазга батып.

Кандайча Кара-Сазга келдим деген,
капыстан бир түпөйүл ойго келем.

Деңдароо турганымда маңдайымдан,
дегеле шыбырт чыкпай келген кайдан,

таңдануум жанагыдан күчөп дагы,
тиктеймин кош караанды жанымдагы.

Кочкул көк кийиминен көл түсүндө,
керимсел шамал уруп турган эле.

Көрбөгөм мурда аны, орто жашта,
көзүнөн каар чачкан аял мага,

оролгон булуткабы, булагабы,
кош колдоп жаш баланы сунат дагы:

«Өзүң ал заңы сасык тукумунду,
азап тарт өткүчөктү өмүр бойу.

Түбөлүк жайыбыздан адашкандай,
тентип кал сен да биздей – жайың таппай!..

Күнөөсү Гүлайымдын эмнеде эле?
Жактырып калганыбы нур дилине?

Эч кандай кирди көрбөй түспөлүндөн,
энелик мээримимди төккөн элем.

Апп мүчөң, Айдай тунук маңдайыңда,
жадырап жанып турат биздин тамга.

Наристе кызымды эмес, өзүмдү да,
арман ай, азгырганын туйбапмын да!.

Баары өттү, муну эми айтканда не,
баабызды түшүнөбү бул көрпенде.

Аруу дил, тунук ойлуу Перизатын,
аны сен ит заңына ыштаттырдың.

Калганы аз келгенсип – баарысынан,
куудурду жайыбыздан могу балаң.

Кубулуп миң бир түскө чагылышкан,
шоолага кошулбайбыз эми эч качан.

Мына бул жыты сасык Кара-Сазды
жай кылган кара жиндер кошуп алды.

Жазанды берип эми сенин дагы,
жин тукум көргөзүшөөр азгырганды.

Гүлайды сага кошуп берет элем,
анда мен кошулмакмын булар менен.

Ал максат эми такыр болбой калды,
дененди адам жыты ээлеп алды.

Жазанды кара жиндер берсин сенин,
жок эми айта турган башка кебим». –

ушинтип кичинекей наристени,
улгайган каардуу аял суна берди.

Ошондо кетенчиктеп артты карай,
оролуу наристени койдум албай.

«Бул менин балам эмес, сөзүмдү уккун,
кызыңа тийген жокмун, Теңир урсун!

Жашоомдо, билишимче, кыпынчалык
зыяным тийгизбедим, билем анык.

Бакшы чал иттин заңын чокко салып,
баканга аркан менен мени таңып,

кырк күнү ыштаганын даана билем,
кыйнасам мен силерди, кантмек элем.

Сезимим орунунда болсо эгер,
кайталап көрсөтмөкмүн, ишенсеңер.

Ал эми үчөөңөрдү өмүрүмдө,
көргөнүм сакталбаптыр түк эсимде...» –

жообума жинденгендей жүзүн буруп,
эрке кыз энесине далдоолонуп,

сүйлөбөйт, мисирейген ал экөөнү,
жактырбай алыс басып кетким келди.

Биз турган жерден кыйла нарыраакта,
башкача кийинишкен улан-кызга,

тезирээк кошулууну эңсесим да,
токтолбой басып кеттим ал тарапка.

Айлакер болоруна саз Периси,
азап ай, азыр гана көзүм жетти...

Алгачкы кезиккенде алар мага,
аташты «Падишах» деп Ай-Ааламга.

Астыма ат күлүгүн мингизишти,
ай-жылдыз чегелеген бөрк кийгизди.

Оңумда отуз улан, кыркы – солдо,
ойнодук моокум канбай «Алтын ордо»¹.

Кыскасы, пенделердин арасында,
качан мен кабылмакмын мындай сыйга!..

---

¹ *Алтын ордо* – оюндун аталышы.

Тагдыр ай! Таң агарып калган кезде,
топтолгон колум тарап кетер эле.

Кыйылып кетким келбей өзүм анан,
кайдандыр үй жанына келип калам.

Күндөлүк тириликти кайра көрөм,
көбүнчө көөнүм айныйт пенделерден.

Не болуп жатканына айланамда,
назарым бурулчу эмес караманча...

Шол кезде зарлап жүргөн Көкө абам,
уулдуу болгондугун угуп калгам.

Дегеле элес албай бирок аган,
балага көңүлүмдү түк бурбагам...

Дааналап айталбаймын эмнегедир,
а балким, көргөндөрдүн эсиндедир,

короого кайберенди айдап келип,
койчумун курбуларга байлап берип.

Аларды тосуп турган перилерди,
айылдан деги эч ким көрүшпөдү...

Кенжекан, апам менен Көкө абам,
кыязы, азгырыкты байкап калган.

Перилер акыл айтып андай чакта,
жазгырып койчумун аларды да.

Дубасы Нооке чалдын тараганча,
туйгузбай жүргөн экен караманча.

Күндүзү арасында пенделердин,
түнкүсүн мекенинде перилердин,

алкынтып азоо-тулпар сай күлүгүн,
сан жеткис колун баштап элиремин...

Көкө абам байкаганбы, бир нече ирет:
«Кайтоолдоп дем салдырчы карегим» – деп,

айтканын эптүү көрбөй, чунак жаным,
акырын кайра өзүн жубаткамын:

«Азыраак азгырылып жүргөнүм чын,
а бирок, мага салган Нооке чалдын,

дубасын кокус бирөө жаңырттырса,
оорулуу болуп калам караманча.

Абаке, оору менен андан көрө,
алышып көрсөм деймин өзүм эле...» –

Улгайган Дүмүр-Пери туйум берип,
ушундай жоопторду сүйлөттүрүп,

үзүлбөс жибек торго бүт денемди,
укмуш ай, Саз Периси чырмай берди.

Дубасы Нооке чалдын беш жыл чама,
күчүмө кубат берип келген тура...

Арман ай, анда кайдан сезиптирмин,
акыры азгырылып кетиптирмин.

Мен көргөн азап-шорду бир да жанга,
жазбасын тагдыр-буйрук маңдайына...

Жел кирбес тири укмуш сасык жерди,
«Жети кат жер асты» – дейт Саз Периси.

Жети жыл түгөтө албай учу-кыйрын,
жел сымал жанды кыйнап учуп чыктым.

Адашкан шол жылдардын арасында,
алдымдан кезикпеди кимдер гана...

Ай-жылдыз чегеленген алтын бөрктүн,
астымда эмне экенин сай күлүктүн,

жети кат жер астыбы же саз беле,
жеткилең көзүм жетти азыр эле...

Акылдын уйуткусу сымалданган,
баягы Дүмүр-Пери мага кылган,

кордугун – пенде аттуунун кош дүйнөдө,
көрүүсүн каалабаймын бар дилимде...

Түбөлүк чырмалышып алар менен,
түпкүрдө кеткис болуп калат белем,

баягы Нурпериси, энекеси,
бел байлап жан дүйнөмө сеп беришти.

Аяшпай жардамдарын, мени менен
алар да тарткан шорду бөлүштү тең.

Кыйноого салган кезде жин-перилер,
жагымдуу туйум берип жан сергитер,

андан соң алсырашып экөө бирдей,
айласыз жатар эле көз ирмебей.

Ал кезде мунун сырын кайдан билдим,
айтуунун өзү азап ошол күндүн...

Көрүнүп Саз Периси эч таанылбай,
алыстан чирик дүмүр, куу жыгачтай,

тарбайган тикенектүү бутак болуп,
бейкапар пенделерди турат тооруп.

Илинип калган сымал бекем кармап,
илээшип бир жериңен тартып турат.

«Балакет баскыр!» – деген сөздү айтса,
бастырат балакетке ал бечара.

Артынан көлөкөдөй ээрчип күн-түн,
апкелет Кара-Сазга акыр бир күн.

Бейкүнөө, күнөөлүүлөр – баарысы тең,
чыга албай ошол сазда калат экен.

Өзгөчө акыл-эстүү, алп мүчөлүү,
пендени акмалашат Саз Периси.

Акыры өздөрүнө азгырган соң,
алардан табар пайда абыдан чоң.

Саз Пери, Токой Пери, Суу Периден
куулугу, күчтүүлүгү артык экен.

Перилер токой, сууну мекендеген,
ак, кара болуп эки бөлүнүшкөн.

Ал эми Саз Периси бир гана топ,
аларга кабылдыңбы – жакшылык жок.

Торуна чырмап бекем түбөлүккө,
калтырат жети катар жер түбүнө.

Саз Пери чырмаган тор мени дагы,
муунтуп, тумчуктуруп кыскан чагы...

кыйналып, айлам куруп жатканда анан,
үкүнүн: «Үү-үф» – деген үнү угулган.

«Карегим, сактангын деп айтканымды,
кашайып, унут таштап салбадыңбы!

Үйүндө энең оору,– көр оозунда.
Үмүттүү Кенжеканды түк унутпа!» –

учуктап «үү-үф» десе үнү үкүнүн,
удаалаш жан сергитет арча түтүн.

Кандайдыр сезим кирип улам көксөйм,
кандайдыр кусаланып үйдү эстейм.

Чөп жыты, ысык суунун буусу менен,
бетиме бир белгисиз жан желпиген.

Ал анан тулку бойум, мурдум өрдөп,
элеси Кенжекандын жакын келет.

Ошондо чиренемин кулач керип,
чырмаган жибек тордон «чырт-чырт» этип,

үзүлгөн добуш чыгып, тумчуктурган
сезимден кыйла убакыт бошоп калам.

Андайда Кара жиндер кыйнап жаткан,
алдары кеткен өңдүү алысташкан...

Үкүнүн үнү угулбай, агарып таң,
үмүтүм таңга калып азап тартам.

Күчүнө Дүмүр-Пери келип кайра,
кыйноосун улантчу эле үн чыкканча.

«Үүлдөп» үкү келип, бакшысы анын,–
бабырган¹ «бау-ласа» тынчыйт жаным.

Кайрадан аткычакты кылайып таң,
кыйласын жибек тордун үзүп салам...

Арбагы Нооке чалдын үкү болуп,
Саз Пери мекендеген жерге конуп,

кыргыйдай таранчынын тобун тепкен,
кыйынын койбой терип койгон экен.

Үкүдөн корккон пери таранчыдай,
калышат бекинерге жай табалбай.

А бирок, андай жиндер түгөнмөкпү,
алардан бошоно албай жылдар өттү...

Тажашып үкү менен бабыргандан,
топ башчы Дүмүр Пери амалданган.

Достошуп Чөл Периси Куйун менен,
ал бизди тартуу кылып берип ийген.

Ошентип жердин бетин Куйун Пери,
калтырбай каалашынча чимирилди.

---

¹ *Бабырган* – үкүнүн дагы бир түрү. Негизи үкүнү куштар-
дын молдосу деп аташат. Бабырганды бакшы дешет.

Жолунда кезиккендер аман калбайт,
житирип кучагына баарын жалмайт.

А бирок, айырмасы Саз Периден,
аткарат буйрук болсо бир Теңирден.

Андайда адамгабы, айбангабы,
аябайт адисинен ашкандарды.

Апаатты чимирилип салган аймак,
аңгырап бир заматта калат жайдак.

Жасоолдук ишин жасап бүткөн кезде,
жер суунун кай жерине тушташ келсе,

койнуна каткандарды түгөл таштап,
тирөөчтөй көк ичинде катып калат.

Дал ошол биз туш болгон Куйун Пери,
байырлап көнгөн экен чөлдүү жерди.

Куйундун кучагына кабылгандар,
калышат чөл-талаада көбүнчө алар.

Ал жерди мекендеген Дөө Периси,
менчиктеп, ээлик кылып алат сени...

Кабылдым Дөө Периге, бирок анда,
куулугу Саз Перинин берди пайда.

Дүмүрдүн көп амалын билгендиктен,
булардан сактануума жардам тийген.

Куулугум, күчүм ага теңтайлашып,
Гүлайым энеси экөө жардамдашып,

Күнү-түн үйүм кетпей көкүрөктөн,
кеселден арылганы калган элем.

Кеселден арылуумдун бир себеби,
кыязы, айлантканда Куйун Пери,

чаташкан жибек жиптер мээмдеги,
чатышы жанып кеткен шекилденди...

Анымды туйундурбай Дөө Периге,
аткарам айткандарын эмне десе.

Анткени, адамдардай алар деле,
жоолашып, кыргын салат бир-бирине.

Эмнесин аямакмын перилердин,
ээмдин кыр дегенин кыра бердим...

Ошентип жүргөнүмдө капысынан,
муңканган байуулунун үнүн уккам.

Ооруган күндөн бери биринчи ирет,
оозума «О Теңир!» деген сөздү берет.

Ойума элди-жерди салып анан,
ошондон эбегейсиз кубат алгам...

Арылып калдым окшойт кеселимден,
а бирок, өч алмакка перилерден,

аянбай өзүмө-өзүм ошол күндөн,
перини жеңемин деп антым бергем.

Оозума сала берип ыйык келме,
нээтимди бурдурган күч кудуретке,

ал көрсө, байуулу куш болуп кеткен,
армандуу апакемдин арбагы экен...

Агаин, келиниңер Кенжекандын,
айтайын баарыңардан жашырганын.

Мээнети – кош дүйнөлүк асыл жардын,
жол салып мээримине Жараткандын,

мендеги азгырыктын торун үзүп,
турамын араңарда мына минтип.

Кудурет аяр жанды тагдырыма,
жардамын жасаш үчүн жазган тура.

Келгени келин болуп айлыңарга,
караптыр мына быйыл он беш жылга.

Өмүрдүн шол учуру көктөм деген,
өкүттө күз сымалдуу өткөн менен,

Теңирден тилегени кабыл болуп,
туурума турам азыр кайра конуп!..

Кайнатып түркүн чөптү күндөп-түндөп,
кайталап дуба окуп, буусун үйлөп,

арчаны ысырыктап түтөткөндө,
буу, түтүн мени желпип турар эле.

Шерттешип, зар тиленип, окуп дуба,
жолугат Гүлайымдын апасына.

Жалынып, жашын төгүп, энекелеп,
«Жаңылдык билбестиктен, кечиргин?» – деп,

«Төштүктүн жары болбой, макул десең,
кызыңа күң болойун» – деген экен.

Жибитип жылуу сөзү Кенжекандын,
жойуптур мага болгон таарынычын.

«Жолубуз мындан ары бирикпейт» – деп,
жардамын аябоого сөзүн берет.

Ошондо мине келген төркүнүнөн,
Чалкуйрук, чарайналуу тону менен,

«Төштүккө айласын таап тийгиз» – деген,
Кенжекан өтүнүптүр Пери Энеден...

Бабырган – Баяс бакшы, үкү – Нооке,
байуулу болуп кеткен апам үчөө,

кайып сыр, кошулушуп Пери Энеге,
колума Чалкуйругум тийген эле...

Алты жан аянбастан биргелешип,
артынан жин-перинин сая түштүк.

«Тийген соң атың колго, артка неге
кайтпастан пери куудуң?» – дебегиле.

Перилер биротоло баш ийбесе,
кеселим кайтоолдомок кайта деле...

Дөө Пери, Дүмүр Пери экөөбүнөн
башкасын баш ийдирип толук жеңгем.

Аларды туңгуйукка түшүрүүгө,
азаптуу кыйынчылык тарттым эле.

Акыры тирүү арбагы Көкө абамдын,
кандайча баргандыгын биле албаймын...

Атылган алгыр бүркүт көктөн төмөн,
алым чак турган кезде жардам берген.

Айласы кеткен эки күчтүү пери,
аргасыз туңгуйукка түшүп кетти.

Ал экөө акыр заман кыяматта,
айласыз азап тартат туңгуйукта...

Зарды угуп Көк Теңири көңүл бөлүп,
ак нээттүү арбактар бүт жардам берип,

багынтып жин-перинин түгөл баарын,
бул жакта эл-журтумдан кабар алдым.

Жети жыл тентип жүрүп көргөнүмдү,
жашырбай учкай айтып бергенимди,

жалпыңар ушул турган бүт уктуңар,
жомоктоп айтууга азыр убакыт тар.

Калайык, оору экеним мойнума алдым,
калдыксыз чындык, бирок, сакайганым.

Жети кат жердин түбү деген жерим,
Кара-Саз, Алаткактын чөлү экенин,

так кесе жин-перини жеңгенимде,
тагдыр ай, толук көзүм жеткен эле.

Калганын айтып берем жайчылыкта,
калайык, ишке өтөлү азыр анда...» –

ушинтип Төштүк сөзүн бүткөн кезде,
түлөөнүн эти бышып калган эле... –

АЙДАРДЫН КАБАРЫ

Баалы эне чарчадыбы, тынып калган,
Бал Таңдай, а мен болсо кабар айткан,

Жаш Айдар барган күндү карегимден,
жаш алып да бир сыйра чубап өткөм...

Арман ай! Өкүнгөнүң өткөн чакка,
өтөөсүн аз да болсо берсе кана!

Айкөлүм жетим бала, кары энеге,
ааламга узап кеткен абакеме,

кыпынча кекетип же таарынбаган,
калкына таарынганын жок дей албайм.

Калайык өзү тилеп Жараткандан,
өздөрү Ханыбыз деп ызаат кылган,

Теңир ай, «алдырарда – жаздырар» деп,
тек жерден айтылбаган шул ыйык кеп.

Болбосо, Айкөл Эрен Көкө абамдын,
билгенде төшөк тартып ооруганын,

кайнына сапар артып кайдан барсын,
кашынан жылмак беле Көкө абамдын!..

Акылман Бакай абам, апам болуп,
Айкөлдү эч көндүрө албай койдук.

«Көкө абам кеткен менен бул жалгандан,
түбөлүк тирүү бойдон калчу адам.

Абакем эң акыркы дем тартарда,
жанында болбогон соң, баарынан да,

кол менен бир ууч топо салбай, анан,
кереги канча эми, неге барам?

Окусам кайсыл жерде тийет дуба,
багыштап мал сойомун ар жумада.

Эскерем тирүү арбагын күндөп-түндөп,
нээтимден куран окуйм сообун тилеп.

Ал эми журтчулукка таарынчым ак,
арбагы абакемдин кабыл кылат!..» –

айтканын кайталабас Айкөл Шерге,
эч кимдин тили өтпөй койгон эле.

Кокустан тайсам эгер калыстыктан,
кечиргин пенделигим, о Жараткан!

Журтуна таарынычын Айкөл Шердин,
жүрөктүн тереңинде туура көрдүм...

Айкөлдү Ханыбыз деп кабар барбай,
азалап Көкө абамды биз келалбай,

арадан өткөн ошол эки жылда,
айтылган эл ичинде сөздөр канча!..

Башкасын билбейм, мени баарысынан,
түпөйүп кылган эле Кошой абам.

Олуя Пир колдогон абакеме,
ойумду билгизбестен жан кишиге,

Көк Теңир, кечире көр кемчилимди,
көөнүмдө таарынычым жанбай жүрдү.

Бир келип жок дегенде Айкалунө,
жакшылап тилдеп койсо болот беле?.

Курама журт көңүлү чындап эле,
кири жок болсо эгер Айкалунө,

Көкө абам жаткан кезде төшөк тартып,
койушса болот эле кабар айтып.

Болуптур, Бокмурун жаш, абам оору,
башкалар ойуна албай эмне болду?

Ордого айткан менен артыбыздан,
жок эле ат арытып бара турган.

Баш болуп Бакай абам, кырк чоросу,
биз менен сапар тартып кеткен болчу.

Абыке, Көбөш экөө Көкө абамды,
Айкалдөй аруу дилден сыйлашмакпы?

Арман ай! Өзөгүндө чок турганда,
өзгөгө таарынычың өтмөк кайда!

Болбосо, арттан барып алар айтса,
арманы ичке кетпей Көкө абам да,

жик кетпей эл ичине – толтура аяк,
чайпалбай толо бойдон калып калмак!

Сөзүмдү айтканым жок пенделиктен,
сезденип тооп тилесең Кудуреттен,

сактансаң алды-артыңды аяр карап,
Теңирим алааматтан сактап калат.

Биз болсо кутубузду качыранда,
баарыбыз текебердик кылыппыз да!

Укмуш ай, өзгөгө эмес мага деле,
ушул ой учурунда келбептир ээ!..

Аш болот деген кабар угулганы,
айлабыз баарыбыздын куруп калды.

Алат күн, бербей койсо эми кабар,
амалды ким табат деп ашка барар,

турганда кетип арга баарыбыздан,
түш чама кабарчы Айдар келип калган.

Көргөндө Мааникерди Айкөл Берен,
кадиксиз кабарчы деп сезген экен.

Анда мен жаш Айдардын акылына,
айраң таң болдум эле жай укканда.

Үйрөтпөй Кошой абам, Төштүк Баатыр,
жаш Айдар ал акылды өзү тааптыр...

Тай чабым жерден түшүп Мааникерден,
башынан бөркүн алып төмөн ийген

калыбын бузбай, колун бооруна алып,
кубанып «атакелеп» добуш салып:

«Сүйүнчү, Айкөл Ата, сүйүнчүмө,
мен жетим ыраазымын, бербөңиз не!

Жети кат жерге түшүп кетти деген,
жетигиң Берен Төштүк келди эсен!

Алы чак, астыңызга келе албастан:
«Алып бар» – дешип мага кат тапшырган.

Хан Ата, өлдү деген Берениндин,
өзүнүн жазган катын алып келдим...

Зар болуп бир перзентке байкуш атам,
мен жаңы төрөлгөндө аалам салган.

Кары энем жетимиштен небак ашты,
кан какшап, «аман кел» деп күтүп калды.

«Калы бар оң көзүндө Хан Атаңдын.
Каралдым, карегине чалдыкпагын!

Катыңды Ханышага берип, өзүң
кабылбай каарына кайтып келгин!» –

деп айткан энекемдин сөзүн укпай,
дипимде ой жорудум мына мындай:

«Түгөнсө ичер суум, бүтсө күнүм,
Теңирдин ким бузмакчы бул буйругун?

Туш келди жерден ажал тапкычакты,
Тапканым Хан Атамдан кандай жакшы!..» –

Атаке, айткандарым – жарык жагы.
Таң атса – бар эмеспи Күн батмагы.

Туулса кубануу бар, анан бирок,
кайышып кайгыруу бар аны жоктоп.

Жадырап жашыл кийген жай артынан,
кычырап кыш келмек парз, каарын чачкан.

Таттуунун баркын билбес, ачуурканткан
тузу өтүк даам татып көрбөгөн жан.

А демек, ачтын-тогу, бардын-жогу –
адамдын багы жана бүтпөс шору,

болорун ким төгүндөйт макул дебей,
менин да суук сөзүм бар кыш чилдедей.

Абаңыз – Журт Атасы Көкөтөйдүн,
айткандыр сыдырым жел көзү өткөнүн?

Ал эми атайылап айтпай кабар,
койгондун, Айкал Ата, себеби бар.

Аккожо – билерсиз дейм Каныш апа?
Ал Сизге болот дешет аяш ата.

Кезигүү бул жалганда буйурса эгер,
өз сөзүн ал өзү эле айтып берер.

Жатыбыз өздөн чыгып жол торолду,
Санжы хан көз көрүнөө саткын болду.

Каргадай жетим бала, жесир кемпир,
Көкөмдүн көзү өткөн соң кеби өтпөптүр...

Эски сөз, мунун несин айтмак элем,
эп болсо азыркыдан кабар берем.

Бокмурун атасынын мал-мүлкүнө,
бузук эл ээ кылышпайт деген беле,

арбагы ыраазы пейил болсун Көкөм,
ага арнап аш бермекчи болгон экен.

Калтырбай каңгай, калмак, бөтөн элди,
кабарлап, Каркырада камын көрдү.

Калың эл калбай көчүп, жаңы гана,
үй тигип, отун камдап, жай алганда,

жоктогон Көкө абамды жалгыз караан,
чыкканда калбай баары утурлаган.

Кыйкырган «абакелеп» бул Эренди,
капыстан кимдир бирөө «Төштүк» деди...

Эр Төштүк келер замат Сизди жоктоп,
эл-журттун бирин койбой баарын боктоп,

кат жазып, кабар айтып өзүңүзгө,
Хан Ата, мен жетимди жиберди эле.

Эси жок эл-журтундун эсиргенин,
эр үчүн, Айкөл Ата, кечиргиниң?

Журт үчүн жазыктуу деп тапсаң эгер,
жарасам курмандыкка – чалып жибер!

Аккан кан көөнүңүздү жибите алса,
анда мен бактылуумун, Айкөл Ата!!!» –

Өлүмдөн ашып өткөн пенде аттууга,
өзгөчө коркуу сезим жок чынында.

Көтөрбөй башын өйдө, сөзүн бүтүп,
колунда катты сунуп, жообун күтүп,

жеңдирбей башка ойго, тике карап,
Жаш Айдар солк этпестен катып турат.

Ачуусу, таарынычы, кубанычы,
аралаш Айкөл Шердин көз карашы,

Айдарга мээр төгүүдөн коркуп, бирок,
абайлап, аяп аны караган жок.

«Дирт» эткен кабагынан Бакай абам,
диплинде эмне барын баамдаган.

Сүйлөтпөй Айкөл Шерди секин гана,
серпилтип калың кашын баарыбызга,

«камынгыла» дегендей белги берип,
билгизбей каш-кабагын койгон керип...

Абайлап, ачуулантып албайын деп,
апакем Манасына аяр тиктеп,

манат бөрк, кымкап кемсел колуна алып,
мээримдүү сүйлөдү эле басып барып:

«Кулунум, куттуу болсун сүйүнүчүң,
карматып кай тандаган күлүк мингин.

Ал эми Хан Атаңдан эмне аларды,
карегим, жүрөксүбөй, өзүң айтчы!» –

деп айтып, кемселин жаап, кийгизип бөрк,
дилинен мээр чачып өптү эле бек.

Апамдын кеп ыңгайын келтиргенин,
Айкөл да, Айдар дагы жөн көргөнүн,

кубанган жүздөрүнөн баамдагам,
көзүмө кубанычтын жашы айланган.

Ошондо баш көтөрүп Айдар бала,
олуттуу сөз сүйлөдү кары адамча:

«Энеке, эптүү десе Хан Атамдан,
«Бериңиз сүйүнчүмдү» деп дооласам,

кун жеткис, жер көтөргүс нерсе сурайм,
кеп айтып койдум эми, чындап доолайм.

Ызаңыз, таарынчыңыз калкыңызга,
ырасы – жер көтөргүс, Айкөл Ата!

Сураймын сүйүнчүгө – ызаны ошол,
бериңиз, Айкөл Ата, болбосо осол?». –

Көзүнөн аккан туздуу ыза жашы,
көөдөнүн Айкөл Шердин жууп жатты.

Бир тыным сүйлөй албай ыйлап туруп,
балага көз таштабай, жүзүн буруп,

жүздүгүн чок таш көздүү колундагы,
чыгарып Жаш Айдарга сунду дагы:

«Чырагым, сураганың бердим, анан,
сактап ал бергени деп Айкөл Атам.

Кудурет, миң бир тобо! Курама элим,
көргөздүң эренинен кур эмесин.

Бар болгун, эл ичинен күйгөн шамым!
сага окшош эр уулдар – атаар таңым!..» –

тийгизип Жаш Айдарга жүздүгүн өөп:
«Жерге сиң!» – деди Айкөл, жерди бир тээп.

* * *

Ашына Көкө абамдын баарыбыз тең,
даярдык көргөн элек билгизбестен.

Абамдын ашына деп нечен түр даам
алдырдык Багдад, Мисир, Басрадан.

Чирибес кургак жемиш, шербет, набат
тигилген кап ооздору даяр турат.

Өткөрүп торко электен ак буудайдын
унунан бышырылган түркүн нанын,

бузулуп, алыс жолдо катпасын деп,
бышырдык сүткө жууруп, майга ийлеп...

Кеңешип апам менен Бакай абам,
сойушка деген малды мурунтадан,

айдатып Ат-Башынын жайлоосуна,
аманат табыштаптыр Кошой ханга.

Көргөндө Айкөлүнүн жибигенин,
жөнөтүп Бакай абам жигиттерин,

«Кызыл май кылбай малды Каркырага,
кыйнабай Айры-Белди ашыргыла.

Ар жагы алты түнөп, бер жагы төрт күн,
аш үчүн арналган мал жеткирилсин!..» –

Аш дебей абакемдин тойу дешет,
тууганы, касы калбай бүт келишет.

Андыктан, алдыртадан даяр турдук,
аянбай кырк чоронун камын кылдык.

Ар бирин те алыстан тааный турган,
кыркына кырк түстөгү тон жасагам.

Тышына зоот жаткырып, буулум ичтеп¹,
аркагын асыл темир мадап² жиктеп,

душманы найза сайса өтпөй этке,
дилинде арам ойу кетсин текке.

Бейлебей учурунда калып анан,
бейажал болбосун деп жазат тапкан,

кыркына кырк чопкутту окшош кылка,
кынаптап жасап туруп, казынага,

аттарын жазып катар илдиргемин,
аруу дил тилегимди билдиргемин.

Кериктин терилерин алтымыш күн,
ашатып, аябастан балбан күчүн,

токсон күн тебелетип, чойуп-керип,
кайышка нак болоттун түсүн берип,

---

¹ *Буулум ич* –

² *Мадап* –

кош каттап, ортосуна өгөөтүлгөн
болоттун күкүмүнөн төшөттүргөм.

Ичине жибек ичтеп, тигиштерин
жаткырып, кыз-келинге тиштеттирдим.

Саймалап тизесинин бүктөө жерин,
жибекке чылк алтындан беттеттирдим.

Кыйуулап багалегин кундуз менен,
көркөмдөп баарын бирдей тиккен элем.

Калкалаар жоо огуна, найзасынан,
кандагай¹ кыраандарды сактай турган.

Таңдантып, сестендирер көргөндөрдү,
дапдаяр кырк кыраандын кийимдери...

Кокондун, Мавераннахр, Букаранын
колунан көөр төгүлгөн усталарын,

тандашып Бакай абам, Сыргак Берен,
төлөшүп ашык акы алып келген.

Жабдыгын кырк чоронун ылайыктап,
жасашты алтын-күмүш аралаш чаап.

Арыбас буудандардын көркүнө көрк,
айбаттуу жоо көзүнө көрүнсө деп,

тымызын Айкөл Шерге шек алдырбай,
бүтүрдүк аштын камын тыным албай.

Баш кылып Аккуланы, чоролордун
аттарын таптап жүрөт чебер Корун.

---

¹ *Кандагай* –

Ал азыр кай максатта чабам десе,
арыбас аргымактар даяр эле.

Корунду кийинчерээк билип калдым,
кезинде саяпкери кыз Сайкалдын.

Айкөлгө: «О дүйнөлүк жарыңмын» – деп,
атына кошуп аны кылган белек.

Ат таптоо өнөрүн ал атасынан,
алты жаш курагынан мурастаган.

Аздектеп өз өнөрүн өмүр бойу,
ал азыр туу белине жеткен болчу.

Чын ээси өнөрүнүн Корун чебер,
чынында керт¹ кетирбес кыл саяпкер.

Андыктан, табында деп ар бир буудан,
ал иштен бейгам эле Бакай абам.

Бир гана санаа басат баарыбызды:
«Алат күн, ашка барбай калабызбы?!» –

Акыры Айдар келип санаа тынды,
ашка эми жөнөрүбүз айкын болду.

Айкөл Шер Эр Төштүктүн катын окуп,
ал дагы алда-неден абдан чочуп,

«Жигиттер, тез жөнөйлү, батыраак!» – деп,
өзү да карбаластап шашып жүрөт.

---

¹ *Керт* – кемчилдик.

А көрсө Берен Төштүк жазган катта,
бейпайга сала турган кеп бар тура!..

«...Ашына Көкөтөйдүн каңгай ханы,
кадимки Алоокенин Коңурбайы,

атайы даярданып келатканын,
Айкөл Шер, ири алдыда кабарлайын.

Ал ашка сени такыр келбейт деген,
арам ой адамдардан кабар жеткен.

«Таянган тоосу жана зоодой бели,
Теңирдин сүйгөн уулу – Манас Шери,

таарынып келбей койсо өз бооруна,
талабым орундалат чындап анда.

Ашынан пайдаланып буруттардын,
азабын берип элин курутайын...». –

Текөөрү табында азыр Коңурбайдын,
теңсинбей койуп элди курутпагын!

Эл үчүн төрөлгөн Шер өзүң элең,
эсирген эссиздерге теңелбестен,

таарынар учур эмес ушул бүгүн,
токтолбой, арбак үчүн бачым келгин!» –

* * *

Төштүктүн катынан соң Айткөл Берен,
токтолбой жолго чыкты түнү менен.

Чарчаган күлүктөрдү жолго таштап,
чабылчу буудандарды коштотуп салт,

Бир ирмем тыным албай Каркырага,
барганбыз үчүнчү күн таң алдында.

Ал кезде төшөк тартып, Бал Таңдайым,
биз менен ашка чогуу бара албадың.

Тизмектеп көргөнүмдү ошондуктан,
туурадыр, эскергеним кайра баштан...

Айткөлдүн барарына көзү жеткен,
алдыдан Төштүк тосуп турган экен.

Кезигип бел түбүнөн, кучак жазып,
кубаныч, өкүнүчтөн жаш агыздык.

Жети жыл баштан өткөн азаптары,
жүзүндө өчпөй калган издин тагы,

кейитип баарыбызды, кайран эрди
кучактап Айткөл улам жыттай берди.

Ал-жайды сурашкан соң, Эр Төштүктөн
азыркы абалды айтып жооп күткөн,

каптатып ойлуу жүзүн көлөкөгө,
Кайран Эр мына мындай деген эле:

«Каптаарда бир алаамат Айткөл Шерим,
калк жалпы пейлин бузуп калат беймин...

Өпкөсү көрүнсө да каада күтүп,
төбөсү турган өңдүү Айга жетип,

эске албай калаарлыгын куру жалак,
эсирип, колдо барын танат, чанат.

«Эртеңим эмне болсо шол болсун» – деп,
элиртип суу жоргону¹ бүгүн минет.

Эси кем пенде түгүл – эстүүң дагы,
эсирип кеткени бейм бул, сыягы!

Болбосо касты-досту жыйып неге,
баарылап аш беришмек Көкөтөйгө?..

Жалгандан узар замат Журт Атасы,
жалпыга керээз кылган сөзүн танды.

Башы жок калгылары келишпесе,
бир адам Ханга кабар берет эле.

Кутурса баккан күчүк кабат ээсин,
каптырып алгандан соң не демексиң?

Атып сал, бирок сени койду да каап,
каптырган жерде тиштин тагы калат.

Каап алган күчүгүңө эрегишип,
кутунду төгүп алсаң калат өкүт.

Так салган жүрөгүңө, Айкөл Шерим,
таалайың, шоруң дагы – ушул элиң.

Жакшыдан жанды айоо жок ансыз деле,
жаманын жамансың деп кыймак беле?

---

¹ Суу жорго –

Баары үчүн башты байлап канжыгага,
баралы тике карап нак ажалга...

Келбейт деп ашка сени ишенишкен,
каңгайлар чаап алууну көздөп келген.

Коңурбай шакабалап каалашынча,
баш кылып Кошой ханды кылды ыза...

Бул жактын жайын кыска айтып бердим,
ал азыр бар өзүңдөн өтүнөрүм.

Айкөлүм, кандай кылган күндө дагы,
чындык го ашка жоону чакырганы.

Эгерде менден уккан кабарга сен,
ээлигип душманыңа барып тийсең,

ансыз да аш ээсисиң, ошондуктан,
осолдук кетет анда сен тараптан.

«Чакырып алып ашка – урду» – дешсе,
каласың көп алдында сынып кепке.

А көрө, келгениңди билгизбестен,
алардын не кыларын күтүп көрсөң.

Бейкапар жатышкандыр алар сенден.
Билинбей Баалы энеме өтүп кетсең.

Шашкеде Хан ордого барып алар,
шакаба – тамашасын дагы салар.

Ошондо досуң-касың канча экенин,
өзүң көр таразалап Айкөл Шерим.

Жөнсүзбү же жөндүүбү айткан кебим,
акылман Бакай аба, талдап көргүн.

Эгерде туура болсо – дагы бир кеп,
баш кылып Аккуланы, көрсөңөр эп,

таштайлы азырынча ушул жерге,
таанышат дабышынан антпегенде...» –

Төштүктүн сөзүн угуп, арабыздан
болбоду эп көрбөгөн бир дагы жан.

Ошентип таңдын нуру менен бирге,
ордого Төштүк баштап жеттик эле.

Жөн билги, тунук акыл Баалы энем,
жөнү жок өпкөлөбөй, нээти менен,

Айкөлдүн астын тосуп, дайындаган
аякта суусун алып ырымдаган.

«Жараткан Көк Теңирим, жалгыз өзүң,
жар болуп Манасымды сактай көргүн!

Көзүндө огу бардан, тили заардан,
көңүлү агарбаган кас душмандан,

сактоочу жалгыз сенсиң, Көк Теңири,
сактай көр, өзүң сүйүп берген Шерди!». –

Башына айландырып суусун төгүп,
Баалы энем күбүрөнө басып келип;

Айкөлдүн маңдайынан жыттап туруп,
ал анан баарыбызга жүзүн буруп,

алагар нуру качкан каректерден,
агызып ачуу жашын мындай деген:

«Аскадай арка-белим, Тоодойумду,
апабыз таарынгандан жоктободу,

деген ой келбес деймин көөнүңөргө –
даанасын көрүп турган Теңир күбө.

Аралаш касың-досуң түрүп кулак,
Айкөлүм, аңдып сени турушкан чак.

Атайы Төштүгүндү, ошондуктан,
астыңдан жол тостуруп утурлаткам.

Арбагын Көкөтөйдүн – арабыздан,
артыкча сыйларыңды билет абаң.

Анан да өксүп жоктоо кеткен жанды,
арманды жеңилдетчү пенде адаты.

Жалпыга билдирбейли не өткөнүн,
жоктобой, касты-досту аңдап көргүн.

Касыңдын не кылары ачык дечи,
катышкан туугандар бар ичке кекти.

Билинбей алар сага калбас үчүн,
Береним, чыгарганбыз шундай бүтүм.

Жарыгым, көңүлүңө кир сактаба!
жай алып, дуба айталы Көкө абаңа.

Коноктор козголгончо, өткөн күндөн
кобурап орчундуусун айтып берем.

Кебине назар бөлүп кары эненин,
келгиле, жай алгыла, каректерим!..» –

Эки жыл ичиндеги баштан өткөн,
эскерип энекебиз анан минткен:

«Баарысы өттү – кетти Айкөл Шерим,
бир сөзүн эсиңе тут энекеңдин!

Түз айтсам, душманыңдан ушул азыр,
тууганың коркунучтуу, Айкөл Баатыр.

Тең келбес акыл, күчү бир да жандын,
тек гана сезимиңе алдырбагын!..» –

сөзүнүн аягына чыгарбастан,
зоңкулдап бир адепсиз добуш чыккан:

«Конокту күтө биле албаган соң,
көр бурут, аш берүүнү токтоткон оң.

Күн шашке болгучакты басып барып,
койушпайт келген элден кабар алып.

Капилет кыргын тийип, каптап тумоо,
калганбы буруттарды? Жымжырт ордо.

«А балким, Көкөтөйдүн ашын берчү
аттуу-баштуу адамдар өлүшкөнбү?

Калдыкпы ал кырсыкты туйуналбай,
кабарын билип келгин» – деп Коңурбай,

табыштап хан ордого жиберди эле,
тирүү жан болсо эгер, жооп бергиле!..» –

Муздатып, от ойнотуп сезимдерге,
муз, жалын чогуу урду бир ирмемде.

Кан чуркап жүз чыңалып, ошол замат
кайрадан купкуу кылып кетти тарап.

Акылдын таразасы тең салмактан
ажырап, өйдө-төмөн калтаңдаган.

Айкөл да бир тынымча туруп анан,
акыры калыбына келген араң.

Сүйлөнгөн сөз үзүлүп, чынында эле,
өргөөдө өлүү тынчтык бир ирмемге,

өкүмүн сүрүп туруп, тынымдан соң,
өз күчүн жоготкондой кыймыл болгон.

Ордунан өйдө обдулган Айкөл Шерге,
ой баскан жүзүн бурду Баалы эне:

«Кайталайм, сезимиңе жеңдирбегин!
Кунун бил – өтүп кеткен бир ирмемдин!..» –

Дилинде Айкөлүмдүн сел акканын,
«Дирт» эткен кабагынан баамдадым.

А бирок, колго алганын өзүн-өзү,
аныктап айтып турду эки көзү.

«Баалы эне, болбонузчу эч камтама!..» –
деди да багыт алды эшик жакка.

«Теңир ай! Туш болобуз кандай күнгө?» –
деп ойлоп күтүп турдук биз өргөөдө.

Аңгыча Айкөлүмдүн токтоо үнү
чыкканда, оор жүгүбүз жеңилдеди:

«Арыба, азиз мейман, байкабастан
аз айып кеткен болсо биз тараптан,

үй ээсин азыр барып жазалатам,
үнүндү, сабыр кылып, пас чыгарсаң?

Манастан Коңурбайга салам айткын,
ынасын, көңүлүнөн чыгарбашын.

Эртелеп кабар албай койгон болсок,
эптүү сөз, таарынуунун кереги жок.

Анан да, болжоп айткан күндөн мурда,
ашыгып, эрте келип койгон тура.

Бүгүндөн баштап баары эпке келет,
барып айт Баатырыңа ушундай деп!..» –

басылып Айкөл Шердин токтоо үнү,
бир тыным өлүү тынчтык өкүм сүрдү.

Үн чыкпай, ат дүбүртү шашкалактап,
азалуу үй жанынан кетти алыстап.

Айкөлдүн өктөм үнү кайра чыгып,
айтты эле жигиттерге буйрук кылып:

«Жигиттер, Аккула жок, азыр мага,
жакшылап Айбанбозду токугула!

Аралап ар уруунун конгон айлын,
аларга учурашып, ал сурайын...

Андан соң каңгай каны Конурбайдын,
билейин кандай болуп жай алганын...» –

Айкөлдүн сөзүнөн соң, араң турган
баарысы козголушуп сыртка чыккан...

* * *

«Жигиттер даярдыгын бүтө электе,
Жаш Айдар аттарды айдап келген эле...

Айкөлдүн оң жагында Бакай абам,
солунда Эр Алмамбет коштоп алган.

Экиге бөлүнүшкөн кырк чоросу,
электен өткөрчүдөй түмөн колду.

Былк эткен жоо карааны көрүнсө эгер,
бири эле миңге татыр күчкө эгедер...

Дилинде таарынычтын тарабаган
далили – Айкөл Манас жоо жаракчан,

айбаттуу хан ордодон аттанганы,
ал жерде көргөндөрдүн тынчын алды.

Кумсарып нур жүзүнүн качып каны,
көөдөндүн түпкүрүндө кайнап каары,

А бирок сыр бербестен анысынан,
алдыда Аккуласын жай бастырган.

Айкөлдүн айбатынан душман эмес,
«Аппасын» ага-ини учурган кез...

Чагылып Күн нуруна Ачалбарсы,
чочутат караганды сыр найзасы.

Асынган Аккелтеси айдалыда,
Айкөлдүн айбат-сүрүн арттырууда.

Белинде боз кисеге бекитилген,
Берендин кырк чилтени бүт ээрчиген.

Алдыда Акжолборсу атырылат,
артынан Ажыдаары жалын чачат.

Төбөдө Акшумкары жайып канат,
ышкырып Урунмары добуш салат.

Капталда кара чаар Кабыланы,
качырып каарын төгүп чамынганы,

далилдеп тургандыгын каары кайнап,
даашпай ага-ини турду карап.

Оңунда ойрот, каңгай тең келбеген,
орошон акыл кенчи – Бакай берен,

обдулуп, обологон бүркүткө окшоп,
ормойуп Айкөл Шерин алган коштоп.

Солунда Айсарала атын минген,
Саринжи зер алтындуу тонун кийген;

алты сан аскер каптап чыкса астынан,
Алмамбет – жалгыз өзү татый турган.

Алкынган тулпарынын оозун тартып,
Айкөлдүн катарында ойго батып,

камыккан кабылан Шер түтөп ичтен,
катарлаш бара жатат сыр бербестен.

Кечээги кандаш деген каңгайларга,
казыр ал каарын төгүп ызырына,

көөдөндө кеги ойгонуп, карегинде
элестейт кансыраган асыл эне¹...

Калдайган кең далылуу, бойу терең,
кем калбай Алмамбеттен Чубак Берен,

шылдырты ат жабдыктын алтындайган,
шаң берип Көгаланы алкындырган.

Элирип ээсине окшоп оозун бербей,
ээлигет эң алдыга эпке көнбөй.

Кошкурган Көгаланын оозун тартып,
көз тигет көпчүлүккө назар артып...

Урматтап улуу абасы Бакай ханды,
умтултпай оозун жыйып Көк тулпарды,

түрүндө буй кылчудай Ай-Ааламды,
түнөргөн Улаккандын Эр Сыргагы,

бастырат бабасындай салмак менен,
байкалат баатырдыгы түспөлүнөн.

Каар чачкан каректерин элден албай,
карыша тизгин тартып баратат жай...

---

¹ *Асыл эне* –

Баштыгы кырк чоронун Кыргыз кары,
башкадан кызыл тону айырмалуу.

Таптырып чакыртканга кайда жүрсө,
таанымал болсун үчүн топ ичинде,

аткарып өтүнүчүн Айкөл Шердин,
атайын ушул түстө тон тиккемин.

Тонуна түспөлдөшүп астындагы,
түйүлөт тоо текедей аргымагы.

Кыргызлга баш ийдирген кырк беренди,
кыйла улуу жашы эмес – билим кени.

Илимин кол баштоонун ийнесинен
жибине чейин таасын өздөштүргөн.

Ичим тап¹, аскер ишин кеңешкенде,
иш жөнүн бир сөз менен айткан пенде...

Кыргыздын түпкү теги Нусуп хандан,
козголбой Алай жерин жердеп калган.

Жетинчи-сегизинчи муундары,
жер оошуп жердеп калган Кулан шаарды.

Хан тагын мураска алган Ийбе хандан,
төрөлгөн эки уулу эки аялдан.

Көгала сындуу тулпар атын минген,
көз талган көк ырапыс тонун² кийген,

---

¹ *Ичим тап* – кырс, сыр бербес.

² *Көк ырапыс тон* – сырты чүпүрөк капталган зоот кийим.

жоо болуп күндөштөрү бири-бирине,
жаатташат душмандардай келбей тилге.

Долу хан – түрк аялдан көргөн уулу,
атына заты шайкеш чыкты чуулуу.

Ал эми Түргөш кызы Бийен ханыша,
Шаабол деп ысым койгон жалгызына.

Каны бир эки улан – жатыны жат,
хандыкты кас душмандай талашышат.

Акыры Шаабол деген улуу уулун,
аңдышкан Долу каган кылат тындым.

Төрөлгөн Кыргызбегин шол кыргында,
түн катып алып качат Бийен ханыша...

Алтайдын Улуу Тоосун кыйышпастан,
агаин Көк Мөңгүдө калып калган,

кыркууздун урпактары ар уруудан,
кошулуп Баргы Эренди хан аташкан.

Жоокери Баргы хандын Күмөн Эрен,
жалтанбас кол башчынын бири экен.

Тагдырдын буйругуна жок да дабаа,
тууганын издеп качкан Бийен ханыша,

кезигип Эр Күмөнгө кайгуулдаган,
кайгысын айтып берет жашырбастан.

Көөдөндө сырын ачкан ханышаны,
көңүлү туура таап Күмөн дагы,

Өзүнөн башка жанга билдирбестен,
өмүрлүк түгөй кылып алган экен.

Наймандын уруусунан чыккан баатыр,
Нусуптун эр тукумун асыраптыр.

Жат көзгө чалдыктырбай бөтөн элден,
жашыруун устат таап Күмөн Эрен,

кунун кууп, өчүн алсын Шааболдун деп,
Кыргылга аскер ишин үйрөттүрөт.

Азамат эр башына тирүүлүктө,
азаптын кандай түрү башка түшсө,

аларды мойубастан көтөрүүгө,
ант берип устат алат үйрөтүүгө...

Эр жетип, күчкө толуп, алып билим,
элине Кыргыз келет Көк Мөңгүнүн.

Каны бир, уясы жат ага-иниден,
кунун кууп агасынын алсам деген,

мүдөөсүн Өгөө абабыз туура көрбөй,
муздатат кектин отун суу төккөндөй:

«Карегим, өтүнөмүн, тилимди алгын.
Каарына Жараткандын Долу калсын.

Канына бир боорунун болсо забын,
кийинки тукум тартат бүт азабын.

Жалгызсың азыр дагы, алар алты,
алтоонун тукумдары жүздөн ашты.

Баары бир, көптүн иши көптүк кылат.
ишенгин, түбү алар жазаланат...

Алтын так берди дейсиң кимге опо?
А көрө аз элиндин камын ойло.

Тараган Нусуп хандан беш уруу эл,
Алтайда калгандары жүзгө жетер.

Теңирден тунук акыл, өмүр тилеп,
топтогун ошолорду андан көрөк.

Кандаштар – кандаштарга ор казбастан,
карегим, эл сактайлы жат душмандан!» –

Аткарып өтүнүчтү Кыргызл Эрен,
Алтайда ошол бойдон калган экен...

Айтканы туура келип Өгөө абамдын,
акыры жаман бүтөт Долу хандын.

Арман ай, кандуу такты талашуудан,
айоосуз кыргын табат тагасынан!¹

Өзү эмес үрөөн-бутак, ага-иниси,
өрттөнөт токой сымал калбай изи...

Тукуму Ууз хандын Түргөш Эрен,
туулган кырк аялдын бирөөсүнөн.

Түргөштүн эки уулунан калган элди,
Карылар, Сарылар деп эки бөлдү.

---

¹ Тагасынан – тирктөрдөн.

Аябай өнүп-өсүп ушул күндө,
азуусун Айга жанып бүлөшүүдө...

Таласка келген жазда Аикөл Берен,
Түргөштүн билерманы Сого Эрен,

жетелеп сойуштук мал Кыргыз чалга,
«жээнибиз болосуң» деп кеп салганда,

тымызын уу жыландын соймоңдогон,
тузагын Кыргыз кескин үзүп койгон:

«Эрендер, кыязы, бул, тагдыр белем.
Эжеңер качкан кезде кайсы бирөөң,

артынан издөө салып бардыңарбы?
Атасыз менден кабар алдыңарбы?

Тагалар, туугандарым ошол күндөн,
тирүүлөй өлтүрүшүп мени көмгөн.

Агаин, өлгөн кайра тирилбешин,
айтуунун кереги жок, ким билбесин.

Өтүнөм, түргөш, нусуп, биринер да,
өзүңдү тууганмын деп таңуулаба!». –

Түргөштөр, нусуптар да ошондон соң,
Кыргыздын туугандыгын кечип койгон...

Түргөштүн Сулуу ханы Каркырага,
түшкөнүн уккан элек небак мурда.

Түнт мүнөз, жактырбаган Кыргыз кары,
түнөрүп, туталанып ансыз дагы,

жаны ачып көралбастын көптүгүнө,
жашырбай билдириптир Айткөлүнө:

«Каркыра өздөн чыккан жатка толуп,
кетчүүдөй шек кетирсең алоолонуп,

кубарат каны качкан куусаң чөптөй,
касыңдан – досуң мурун өрттөчүдөй.

Өтүнөм, сабырдуу бол, оттук чачпа,
өзөгүң шек туудуруп турган чакта!..». –

Ак эле Кыргыз чалдын айткан кеби,
Айткөл Шер сөз кайрыбай баш ийкеди.

Жаалдана жалын чачып кош кареги,
жанынан алды жакка озуп кетти...

Жалын түс алоолонгон Кызыл-Жээрге,
жарашып Кыргыз чалдын түспөлүнө,

сабырдуу ээсине окшоп арыш таштап,
салмактуу кырк беренди барат баштап.

Жал улаш Кыргыз чалга кырк чоросу,
жыйырмадан бөлүнүшүп онду-солду,

чагылып тийген күнгө курал-жарак,
чамынып ач жолборстой баратышат.

Узаган берендерге убайымдуу,
унчукпай карек тиккен бүт айымды,

аяган ой түбү жок ойго баттым,
Алланын ырайымын тилеп жаттым...

* * *

Билбеймин, күнөөлөппү же болбосо,
күнөөлүү сезип өзүн, хан ордого,

билсе да келгендигин Айкөл Шерди,
бастырып Кошой абам бир келбеди.

Санаамды санга бөлүп, түтөп ичтен,
сыр бербей сабырымдын кеткенинен,

уксам деп жакшы кабар тыштан чыккан,
үндөргө тынчым кетип кулак салам...

Олуя абам келди чоң шашкеде.
Ордумдан ыргып туруп кире электе,

колумду боорума алып, башымды ийип,
кош олоң өргөн чачым жерге тийип,

жан-дүйнөм таза экенин билдиргени,
жүгүнүп тостум эле абакемди.

Жашка жууп ак сакалын Кошой абам,
жашыган добуш менен буларды айткан:

«Бар кезде кыргыз элим жер бетинде,
бар болгун Айкөл экөөң эл ичинде.

Улама сөзгө айлантып кийинки урпак,
унутпай атыңарды жүрсүн атап.

Жараткан, ак батасы карт Кошойдун,
айтылып убагында кабыл болсун!». –

Ал анан апакемдин колун кармап,
абакем адатынча барбалаңдап,

астейдил бугун төгүп ичиндеги,
апама тике карап мындай деди:

«Арыбай жүрөсүңбү, Батмазуурам?
Айыптуу колун сунат Кошой Балбан.

Сөз жөнүн угуптурсуң баятадан,
сурарым, жүрөгүңө кир албасаң?

Кебине карт Кошойдун көңүл коюп,
көөнүндө таарынчыңды койгун жойуп.

Пейлимдин ак-карасы маалым сага,
пенделик тирүүлүктө кетет тура.

Кыпын кир көөдөнүндө калтырбастан,
кечиргин пенделигим, Батмазуурам...

Жалганда сыр билгизбей өзүм менен,
жаратым ала кетсем деген элем.

Тилегим ишке ашпады, Батмазуура,
таарыныч калбас үчүн ич арада,

бөксөмдү өмүр бойу катып келген,
бөлүшүп силер менен айтып берем...

Таарынчым Манасыма азыр деле,
тургансыйт таркай албай көөдөнүмдө.

Көкөтөй, Бакай, Кошой бул жалгандан,
Теңирден мына мындай тилек кылган:

«Балага зарлабайлы бүткөн кандан,
балабыз жалгыз Манас жүрсө аман,

күн бүтүп, аалам салып узап кетсек,
кастарлап Шер узатат» – дээр элек...

Түгөнүп ичээр суусу Көкөтөйдүн,
түбөлүк сапарына кеткендигин,

маалында кабарлабай койгон менен,
Манаска угулгандыр имиштерден.

Атасы өлгөндүгүн уккан бала,
атайын чакыртууну күтүп жатса,

аздектеп өз уулундай анда атасын,
акыркы сапарына ким узатсын?!

Көтөрөр мойунуна оордукту,
Көкөмдүн бар турбайбы Бокмуруну.

Жалгыздык, жаштык кылып майышса да,
жарады жайына тынч узатканга.

Айтарым, күнүм бүтүп мен аттансам,
артымда перзентим жок бүткөн кандан.

Ат-Башы Алайдан да алысыраак,
Айкөлүм учурунда укпай калат...

Айттырбай койду Кошой деп мага да,
азалап Манас басып барбайт тура...

Бул сезим мүнкүрөтөт Кошой ханды!
Бакайга жеңилирээк сыяктанды.

Анткени, аскар бели, арка туткан,
Айкөлү ажырабайт түк жанынан...

Айдарды Төштүк келип жибербесе,
ашына Көкөтөйдүн келбейт эле.

Атасы өлүп калса кабар күтүп,
ашына чейин жылбай жатса түтүп,

Айкөлдүн мунусуна таарынууга,
айтчы өзүң, акым барбы, Батмазуура!.

А бирок, элдин башын бириктирер,
аз дебей журт атантып сактап жүрөр,

кыргызга тутка болоор түбөлүктүү,
кыраанды канча жандар күтүшпөдү.

Мойнуна курун салып тилеген журт,
магдырап, берген кутту бат унуттук!

Чыкканы баарыбыздын эсибизден,
чын сөзүм, жамандыктын белгиси бейм!.

Пенделик кылгандыгын Айкөл дагы,
түз айтып бүт кримди жууп салды:

«Жалпы журт, тангың келсе мейли мени,
жаралгам танбас үчүн мен силерди.

Эсиңе ар бириңер сактай турган,
эскертээр сөзүмдү ук, ага-тууган!

Жараткан бир Теңирдин улуу күчүн,
жан оттон аздектесе пенде бүтүн,

өзүнүн түбөлүктүү жаралганын,
өлгөн соң өмүр кайра уланаарын,

жан-дүйнө аруу тутуп сактай алса,
жат-өз деп бөлүү болмок эмес анда.

Артынуу жүгүнөрдү ар бириндин,
ал менин түбөлүктүү парс милдетим.

Айтарым Жараткандын түз алдында,
акың бар, Кошой аба, таарынууга.

Жазанды кандай берсең көтөрөмүн,
көңүлдө ызанды жуу, өтүнөмүн!..

Агызып каныбызды ат жалына,
антташкан шертибиз бар, Кошой аба.

Мендеги текебердик, чекиликти,
дал ошол шерт куну үчүн кечирүүндү,

алдында казганактап турган элдин,
абаке, башымды ийип сурап келдим!.

А силер, каламандуу куттуу элим,
кекетсең – кектөө менен жооп бердим.

Калайык, ошондуктан, баарыңардан
күнөөмдү кечирүүнү сурап турам?

Кекетсе ханы элин, эли ханын,
куусуна¹ от койбойбу кас душмандын.

Кош тарап кечиришип кетиргенди,
кошулуп бир бүтүнгө биригели!..» –

---

¹ *Куусу* – оттук ташты чагып от тутантчу нерсе.

мойнуна курун салып, ийип башын,
Манасым кучактады төгүп жашын.

Жүрөгүм муздай болуп тоңуп калган,
жибиди жашка жуулуп агып жаткан.

Антсе да орду ачышып тургандыктан,
арманым силерге айттым ичке каткан.

Кошулуп сөздөрүмө бугум чыгып,
кабатыр сарсанаам бүт калды тынып.

Сары кар кетиргендей кышкы тоңду,
сезимде каткан черим тамам болду...

Теңирим күчтү менден аябаган,
тең келбейм Бакайыма сөз жагынан.

Жан дилим тазалыгын, ошондуктан,
жеткире айта алдымбы, билбей турам.

Акарат кылдым антка пенделиктен,
айбымды кечиргин деп Айкөл Шерден,

курумду салып мен да мойунума,
кечирим сураган соң келдим мында.

Көңүлдөн тарабастан силердин да,
көйгөйлүү таарынычтын изи калса,

астейдил тилек менен кечишсе деп,
асылдар, астыңарга келдим беттеп...» –

Зор адам, сакал, чачы аппак кардай,
солуктап жашын төгүп жаш баладай,

агызып бизден ашып туздуу жашты,
апамдын колун кармап ыйлап жатты.

Аздан соң улутунуп апам анан,
Абама акыл кошуп минтип айткан:

«Көрүнбөс көөдөнүндө туйук жара,
күбөбүз, калбай толук ачылганга.

Балбаным, кайратыңдын бошогонун
билдирбе, бул сөз кайра козголбосун.

Кайраты аш ээсинин качса эгер,
камынып келген каңгай талап кетээр.

Көңүлдүн кирин төктүк катпай ичке,
Көкөмдүн ашын башта камың бүтсө.

Балбаным, айта жүрчү аш ээсисиң,
бел байлаар тууң болот Айкөл Шериң.

абасы аш баштаса, Шери – камчы,
акжолтой бүтсүн элге аштын арты...

Батасын ак элечек апалардын,
балбаным, Берениңе айта баргын!». –

Алагар карегине абакемдин,
апакем аяй карап бүттү кебин.

Абамдын жашы токтоп ошол замат,
апама жооп айткан тике карап:

«Жарк» деген чагылгандай кыркуузуна,
жарыгын чачкан Эштек кызысың да!..

Сезимге жетеленбей акыл өкчөп,
сабырдуу жасап ишти жети өлчөп,–

бул сенин каныңдагы артыкчылык,
беришкен ата-энең мурас кылып...

Алдырып пенделикке жашык тарткан,
аядың карт Кошойду, Батмазуурам...

Акыйкат, ашты башташ керек дешиң,
а бирок, айта албадың аштын ээсин.

Журт уулу, аштын ээси келди өзү,
жалпыбыз камчы болуп өткөрөлү.

Күч келбей эл башына аш тараса,
көңүлдүү сүйлөшөбүз, Батмазуура.

Айкөлдөр мени күтүп калышпасын,
алардын аркасынан тез барайын...» –

АККОЖОНУН КАРГЫШЫ

Бөлүшүп да бир ойду, Балтандайым,
кечирээк болсо дагы сага айтайын...

Абамдын жүрөгүнүн ооруганы,
аралап сезимимди менин дагы,

шагынын мурдагыдан алда канча,
катуураак сынгандыгын аңдасам да,

акылдуу эки адамдын ортосуна,
айбыгып сөз айта албай койгом анда.

Жалбырттап урган илеп жан-дүйнөнүн,
жалп этип суу сепкендей өчкөндүгүн,

арман ай, пендең кургур алдырарда,
а көрсө, калыстыктан таят тура!..

Болбосо, олуялуу Кошой абам,
аргасыз сырын ачып жанга айтпаган,

таарыныч тагын жууш үчүн гана,
төгүлүп, төшүн ачып айтып жатса,

түшүнүп туруп, бирок, жуушпастан,
тим гана билмексенге салган апам.

Колунда өз бактысы толтура жан,
кордугун колдо жоктун сезсин кайдан.

Канчалык зирек акыл болсо дагы,
кашайып, учурунда көрбөйт аны.

Ошондо от тамызган ойдун куну,
о Теңир, ушунчалык кымбат турду!

Арада жигибизди баарыбыз тең,
аракет, арылтууга, кылган менен,

карында калып калган бир кумалак,
кашайтып, чиритээрин туйуп турсак,

көрсөк да, кенебестик кетиргенден,
казатка башат болуп берген экен.

Балтаңдай, далил болчу бул сөзүмө,
башталган Аккожонун чуусу күбө...

Кеткен соң Айкөлдөргө Кошой абам,
көңүлүм мурдагыдан оор тарткан.

Ойумду апакеме айткым келип,
обдулдум сүйлөшүүгө белги берип.

Жаныма Аруукени коштоп сыртка,
жаңы эле босогону аттаарымда,

айлынан төмөндөгү Санжы хандын,
айта албайм, бирок билдим чыр чыкканын.

Жүрөгүм сезимимден мурун туйуп,
төбөмдү босогого алдым уруп.

Урганым босогого так төбөмдү,
бишарат, жамандыктан берген белги.

Огундай чагылгандын өрдөп өткөн,
ойумдан бүткүл тулкум титиреген.

Алсырап, сыртка чыкпай кайра артыма,
акырын басып келип олтурдум да,

бишарат-аянымды жан кишиге
билгизбей, каткам жүрөк тереңине...

Аздан соң уу-чуу күчөп, шамал улуп,
асманды текши чулгап кара булут,

кычырап кереге-уук, кыйла үйлөрдү
кыйратып шамал алып, эл дүрбөдү.

Өзгөчө Санжы, Көкчө айылдарын,
өзөндү түгөл каптап сел алганын,

көрүшкөн калайыктын баары шондо.
Каңгайлар кынга кирип кылган тобо.

Себепкер алааматка Абдул эшен,
селдечен атакемдин досу экен...

Келишкен Хорезм, Букар, Сох, Кыйбадан,
коноктор орун алган Санжы айлынан.

Алардын арасында атам, абам,
Акун хан, Музбурчактар бар деп уккам.

Айкөлдөр ал-жай сурап жүздөшмөккө,
атайлап барып аттан түшкөндө эле,

албастан Абдул эшен «каапырсың» деп,
Айкөлдүн сунган колун кагып ийет.

Ансыз да турган өзүн араң тыйып,
Айкөл Шер ачууланат чектен чыгып.

«Тирөөчү асман-жердин болсоң да»– деп,
тигини кол учунан кармап силкет.

Ошондо камгакка окшоп жел учурган,
ободо этек-жеңи далбактаган,

Аккожо жерге тийсе ошол тейден,
асманга чымын жаны учмак экен.

Түшүрбөй бир да ташын ыргытылган,
топ ташты тоскон сымал Сыргак кыраан,

жымыйып ууртунан, колун жайып,
жерге аны тийгизбестен тосуп алып,

тургузуп өз ордуна, түзөп киймин,
айтыптыр Аккожонун таптап ийнин:

«Алланын элчисимин дегениңе,
азыркы көрүшкөндөр толук күбө.

Айтканың куп жарашты ушул азыр,
асмандан түшкөнүңдү унутпастыр.

Элчисин бир Алланын алаканга,
эптүүлүк менен тосуп алган мага,

кайрымжы кызматыма кылгың келсе,
кайталап тийишпегин Айкөл Шерге!.

Жарашаар кандай айтса сага дагын,
жүгү бар артып койгон Жараткандын.

А бирок, милдетинди өз алдыңча,
аткаргын таңуулабай башка жанга!

Баш ийип Жаратканга бар дилиңден
бурганың чындык болсо, эмнеликтен

жоо кылып букарасын ханы менен,
жүктөдүң жок күнөөнү жалган жерден?

Атынан Жараткандын жалган айтса,
ал адам алынат деп таш бараңга,

ар дайым айтчу экенсиң, Абдул эшен,
азыр да кайталоодон качпассың дейм?

Аккожо, эл алдында Айкөл Шердин,
азыр сен «каапырдыгын» далилдегин.

Эгерде күнөөсү анын далилденсе,
эмнени буйрубагын – карайт тике.

Айкөл Шер жалгыз эмес – кыркыбыз тең,
алабыз мойнубузга кың дебестен.

Күнөөнү койо албасаң, Абдул эшен,
кошуунуң, муруттарың¹, баарысы тең,

Санжи хан өзү баштап эли менен,
алышат таш бараңга ушул жерден.

---

¹ *Муруттары* – жигиттери.

Аккожо, бул чырды өзүң баштадың да,
аны азыр чыгаралы аягына...» . –

Аккожо бир аз мындан мурунурак,
артыкча жаралганын даңазалап,

текебер, кесир сүйлөп менменсинген,
теңдешсиз касиетке ээмин деген.

Жалгаса ашты тойго айлантчудай,
каргаса бүт өрөөндү күл кылчудай

шаабайы көбүк сымал жели чыгып,
шалдырап туруп калды шагы сынып.

Ажырап бир заматта ишенимден,
алдырып ачуу ызага, пенделиктен,

асманга жүзүн буруп, колун созот,
Аккожо акаараттык кылат боздоп:

«О Алла! Сезимиме нурун чачкан
ободо Кудуреттүүм! Өзүң айткан

осуят сөзүңдү элге жеткирем деп,
ойунга айланганым көктөн тиктеп,

жалганга касиетиң чыгартууга,
жардамдаш болосуңбу өзүң, Алла?!.

Ызалап Манас, Сыргак топ таш ойноп,
ыргытып тосуп алып жатса кордоп,

даңктаган барлыгыңды-тирлигиңди,
дармансыз көргөзгөнүң азыр мени,

ансыз да көөдөнү көр пенделердин,
ак жолдон чыгуусуна түрткү бердиң.

Чын болсо сүйүп мени жаратканың,
чыр салган пенделерди аябагың!

Азыр мен боздогондой Манасың да,
ажырап бүт баарынан жыл маалында,

жай кылып ач асканын туу чокусун,
жалынып бир өзүңө боздоп турсун!.

Ошондо ушул чууну көргөн, уккан,
өзүңдүн барлыгыңа шек кылбастан,

сөзүңө мен өңдөнгөн кул пендендин,
талашпай айтканына көнөр деймин...

Жутуп ий тирүү бойдон! Мындан башка
жообум жок, Сыргак баатыр, айтар сага». –

Бооруна колун койгон Абд аль Мелик,
бая эле Аккожого жакын келип,

кошулуп Ак эшенге колун жазат:
«Кудурет, кабыл кыл!» – деп бата тартат.

Андан соң турган элге жүзүн буруп,
айланта Айкөл Шерге карап туруп,

жагымдуу жумшак добуш кыраат менен,
жай гана сөз сүйлөптүр мындай деген:

«Арыба Урматтуу Шер, алыс жерден
атыңды аңыз сөздөн угуп келгем.

Элчимин, бир Алланын осуятын
эл кезип жер бетине таратамын.

Тургандыр ысымымды билгиң келип,
Халифмин, Хашим ибн Абд аль Мелик.

Башаты чырыңардын недендигин,
бир Алла өзү күбө, так билбеймин.

А бирок, өзүм күбө ушул азыр,
экөөңдүн ортоңдогу чырга, Баатыр,

чекилик сенден кетти дегениме,
чычалоо жарашпастыр сендей Шерге.

Киши эмес – итти деле чакырган соң,
кечирип капкандыгын – урбаган оң.

Алдырсаң баарыбызды ташбараңга,
айылың өзүңдүкү, ал колуңда.

Бирок да баарын угуп, көрүп турган,
бир Алла бар экенин унутпасаң!..

Келгеним кыйла убак болгон менен,
көңүлүм тынчыбады көргөнүмдөн.

Ак жолун бир Алланын жазбай баскан,
аз экен араңарда такыба жан.

Аллага дилиң-дитиң сүттөй таза
Айкөл Шер, кулдук урууң бирок ага,

ылайык шаригаттын¹ талабына,
ырасы, каза болот көп учурда.

---

¹ *Шаригат* – шарият.

Дал азыр сага, мага, буга дагы,
дит буруп бир Алланын турган чагы.

А бирок, жалгыз гана Аккожонун,
айтканы шул ирмемде дал болорун,

коркутуп же мактанып айтканым жок,
жылдызы мунун азыр турат тогоп.

Айтылды тилегени учурунда,
Айкөл Шер, ал тилекти угат Алла...

Баатырым, билип туруп койсом айтпай,
бул – күнөө, Жаратканга калам жакпай.

Каргышын кайтаруу үчүн Аккожонун,
калкыңды динди тут деп талап койгун.

Жарандар бойуна кир жугузбастан,
жазбасын беш ирекет намазынан.

Аллага кулдук урса бар дилинен,
ачылат гүл бейиштин эшиги кең.

Баатырым, өзүң баштап элиң менен,
Бек тутам бир Алланын динин деген» –

жарлыгың жарыялап, нээтиң буруп:
«Жаңылдым» – деп Аллага кулдук уруп,

калк башы, кара будуң¹ дебей баарың,
касам ант берип динди кабыл алгын!

---

¹ *Кара будуң* – карапайым калк.

Ушинтсең дили агарып Абдул эшен,
каргышын кайтарат деп кепил өтөм.

Кайталап да бир ирет эскертемин,
кетирип убакытты кечикпегин!». –

Элчиси арабдардын сөзүн бүтүп,
эңкейтип башын төмөн турду күтүп.

Айкөл Шер кандай бүтүм чыгарса да,
айырма болмок эмес азыр ага.

Турпатын теңештирип бир Теңирге,
тургандай туйум берди Айкөл Шерге.

Өзгөчө, анын жооп күткөндүгү,
өлчөөсүз эрендерге катуу тийди.

Күч менен Айкөл алып өзүн колго,
муздатып кайнап чыккан канын шондо,

үңкүйгөн Санжы ханды эми байкап,
кадалтып каректерин минтип айтат:

«Сапсыйган сакалыңдан байлап азыр,
сүйрөтсөм азоо атка, Санжы баатыр,

безери, аккан каның, арам этиң,
булгайт деп аяп турам жердин бетин...

Кеткен соң уйуткубуз арабыздан,
ынтымак ыдыраптыр, көрүп турам.

Тараган кырк уруу эл бир атадан,
түбүбүз бир болсо да уч жазылган.

Кырк уруу ушул күндө кандаштыкты,
кыйууга, кыябымда, даярбызбы?..

Атайын элдин ичин иритмекке,
алыстан, «элчибиз» – деп келгендерге,

шарт түзүп, бийлик берип чектелбеген,
шынаа урган кандаштарга – эмне деген

жазаны жалгыз Теңир ылайыктаар.
Жалпы журт! Баарыңарга сөзүм айтаар:

ойго албай койгондуктан алдын-артын,
ордобуз сансыз ирет чабылганын,

чыгарып азыр дагы эсибизден,
чачылуу кайталанган турат белем!..

Ар дайым толо аяк чайпаларда,
арман ай, от жакчулар арабызга,

баласын каршы койуп атасына,
инисин тукурушуп агасына,

бал-шекер сөз айтышып жан тарткандай,
башынан былгытышып сөз алдырбай,

жалтырак кооз буйум тартуу берип,
жетишкен максатына элди бөлүп.

Алданып бал тилине душманынын,
аңдышкан, жоо эсептеп өз тууганын.

Душманга сырын айтып, колтук ачып,
дилин да, динин дагы келген сатып.

Өзөккө өздөн чыккан жат өрт койуп,
өксүткөн өз кандашын кырып-жойуп.

Ал анан, эң ириде дал ошолор,
азапка чыдай албай болушкан кор!

Кементай, тонун танып, бөтөн элдин
кылторко, манат, макмал, дүрүйөсүн,

кийүүгө куштар болуп элди саткан,
куйтулар жоголбоду арабыздан!

Туудурган нааразылык өзгө-жатка,
туугандан чыккан бузук ушул тапта,

кишинин сагызганы Санжы берен,
кийимиң дал келишип нээтиң менен,

коркпостон кусурунан элдин, жердин,
колтукту кожо-эшенге ачып бердиң.

Кайрымжы – сыйкордукка сен көргөзгөн,
каргышын аябады Абдул эшен.

Каргыштан четте калам деген ойдо,
капарсыз калаабадан турасың го?

Алмамбет, Чубак, Сыргак өлгөн жерден,
Аккожо сени сактап калат бекен?

Убакты-саатында айтылды деп,
уктуң го эскерткенин Абд аль Мелик.

А демек, баарысы тең өлгөн жерде,
ажалды сени аттап өтөт дебе!

Ошондо о дүйнөдө сенин жайың,
оп тарткан туңгуйукта, Санжы ханым.

Каргыштан арачалап тагдыр жазган,
каныңа сабын болуп эмне кылам...

А сага берер жообум, Абд аль Мелик,
аттигин, Азезилге бердим кезек.

Жазуумду тагдыр жазган тездетүүгө,
жардамдаш болдум өзүм, антпегенде,

ак жерден айыптаган Абдул эшен,
Алладан өз жазасын алмак десең!..

Кайрыйет, болоор нерсе болуп өттү,
кажетсиз узартканда жөнсүз кепти.

Каргышын кайтарам деп Аккожонун,
калкымдын каалабаймын кордолгонун...

Теңирге нээтибиз түз, сүттөй таза,
тек гана койгон шартың аткарууга,

түшүнгүн, мүмкүн эмес, Абд аль Мелик,
түзү жок, элим тоодо күн кечирет.

Кыргындан калган элим чымчым гана,
конушун тоого куруп, салган калаа.

Жарышып ат үстүндө шамал менен,
жан сактоо адатыбыз канга сиңген.

Аралаш кайберенге жүргөн элге,
арам ой Теңир сага болмок беле!

Ант берип, касам ичип, өтөм кепил,
Көк Теңир, башка шартты ашык деп бил!

Болуптур.

Так сактап баардык шартты бири калбай,
тайынып жаткан кезде келип каңгай,

бүтпөгөн кастык менен кыргын салса,
баарысы тыйпыл болуп жан калбаса,

«перзентим» деп жаратса Алла эгер,
бейиштен жай берсе да бүлүк түшөөр?..

Текебер, кесир эмес о Жараткан!
Тагдырда буйрук болсо өзүң жазган,

каргаса убагында Абдул эшен,
каарындан, Кудуреттүүм, кайда кетем?

Шондуктан, бар дилимден Көк Теңирге,
шек кылбайм барлыгына-тирлигине.

А бирок, мендей пенде ойлоп тапкан,
ариет милдетинди аткарта албайм!..

Аккожо, сен Алла деп, мен Теңир деп,
бир гана Улуу Күчкө сүйлөдүк кеп.

Каргадың бир жыл мөөнөт койуп мага,
кимде ким ылым санап турса сага,

каарыма мына азыр калышаарын,
калайык, эшен, кожо көрүп алсын!..» –

Айкөл Шер карегинен каар чачып,
аяктай элегинде сөзүн айтып,

түнөрүп кара булут баскан асман,
түшкөндөй түбү жерге кулак жарган.

Күркүрөп добуш салып, жарк-журк эткен,
камчылап чагылгандуу добул төккөн,

куйундуу шамал улуп, төккөн жаандан,
коктуңун ичи толо селге айланган.

Көпчүлүк үйлөр кулап, кеткен селге,
Көкчөнүн, Санжы хандын конушу эле...

Алласы Аккожонун учуп ооздон,
Айкөлгө сөз айтпаптыр ошол бойдон.

Астынан Айкөл Шердин туура өтүүдөн,
айбыгып кас-душмандар үн дебестен,

аштагы баардык ойун шарттарына,
аргасыз баш ийишкен ичтен тына.

Айлакер, өңүт кууган Эр Коңурбай,
апкаарып айбатынан даай албай,

«Азыр биз кагылышсак бул бурутка,
ал жетпейт, аман кайтып кетели артка» –

дегенин сөз тыңдаган караалдардан,
даректеп уккан экен Кошой абам...

Мен сага айтар ойду, Балтандайым,
мына бул сөздөр менен аяктайын:

өз көзүм менен көрүп аралашкан,
өксүүнүн баяндадым башатынан.

Бул сөздү Айкөл эмес – ошондогу
барышкан элдин көбү уккан болчу.

А бирок, маани берип ынанган жан,
арман ай, болбогонун кантип танам!

Арадан жыл айланып кетсе эле,
айтылган каргыш тийбейт дешти беле!

Көзүмдүн жашын төгүп сурансам да,
кимиңер көңүл буруп койдүң мага!

Кеткен кек, өткөн өчтү алабыз деп,
кеттиңер нак ажалды баарың беттеп!

Тагдырды мүмкүн эмес өзгөртүүгө,
тек гана кечендетсе болмок беле!.

Жамандык келер кезде журт башына,
жабыла текебердик кылат тура.

Антпесе, акылы мол апакемдин,
абама мамилесин не демекмин!

Кызырлуу Кошой абам көкүрөктө,
катылган сырын ачып бөлүшкөндө,

канчалык бекем болгон күндө деле,
кайгысын тең бөлүшүп койгондо не!

Солуктап жаш балача Кошой абам,
кайраты жоктугунан ыйлабаган.

Пенделик таарынычтар ортону ачкан,
жашыма жуулсун деп көздөн аккан,

кар баскан улуу башын ийгенине,
кайдыгер ичтен тынбай койсо эмне!

Ысыган жүрөгүнө муз баспастан,
ызасын тең бөлүшүп койсо апам,

кызырлуу Шер көңүлү сыздабаса,
Кудурет кайрымжысын бермек анда.

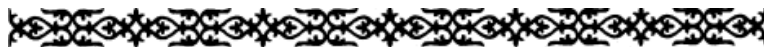
Теңир ай! Кыйшайганда куйушканы,
тескери боло берет тура баары.

Касташы каргыш айтса, кошумчага,
көңүлү сыздаганы досунун да,

болуучу алааматты тездеткенин,
Балтаңдай, ушул азыр даана сездим.

Арман ай! Эл унутпас аштын артын,
айттырбай билесиң да, Балтаңдайым!..» –

* * *

...Тал-Чоку... Белкурчоодон батып карга,
телмирип карек кадап кан майданга,

тагдыры сыртын салган мезгил келип,
тараза ташы оогон – душман жеңип,

айрылып Сыргагынан, Чубак качып,
Айкөл Шер турат азыр санаа тартып...

Жанараак кайткан жатсам кан майданга,
жанына чакырттырып алып кайра,

«Апамдан айрылыпмын!» дегенине,
айран-таң калып турган чагым эле.

Айкөлдүн кайгысыбы, же Алмамбет
Апсунин¹ окуганбы арга издеп,

сампарлап көз ачырбай кар тозоңу,
заматта ой-чункурду түздөп койду.

Батмандап кайгы үстүнө басып кайгы,
балаалап душман салган жараат дагы,

---

¹ *Апсунин* – дубанын аталышы.

кырк азап кырк жагынан кыскан менен,
кыйноону кыпын көрбөй Айкал Берен,

теңдешсиз сабырдуулук, кайраттуулук,
тургансыйт ташка сүртүп кайра курчуп.

А бирок, жердиги Айкал, асыл Шерге,
агызуу туздуу жашын адат беле?.

Алагар көздөрүнөн аккан жашы,
айланып муз-берметке тонуп жатты.

Карегин тартып алып кан майдандан,
кайгылуу мени карап добуш салган:

«Жайсаңым, кырк чоромдун ичинен сен,
жутунбай даңк, байлыкка күн кечирген,

жупуну, жалтандыгың көбүнесе,
жашоонду көмүскөлөп келген эле.

Канча жыл үзөнгүлөш жүрсөк дагы,
капырай, жан сырымды сага айтарды,

тагдырым бешенеме жазган белем,
таңым бар, дал ошону сезбей келгем.

Өнтөлөп өзгөлөргө көргөн камдан,
өзүңдү көп эле ирет кур калтыргам.

Каран түн башка түшүп турган чакта,
калдайып караан болуп маңдайымда,

биринчи, акыркы ирет айтар сырды,
бир сага ачарымды буйрук кылды...

Жалганда вазийпамдын мына шундай,
бүтөрүн билер элем күмөн кылбай.

Касирет-кайгы салар алтын башка,
каран түн жакындыгын билгем ашта.

Жайсаңым, ал гана эмес, аттанаарда,
жеңендин назар бурбай айтканына,

оп тарткан ажыдаардын тосуп алдын,
о Теңир, билип туруп кол баштадым.

Сурарсың «ушинттиң деп эмнеликтен?»
Сага азыр жан сырымды ачып берем...

Он эмес, он миң эмес, жалпы журттун,
обору¹ кеткендигин ачык туйдум.

Түрпөтү² бузуктардын алааматы,
тыптыйпыл кылбасын деп түптүү калкты,

башына өзүм туруп курмандыктын,
баш байлап каңгайларга аттангамын.

Билгемин, колдун көбү кыргын тапмак,
багынбас, бирок душман алсырамак.

Ач арбак, шейит болгон жан-досубуз,
ашырбай чек араны коргомокбуз.

---

¹ *Обору* – алкы, пейили.

² *Түрпөтү* – кебетеси.

Бир гана ишеним бар Жараткандан,
бир боорун дайым сактайт – жазат тапкан.

А бирок, бузуктардын көбү дале,
арман ай, калышыптыр тууган жерде!..

Кейменден Куландыга чейинкини,
келди эле ээлик кылып түргөш эли.

Үрбү да биргелешип чепти курду,
ушинтип, мени такыр унут кылды.

Акыры башымды аттап, Абыкеге
аябай жакындашып кеткен эле...

Бул жакка аттанаарда түргөштөрдөн,
Багуулдун жүз аскери келген экен.

Алар да: «Үрбү ханды кыйбагандан,
аттанган жатабыз» – деп ачык айткан.

Тартынбай карап туруп жоокерлерге,
тайманбай Багуул минтип айткан эле:

«Өлгүңөр келип жатса ошончо эле,
өз жерге ороо казып көмүлгүлө.

Убара болуп бекер азап тартпай,
уктагын өз жериңди жазданып жай.

Каңгайлар алтын-зерди алгыла деп,
капканын оозун ачып турбайт тиктеп.

Каңгайдын калкы сансыз уй түгүндөй,
кайткыла ойуңардан жөн бүлүнбөй!».» –

Ошондо опурулуп Көкчө Берен:
«Коркокосуң суу жүрөгүм, калгын!».» – деген.

Кашкая карап ага кайра дагы,
кайталап сүйлөгөнү эсте калды:

«Келаткан балаа үчүн тээ башынан,
«Садага – кулак-мурун!».» – деп айтылган.

Жүз жигит менен өзүм шол балаага,
жүз бурбай жарап берем садагага!

А бирок, бизден башка бир да түргөш,
аттанып силер менен жортуул жүрбөс.

Бийлик да, байлык дагы ушул жерде,
барышпайт өлүм издеп бөтөн элге.

Ал эми жүрөктүүлүк – Көкчө баатыр,
ашса ашат, бирок сенден кем калбастыр!».» –

Багуулдун шул сөздөрүн, Балтаңдайым,
бул күндө эсимден түк чыгарбадым...

Дилимдин тереңинен орун алган,
дагы бир төгүндөлгүс чындыкты айтам.

Кут деген сөздү айтабыз, бирок анын
тереңдеп билебизби маани-жайын?

Жашоо үчүн жер үстүндө жандуу-жансыз,
бир бүтүн дене сымал чырмалабыз.

Чынжырдай илинбесе бир-бирине,
чачылып кетер эле Аалам-Дүйнө.

Ушуга маани берип, серп салбастан,
көөдөнү сокур өтөт көпчүлүк жан.

Мамы бар тизмек чынжыр бекитилген,
мен аны туйумумда кут деп билем.

Чынжырдын бөлүгүнүн ар көзүндө,
чырмаган борбору бар сөзсүз түрдө.

Баамымда, бечеранын короосунда,
беш койу болсо эгер, ошонун да

ичинде борбор өңдүү бирөө гана,
болорун мына азыр билем даана.

Байкабай ээси аны, кокусунан,
бирөөнө берип койсо, короосунан

кут кетип бир заматта жайдакталат,
кем акыл, эмне экенин билбей калат.

Короодон кут кеткенин ал бечара,
көөдөнү сокур болсо билмек кайда.

Үй-бүлө, айыл, калаа, жалпы журтта,
уйутку – кут токтотоор болот тура.

Чын эле кутуң кетсе аны менен,
чынжырың үбөлөнүп калат экен!..

Эр Көкчө окко учкуча, кошуундагы
Эрендер аман-эсен жүрдү баары.

Көкчөгө жаңылганда душман огу
кетилтти чекесинен коргонумду.

Кечөөкү бекем чебим бүгүн минтип,
кетилген чекесинен душман кирип,

бүлүнтүп баратканда, даана билдим
Эр Көкчө сан колумдун куту экенин!

Эр Көкчө келатканда бул тарапка,
эсепсиз колдун кутун туйбаганга,

беш койлуу бечарадай оозум кармап,
кейиймин көрбөгөнгө көзүм ныл жаап.

Өкүнүү керексизин билип туруп,
өксүймүн пенделиктен, айлам куруп!..

Жайсаңым, абыдан оор баарысынан,
журт кутсуз калгандыгын туйуп турам.

«Ордумду басат экен Эр Сыргагым»,–
деп Көкөм, уккандырсың, кеп салганын.

Бээжинге аттанганы жатканымда,
бул сөздү бир эскерип койсом гана!

Буйрук го тагдыр жазган бешенеде,
болбосо, ким-бирөөбүз эстегенде,

сыягы, кыргызымды кор кылбастан,
Сыргагым калмак журтту сактай турган.

Журтумду жайдак короо калтырбастан,
жайыраак узайт белек, аттиң арман!..

Багуулга мээленген ок Сыргак Шерди,
бул дагы буйрук белем, алып кетти!..

Багуул да ажалына тик караган,
билемин берендигин тайманбаган.

А бирок алыс эмес – өлчөйт жакын,
өз гана түргөшүнөн башкалардын,

алдыга аты чыкса – көралбаган,
агызар канын суудай – өзүмчүл жан...

Баш кошкон курама журт мындан нары,
белгилүү – ортолору ачылаары...

Бак оогон Багуулу бар түргөш эми¹,
басынтаар кордоп-зордоп башка элди!..

Кам көргөн жалпы Уздун тукумуна,
Көкөбүз анык журттун куту тура!

Алайдан Санжы элди козгобосо,
абамдын арбагы бар коломтодо,

конушу түпкү атанын кут токтогон,
кемибей турат беле ошол бойдон?.

Көкөмдүн Каркырада ашынан соң,
көпчүлүк алайлыктар жер которгон.

Эл менен жердин дагы кетсе куту ооп,
кыргыздын келер кези кандай болот,

деген ой тынчтык бербей ирмем убак,
денемди жарааттан да ашык уулап

---

¹ Бак оогон –

турганын туябы деп, Балтаңдайым,
жашырбай жан сырымды сага айттым...

Кайрадан түшөрүңдү койбой ойлоп,
канчалык бийик чыккан менен, бирок,

акыры баш айланткан бийиктиктен,
азаптуу болот тура – кайра түшкөн.

Чыгарган бийиктикке тепкич таштар,
четинен кемирилсе болбой катар,

бут тайса көз мелжиген бийиктиктен,
куланып түшөр жериң өтө терең.

Чыркырап чымын жаның чыкпай калса,
чыдашың кыйын болоор шол азапка...

Катарлаш тепкичтерим бирден урап,
көз жеткис бийиктиктен төмөн кулап,

түшөр кез жеткендигин, Балтаңдайым,
түшүнүп: «Тобокел!» – деп турган чагым...

Жалганда жарым кылым өмүр сүрдүм,
жашырбай жан сырымды айтып бердим.

Жайсаңым, агаинге: «Айтты эле» – деп,
жарыктан өткүчөктү сала жүр кеп...». –

Күрсүнө сөзүн бүтүп Аикөл Берен,
карегин кан майданга бурган тейден,

тунжурап санаа баскан турпатына
тигилip, ой сыдырып турдум мен да...

«Журт кутсуз калды» – деген сөздөн улам,
жүрөгүм үзүлчүдөй сыздап тургам.

Сыздоосун күчөттүргөн жан-дүйнөмдүн,
Сыргактан бир жыл мурун уккан сөзүм.

Ошол сөз ушул азыр кайра баштан,
оорутуп сезимимди – уугуп жатам...

Орчундун он ханынын жети ханы:
«Ордону жыгабыз!» – деп чамынганы

ал сөздүн себеп болгон чыгышына,
аштан соң жыл жаңырып келген жайда.

Ар жерде ишенимдүү караалдардан,
Айкөлгө кабар келген астыртадан.

Чыгарбай бир да жанды ордо ичинде,
чоролор менен Айкөл кеңешти эле.

Өткөнгө өкүнүчтүү добуш менен,
өксүктүү мындай деген Сыргак Берен:

«Аштагы кинем алган эки нерсе,
Айкөл Шер, тынчымды алат али күнгө.

Айныгыс жамандыктын жарчысындай,
ал менин сезимимден койду чыкпай...

Арман ай, каргашаны сен ыргыткан,
алдырып Азезилге тостум кайдан!..

Кылгансып аным аздык – Сулуу ханга,
кылычым берип койдум, сураганда.

Ошондо олуялуу Кошой абам,
ормойуп бүркүткө окшоп тебе турган,

кадалтып каректерин жаш чайыган,
камыккан үнү кетпейт кулагымдан:

«Обу жок текебердик кылганыңдын,
орду эми толбос кайра, Эр Сыргагым!

Кут конгон колундагы куралыңды,
Кудурет, ушунча кор кыласыңбы?

Куу Багуул кутту туйуп сураганын,
куураган алаңгазар, билбей калдың!

Токтотор ырыскыны – кут өзүңдө.
Түшүнбөй шыкты оордарып ийгениңе,

кашайып турган менен жаным азыр,
кайрууга кайра өзүңө болбойт, баатыр.

Кут түшкөн бешенеңе сугу түшкөн,
Куу Багуул¹ кол үзбөстүр эми сенден.

Эсиңе ал мындан ары балам, ага
жаныңа үйүр кылып жакындаба!»

Безилдеп эскерткенин Кошой хандын,
Башка эмес – Сыргак өзү унутканын,

тагдырдын буйруганы дебей анан,
табылар жооп барбы бере турган? –

Өктөөлүү өзөк болгон баардыгына,
Көкөмө берилген аш Каркырада...

---

¹ Багуул – Сулуу хан.

ДУЛДУЛ ТУЛПАРЛАРДЫН ТАРЖЫМАЛЫ

Аш өтөр жылдын кышы, кабыргамдан
түкүрүп, төшөк тартып жатып калгам.

Кеселден тыңый албай койгондуктан,
кыйналып калбасын деп Бакай абам,

калтырып кеткенине өз ичимден,
кабатыр болуп, чөгүп турган элем...

Айкөлдү ашка барбайт дегенди уккан,
Урумдан келе жатып Көкбөрү хан,

кайрылып Хан-Ордого, Айкөл барса
кошулуп бармак болот Каркырага.

А эгер, барбайм десе, ошол жерден
артына кетмек болуп келген экен.

Айкөлдү ашка кетти дегенди угуп,
аябай кубанганын туйундуруп,

артынан барыш үчүн удаа жетип,
ал мага: «Жол көргөзгүн?» – деди өтүнүп.

Токтолбой Айкөлдөргө чыктык удаа.
Биз жаңы жеткен кезде Каркырага,

Аккожо менен болгон чырдан улам,
Айкөлдүн каарынан соң кыян алган,

айылды жаңы гана ирээттешип,
туруптур дос-душмандар сестенишип...

Ал анан Кошой, Бакай акыл өкчөп,
алайып, түйшөлүшкөн элди тескеп,

берилчү аштын жайын такташ үчүн,
чогултуп жыйын курду элди бүтүн.

Жыйында сөз баштаган Бакай абам,
жай чыккан добуш менен буларды айткан:

«Аш деген сөз эмнеден калгандыгын,
айтууну ылайыктуу деп турамын...

Арбактын артындагы ага-иниси,
кадырлаш сөөк-тамыры, үй-бүлөөсү,

Ааламга кеткен жанды акыркы ирет,
аралаш жүргөн өңдүү эскеришет.

Көңүлгө алчу нерсе: ошол арбак,
кеталбай арабыздан айланчыктап,

жүргөнүн туя билүү биздин милдет,–
жүгүнөн арылтуу үчүн аш берилет.

Арналган эң акыркы сый тамагын,
арбакты алганынан кутултаарын:

«Тируүгө бересең жок, нээтиң ак» – деп,
Теңирден жай беришин койуш тилеп.

Майланган ак буланы отко өрттөп,
арбакты майдын жыты коштосун деп,

асманга көтөрүлгөн түтүн менен,
арадан биротоло узатуу экен.

Алыстай албай жүргөн жан-дос, анан,
акыркы түтүн менен арабыздан,

бошонуп тирүүлүктүн милдетинен,
бул жайдан биротоло кетет деген.

Акыркы сый тамагы берилбеген,
арбактар жай алышпай түбөлүктөн,

ач арбак болуп, тентип калышат деп,
абалдан бизге жеткен аманат кеп.

Арбактын алар баасы акыркы ирет,
арналган коломто ашта¹ так билинет.

Жараша ошол баага арбак анан,
жай алат түбөлүктүү кең Ааламдан.

Атадан баласына мурас калган,
аш жөнү мына ушундай, ага-тууган...

Арбакты шылтоо кылып, келген ашка
алардын арасында доско-жатка,

барк-баасын, анан дагы журтчулукту,
билгизип койо турган учур ушу.

---

¹ *Коломто аш* –

Келишкен алыс-жууктан меймандарын,
касташпы, санаалашпы – түгөл баарын,

урматтап, адеп тутуп күтө билсек,
Уздун улуулугу далилденет.

Кыркууздун салт бойунча «аш ээси» деп,
канынан бүткөн бала эсептелет.

Тараган агаини бир уруудан,
тик туруп кызмат өтөйт аянбастан.

Бул ашта түбү бирге агаинди,
экиге бөлүнтүүгө туура келди.

Кызматты кебелбестен кыла турган,
Көкөмө өтө жакын он эки хан.

Окчундун калган баардык ага тууган,
ойуна кир сактабай болсун мейман...

Көкөбүз көзү өтүп кеткен менен,
көз салып турат бизге ушул жерден.

Сүйүүбүз, нээтибиздин ак экенин,
улуулук, биримдиктин бар экенин,

оронуп көк түтүнгө өзү көрсүн,
обого, түбөлүккө ала кетсин.

Баарыбыз бир кишидей ийип башты,
берели Көкөтөйгө коломто ашты.

Көргөндөр көзү өткөнчө дүң кылгыдай,
Көкөмө берели ашты эч аянбай.

Ушунча белсенген соң, ар-намыска,
урпагы кырк уруунун бек тургула!

Бокмурун аштын ээси болгон менен
«Бийлесин Кошой абам» – деген экен.

Атасы аалам салган күндөн бери,
ал сөздүн айтылганын билет эли.

Тең тууган Кошой балбан аш башкарса,
туура көрөт Көкөмдүн арбагы да.

Баш болуп Айкөл Манас калганыбыз,
буйругун Кошой хандын аткарабыз...

Алыстан арзып келген меймандардын,
аянбай эске алалы сый тамагын.

Өөн сөз чыкпас үчүн баарына тең,
өйдө-ылдый, оош-кыйыш кетирбестен,

койондой окшош кылка табак тартсын,
коноктун бул милдетин Төштүк алсын.

Кошойдун ойун угуп, көрдүк туура,
каралуу хан ордонун маңдайына,

түзүнө Атойноктун боз үйлөрдү,
атайын меймандарга бүт тигилди.

Коноктор жыйындан соң текши барсын,
каз-катар өргөөлөрдөн орун алсын.

Балдардын тейлешине жеңил болот,
бирок да көз жаздымда калбайт конок...

Калайык, аштын көркү ойун менен,
кайсы ойун болорлугун айтып берем.

Келаткан салт бойунча ойун башын,
кадимки жөө күрөштөн баштамакмын.

Балбандар күч сынашып жаткан кезде,
жарышып жөө күлүктөр алсын байге.

Жөө балбан ойундардын өтүшүнө,
Жамгырчы, Көкбөрү хан, Кошой, Көкчө

милдеттүү байгелерин бөлүшүүгө.
Анан да жооп беришет кун төлөсө.

Жөө ойун үч күн бойу созуларын,
журтчулук аз-көп дебей макул тапсын.

Экинчи үч күндүктү чабендестер,
эрикпей ат үстүндө өткөрүшөр.

Жамбы атып, улак тартып, дилде эңишсин,
жакшылап балбандарга байге берсин.

Музбурчак, Үрбү, Төштүк, Хан Айдаркан,
мына бу өтүнүчтү эсиңе алсаң:

кокустан кырсык чыгып кун төлөсө,
айыпты тарта турган ушул төртөө...

Ат-чабыш – элдин, жердин даңкы делет,
төрөсү ойундардын ушул, демек.

Калайык эң акыркы үч күндүктө,
күлүккө дубан жарган болсун күбө.

Үч күндүк жерден аттар келгичекти,
үлпөтүн аштын улап – эр жүрөктүү,

азамат алп балбандар ат үстүндө,
алышсын күч сынашып эр эңиште.

Тайманбай тике карап ажалына,
түтүндөй түз качырып сайган найза,

эренди жалтанбаган намыска бек,
эзелтен эр сайышта сынап келет.

Баарынан өтө жооптуу үч күндүктү,
Айкөлдүн башкарганы болот эптүү.

Бокмурун, аргындардын Ажыбайы,
Баймырза – кереметтүү Даван ханы,

акыркы жыйынтыктар үч күндүктүн,
алышат мойунуна оор жүгүн.

Аш жүгүн көтөрүүгө милдет алган,
ар бири өз-өзүнчө он эки хан.

Кызматты кол алдында жигиттерге,
кандайча бөлүштүрсө эрк өзүндө.

Созулган тогуз күндүк ойундарда,
сайылган байге жөнүн учурунда,

жалгызы Токчоронун Токтогулу,
жарчылык кылып айтып турмай болду.

Сөз ушул. Пикир болсо кимиңерде,
толуктап ойуңарды билдиргиле?..» –

ушинтип Бакай абам кебин бүтүп,
унчукпай туруп калды жооп күтүп.

Ошондо тымып турган эл ичинен,
ызалуу түргөш ханы мындай деген:

«Бакай хан, орчун кыргыз «сөз ээси» деп,
бири да айтпайт сага каяша кеп.

А менин түз сүйлөгөн сөзүм үчүн,
акылман Бакай баатыр, кечиргиниң?

«Бололу биримдиктүү» – дейсиң дагы,
четтеттиң орчундардан башкаларды.

Өгөйлөп айыл-аймак жүргөн бизди,
өз тутуп Урум, Булуң те-тетиги,

жердеген жери алыс көк деңизди,
жел өпкө Музбурчакты, Көкбөрүнү,

анан да абасы бир Көкөтөйгө,
амандык айтышпаган тирүүсүндө,

башкарса Баймырза хан – эмнеликтен,
башчылык кыла албаймын бул ашта мен?

Көкбөрү, Музбурчакка караганда,
канатташ, катышы бар алда канча,

Көкөмө ак кызматын кылган Санжы,
кошулбай катарына четте калды.

Эгерде чын калысмын десең Бакай,
эмесе бул суроомо жообуң кандай?». –

Суроого түргөштөрдүн ханы берген,
салмактуу Бакай абам мындай деген:

«Сөзүмдө кемсинтүү же бөлүү деген,
сасык ой жок экенин айткан элем.

Бул ашта кызмат кылчу он эки хан,
бир боорлор – төрөлүшкөн Зулейхадан.

Уздун отуз тогуз аялынан,
учурда отуз башка тамыр жайган.

Кандашпыз, анткен менен жатын башка,
конок бол ошол үчүн ушул ашта...

Көкөмө жакыныраак Баймырзадан,
кимиң бар мен атабай унуткарган?

Бабасы Көкөтөйдүн, Элемандын,
кезиккен кереметке Абий хандын,

бир мүнөз анын уулу Баймырзанын,
бир адам экендигин унутпагын.

Мына ошол бабалардын арбактары,
мен айткан сөздү угуп турган чагы.

Кетирип жаңылыштык жатсам эгер,
кечирип тирүү арбактар жардам берер...

Бабалар катып келген кылым улап,
бир сырды жетсе керек ачар убак.

Те түпкү Ногой хандын бир уулунан,
төрөлөт төрт кыздан соң Моду балбан.

Ал дагы перзент көрбөй зар тилептир,
акыры эгиз балдар төрөлүптүр.

Аянбай курмандыкка ак боз сойот,
аттарын Абий жана Валий койот.

Арадан агын суудай жылдар өтөт,
атасы аалам салып узап кетет.

Адептүү, акыл-эстүү уландарга,
агаин кубанышып тутат арка.

Уландар катылганды талкалашат,
уруусун кас душмандан калкалашат.

Бир жолу жылкыларын тийип качкан,
белгисиз душмандарды кууйт арттан.

Күн-түндөп кууп жетип Көк-Деңизден,
кыйратып душмандарын кайтат экен...

Валийди шол жортуулда кырсык тооруп,
белгисиз илдет менен калат ооруп.

«Табылса капкара май ак аскадан,
дабаасы ошол дарттын» – деп айтылган,

элдеги кереметтүү кепти угат,
Эр Абий ошол зоону издеп чыгат.

Акыры «Айырмач-Тоо» күңгөйүнөн,
агарган үңкүр көрөт үңүрөйгөн.

Ай-жылдап азап чегип тарткан мээнет
кайткандай, тамчылаган майды көрөт.

Апаппак жалтыраган майлуу таштан,
мөлтүлдөп капкара май агып жаткан.

Абий хан көргөнүнө ишенбестен,
апкаарып жаш аралаш минтет экен:

«Көз көргүс, акыл жеткис Кудуреттүү,
кандайча түшүнөм бул кереметти?

Кардай ак акса таштан, жалтыраган
кара май пайда болгон кантип, кайдан?

Алага дабаа болуп ушул майдан,
Валийим айыгабы, үн чыгарсаң?

Керемет сырды каткан ыйык жерде,
кебиме жооп укпайын кантип эле?..».

Ошондо ак үңкүрдүн түпкүрүнөн,
онтогон үн угулат мындай деген:

«Жараным, таңданбагын. Ак нерсеге
жабышат ыпыр-сыпыр бачым эле.

Тазалап, жууп-чайып турбаса аны,
түсү оңуп, белгилүү го, карараары.

Эгерде аруу дилде жаралаган жан,
элебей нээтине кир аралаткан,

алдырып койгону үчүн азгырыкка,
кабылат айыкпаган ала дартка.

Түбүндө болсо анын дили таза,
кара май жалгыз дабаа жараатына.

Карарып дили ушул тамган майдай,
калганын Валийиндин элес албай,

жолотпой жаман ойду сезимиңе,
жүрөсүң дабаа издеп илдетине.

Тилебей өзүнө өмүр, иниң сага
турган кез ажал каалап ушул тапта.

Себеби эминеден мунун дебе.
энеден сен биринчи түштүң эле.

Андыктан, атаң сага бүт энчини,
мураска дээрлик көбүн бөлүп берди.

Валийге салт бойунча тийери ага,
он эки бөлүгүнүн бири гана.

А бирок, маани бербей силер салтка,
аруу дил күн кечирип жүргөн чакта,

арам ой чыгып бирөө жакынындан,
араңа экөөңөрдүн бузук салган.

Кыз кыял, жумшак мүнөз Валийиңе,
кыйбастай жолун таап жүрөгүнө,

тукуруп сага каршы уу сепкенин,
түк сезбей алар менен жоого кеттиң...

Айдаткан жылкылардан алты эсе көп,
андан сырт алтын-дилде төөгө жүктөп,

олжолуу кул-күң айдап кайтканыңар,
ойлонтту Валийдеги арамдыктар.

Эбин таап сени өлтүрүп, ордунду алып,
ээн-эркин калсам деди эл башкарып.

Байкабай арам ойду элге келдин,
байлыкты баардыгына тең бөлүштүң.

Азыр да андай албай чындык барын,
албарстын мизин басып турган чагың.

Бооруңдун кастык ойун далай ирет,
болтурбай Теңир өзү сактап келет.

Тагдырдын таразасы салмактап тең,
дартына дабаа тапкыс илдет берген.

Бейкапар ойлорунан ушулардын,
бооруңа дабаа издеп жер кыдырдың...

Аруу дил азаматым, тагдыр-жазуу
арнаган ырыскысын кылат тартуу.

Айланган Пир-Периге Акдербиштин,
азаптуу арман көйүн тең бөлүшкүн...

Акдербиш оомал-төкмөл тирүүлүктө,
алдырбас азгырыкка дербиш эле.

Баш тартып байлык, бийлик бар жыргалдан,
бактым деп калайыкка чындыкты айткам.

Жер кездим таш жазданып, төшөнүп кум,
жар кылгам жакырлардын зарын-муңун.

Агымын замананын калыбындай,
айткамын калайыкка бурмалабай.

Бечара жалчыларга жаккан менен,
бийликте тургандарга октой тийген.

Тарыхын улуу журттун ыр-казалга,
тизмектеп кошкон элем бул жалганда.

Түбөлүк өз жайымдан алган ордум,
тирүүгө аян берчү Пери болдум...

Жалгандан жакшы узап, билбестиктен,
жаңылыш кетиргемин түбөлүктөн!

Акым жок билдирүүгө тирүү жанга,
а бирок, азабыма жалгыз гана,

аруу дил, өзгө үчүн жанын курман
чалууга аянбастан даяр турган,

адамдын жардамысыз арылбасым,
азабым башталганы болгон маалым.

Кетирген жаңылыштык жазасына,
кыйналдым жапа чегип дарттан ала.

Кырк жылы азап тарткан ушул шордон,
куткарат жугузам деп эч коркпогон.

Эзилип эти чирип, сөөгү агарган
эсепсиз жаратыма кара майдан,

жийиркенбей шыбап текши, анан мени,
жетелеп аралатат калың элди.

Нээтимдин каралыгын далилдеген,
нылданат кара майга бүткүл денем.

Айланган макулукка коркунучтуу,
айбандан айырмасыз бир шордууну,

жийиркенип, жек көрүшкөн элди аралап,
жети күн кордолгонго койсоң чыдап,

жазасын сегизинчи күндүн таңы,
Жараткан кечиримин берет дагы,

жаратты таксыз кылып күүп салат,
турпатым түскө келет кардай аппак...

Баардыгы мен айткандай бүтсө эгер,
буйруган кут ырыскы өзү келер.

Эгерде татыбасам кечиримге,
жараатым калат айыкпай ошол тейде.

Анда эле азабыма бел байлаган
азамат, көзүң өтөт бул жалгандан...

Мына шул шартка макул десең азыр,
мен сага көрүнөмүн Абий баатыр.

Мындан да эң орчундуу айтар сөзүм,
муңайбай айтканыма көңүл бөлгүн.

Дартына дабаа таап азыр мына,
кубанып бар дилиңден турганыңда,

каргышка калгандардын аралында,
кайтты иниң кайра келбес сапарына.

Ак зоодон тамган майдын ага эми,
аруу дил азаматым, жок кереги.

Жардамың бересиңби, жокпу мага,
жазууга кыла албайсың эч бир арга.

Баш байлап барга-жокко макул болгун,
болбосо, кетем десең ачык жолуң...» –

Онтолоп кыйноо тарткан үн басылат,
ойлонуп аз убакыт Абий турат.

«Болор иш болгон экен. Тобокел!..»– деп,
бел байлап Акдербишке жардам берет.

Жетелеп жети күнү элди аралап,
жеп токмок, ит көрбөгөн кордук тартат.

Айткандай сегизинчи күндүн таңы,
айыгып денесинин жаралары,

агарып кардай аппак түскө келет,
айрымдар таанып «Сапит-Дербиш» дешет.

Абийге Сапит-Дербиш эң оболу,
айткан соң не кыларын: «Ак зоодогу

Чил-Устун үнкүрүнөн күтөмүн» – деп,
Айрымач-Тоону көздөй узап кетет...

Абий хан азып-тозуп келсе айлына,
Валийдин узаганын өз жайына,

каргышка калгандардын аралынан,
кабарды тынымы жок берип турган.

Абийден тынчы кетип турган чакта,
түнөрүп келип түшөт күткөн мырза.

Тыныгып эки-үч күнгө, ал күндөрү,
тыңыраак эч ким менен ой бөлбөдү.

Жиберип жылкыларга жигиттерди,
карматып кызыл-чаар байтал бээни,

барарын кай тарапка бир да жанга,
айтпастан жолго аттанат таң алдында.

Баягы ак үңкүрлүү зоо түбүндө,
булакка барып түшөт кеч күүгүмдө.

Булактын көзүндөгү көк арчага,
байталды аса байлап, өзү кайра

түн бойу олтурмакка таңды күтүп,
чоң ташты паана кылат ылдый түшүп.

«Айтканын Акдербиштин кынтыгы жок
аткардым болду бекен?» – деп ойлонот.

Ал түндү кирпич какпай олтуралса,
аян сыр алмак болчу таң алдында.

Акпаган көлчүктөгү сууга окшоп,
убакыт калган сымал жылбай токтоп,

кылымга тете болуп атмагы таң,
ай жылат айырмасыз ташбакадан...

Талыкшып тулку бойу жаңы гана,
алдырып куш уйкуга баратканда,

мунарык көгүш жарык кош шам жанган,
көрүндү туурасында – булак жактан.

Жылкынын шыңгыраган үнүн улап,
жанынан «Абий» деген добушту угат.

Чачырап көгүш жарык туш-тарапка,
чубалган ак булуттун арасында,

Акдербиш үлбүрөгөн ак кийимчен,
Абийдин маңдайында турган экен.

«Аруу дил азаматым, тагдыр-жазуу
арнаган ырыскыңды кылам тартуу.

Жылыга ушул түнү, ушул жерде,
Дулдулум¹ суу ичкени келген кезде,

кызыл-чаар байтал гана бээлериндин,
канчасы болсо мейли, алып келгин.

Дулдулдан тукум алып кетериңе,
дили ак азаматым, күмөндөнбө.

Эсиңе ал, бир каралган бээни¹ кайра,
экинчи алып келүүгө болбойт мында.

Тукумду сакташ үчүн таза кандуу,
жарабайт өз канынан айгыр салуу.

---

¹ Дулдул –

² Бир каралган бээ –

Далили таза тукум бул аргымак,
тердебейт. Тер ордуна кан чыгарат.

Түк айтпа Дулдул аттын бул сапатын,
түбөлүк эске тутуп бек сактагын.

Чыгарар эл-журтуңдун атак-даңкын,
чыныгы түгөнбөгөн байлык таптың.

Кан чыкпас аргын туулса арасында,
саттырып, кирешенди элге жумша.

Дулдулдун бул тукумун кут даарыган,
укумдан-тукумуңа кала турган,

кетирбей, ооштурбай бөлөк элге,
чеп кургун ушул тоонун түзөнүнө.

Үч катар чептин ички дубалына,
момуну себелегин төрт бурчуна.

Ант-шертиң бузулганча кас душмандан,
бул топо күчкө эгедер сактай турган.

Эч качан аргымакты таза кандуу,
эч кимге сатпа, сойбо, кылба тартуу.

Атадан балаңарга Теңир антын,
айтылбай бөтөн элге бек сакталсын!..» –

Акдербиш сөзүн бүтүп, колундагы
апакай баштыктагы топуракты,

Абийге бек табыштап, кош айтышат,
Акбуурул дулдулуна минип кайтат...

Эмне айтса Сапит-Дербиш ал айткандай,
элине бүткөртүптүр тыным албай.

Үч катар коргон менен тосуп курчап,
укмуштуу кооз, бекем калаа курат.

Жүз кадам жерде бийик мунарада,
күн-түнү кароол турчу сырт жагында.

Карышкыр тукумунда дөбөттөрдөн,
жүгүртмө чынжырларга бекитилген,

калааны айландыра байлап бекем,
карашчу бейчеки жан киргизбестен.

Иттердин арсылдаган добушунан,
коркушуп, адам сейрек бара турган.

Кыязы, шондон улам болсо керек,
ал калаа азыр деле Үрүш делет...

Бир кезде ачык, шайыр Абий хандын,
билгендер эмнеликтен суз тартканын,

сырларын бөтөндөргө чечишпеген,
саналуу жакындары болгон экен.

Анан да мурасчыны мурдакыдай,
«Биринчи бала болот» деп ылгабай,

Абийдин көзү өткөн күндөн бери,
башкарат аруу, токтоо, сырга беги.

Теңирден шол ырыскы бир атанын,
тийиштүү балдарына буйурганын,

ишенген мураскордун айрымдары,
ичине батыра албай сыр бузганы,

айланып имиш сөзгө келген менен,
аныгын билгендерди жокко эсе дейм...

Теңирдин чен өлчөмү болсо керек,
таза кан дулдул тукум өтө сейрек.

А бирок, сан миңдеген аргындары,
азгырып бул күндө да уккандарды,

эңсешип, ээ болгусу келген жандар,
эч качан жете алышпай болушат зар...

Ошол кут-ырыскыны тукумуна,
ооштурбай мурас кылган Абий ханга,

баа берип тендеши жок бектигине,
баасыз деп айтып келет али күнгө.

Ээ кылган эсеби жок зер-байлыка,
элде жок Дулдул тукум аргымака,

эмгегин Баасыз хандын баалабаган,
эми да жазат табат ала дарттан.

Таралган тукумдары Баасыз хандан,
бул күндө «Баасыз» ¹ деген уруу аталган...

Таза кан дулдулдарды нурга теңеп,
дагы бир касиетин айткым келет:

кокустан ок жаңылып болушса мерт,
абага же жергеби сиңип кетет.

---

¹ *Баасыз* – бул күндө *басыз* деген уруу калган.

А эгер ээси жазат тапкан болсо,
ат менен өлүк дени түшпөйт колго.

Сөөктү өз элине келет алып,
болбосо, экөө бирдей болот кайып.

Кандайдыр амал менен бөтөн элдин
колуна түшсө аргымак, ыйык жерин

сагынып, көп күн өтпөй качып келет.
болбосо, өз ажалын өзү көрөт...

* * *

Бул сырды ачышыма себеп болгон,
Багуулдун суроосу эмес тике койгон.

Көксөгөн ээ болсом деп аргымакка,
көралбас адам арбын араңарда.

Өзөктөн чыккан жаттын көптүгүнө,
өзүңөр болдуңар го азыр күбө.

Кыязы, Журттун Куту менен бирге,
кеткени кут-ырыскы турган беле?.

Кандай күн алдыбызда күтсө дагы,
калайык так чындыкты билген жакшы.

Урпакка бүдөмүктүү сөз калтырбай,
уңгулуу чындыкты айттым эч жашырбай.

Айтылбас сыр айтылды, анан бирок
ак сөзүм, өзгө жатка тартканым жок.

Жаңылсам Жараткан да, арбактар да,
жазасын тарттырышсын жалгыз мага!.

Максатың болсо койгон кандай гана,
менимче, жеттиң окшойт, Багуул мырза.

Бирок сен Баймырзага бүгүнкү ашта,
баары бир теңелем деп атаандашпа.

Анткени, чабылуучу аттар үчүн,
аянбай абасынан дүйнө-мүлкүн,

аргымак аргындардан үртүктөлгөн,
үч миңди «баш байге» деп айдап келген.

Көкөмө ак кызматын кылды деген,
Көкбөрү, Музбурчактан жакын көргөн,

Санжынын баарысынан жакындыгы,
жаттарга Өзгөн жерин сатканыбы?.

Абабыз аалам салган күндөн бери,
Алайды каалагандай калчап келди.

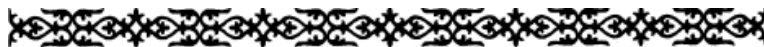
А бүгүн башкарууну коломто ашты,
Көкөмдүн кандаштары мойунга алды.

Негизги, ак кызматын өтөй турган,
айтылган – уясы бир он эки хан.

Ал эми, Багуул мырза, эгерде сен,
арбагын Көкөтөйдүн сыйлап келсең,

коноксуң, көп катары сый көргүнүң,
көңүлүң көнбөсө ага кете бергин!

Жетишет! Токтотолу ашык кепти,
журтчулук, аш баштоого мөөнөт жетти...» –

* * *

...Оронгон аппак карга Тал-Чокуда,
ой баскан Айкөл Берен, кароол ташка

сүйөнгөн тейден төмөн кан майданга,
серп салган көздөрүнөн жаш агууда.

Калдайган Айкөл Шердин караанынан,
тарталбай карегимди жаш чайыган.

Сөздөрдү азыр эле андан уккан,
сезимде талдап жаттым кайра баштан.

Кудурет, чындап эле элибизден,
кутубуз ооп кеткени турат белем.

Баардыгы боштугунан Бокмурундун,
башталган иш болуптур башы мунун.

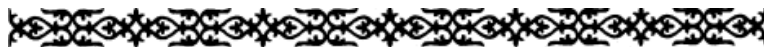
Ошондо өздөн-жаттан чыккан чатак,
ортоңу алыстаткан улам ырбап.

Өзгөчө чыр салышы жети хандын,
өзөгү болгон экен Чоң Казаттын.

Бүдөмүк ойдо болсом мурунураак,
буга азыр чындап көзүм жетип турат.

Ушул ой сезимимди өрдөгөндө,
удургуп жүрөк туйлап көөдөнүмдө,

Көкөмө берилген аш Каркырада,
көзүмө тизмектелип тартылууда...

АШТЫН БАШТАЛЫШЫ

Саймалуу кызыл макмал тонду кийген,
сай күлүк суу чайпалгыс жорго минген,

Ыкчам үн коңгуроодой жарлык айткан,
Ырчы уулдун ыры менен аш башталган:

«Көкөтөй абам өлгөнүн,
көпчүлүк тууган чогулуп,
Көкөмдүн ашын бергенин,
кыйры жок алыс жерлерде,
кыйынмын деген элдерге,
аргымак атты чаптырып,
атайлап кабар айттырып,
Каркырадай кең жерде,
камындык ашын бермекке.

Абабызды эскерип,
алыс-жууктан эл келип,
топ жыйын куруп аш жөнүн,
тил кайрап Бакай көсөмүм,
түшүнтүп бүттү баарыңа.
Туугандар, кулак салгын жарыма!

Кыргыздардан бир балбан,
каңгайлардан бир балбан,
ортого күрөш салышсын.

Ошолордун жеңгени,
орчундап байге алышсын.
Көкөтөйдүн ашында,
каадасы мыкты болду деп,
калкына айтып барышсын.

Кызыл килем жабылган,
кырк нар баштап миң атан,
төөдөн байге сайылат.
Кызыл кашка, кула аяк,
бээден байге сайылат.

Кара кашка аргымак,
күлүктөн миңи сайылат.
Кызыл алтын салынган,
Көкөмдүн кырк казынасынан алынган,
куржун толо алтын бар.
Кыйының жыгып алып кал.

Ушулардын үстүнө,
үч кул, үч күң дагы бар.
Кана эмесе балбандар,
ортого чыга калсаңар!
Багалектен алышкын,
баатырың ээси болгун байлыктын...». –

Жарчынын жарын угуп каңгайлардан,
Жолой-дөө чыгып келди зор – далдайган.

Бул эрен кара калмак тарабынан,
«Жолой дөө» деп элинен атак алган.

Турпаты алачыктай ушул хандын,
дүң болуп бул канкордун аңызы арбын.

Алдырбас алышканга түгөт Жолой,
алганын өлтүрчү эле тирүү койбой.

Өлгөндүн толук жаны чыга электе,
жүрөгүн сууруп алып, ошол тейде,

диртилдеп каны аккан бойдон аны,
далайга белгилүү эле, жеп салары.

Айтылган ал жөнүндө аңыздардын,
жагымсыз жийиркеничтүү ушул жагын,

уккандар дит багууга даашпастан,
үйрөнгөн байге алып, жан чыкпастан...

Жолойду көргөнүндө Айкал Берен,
жүрөксүп койушарын билгендиктен,

жүз буруп тымып турган элди карай,
акырын минткен эле добушу жай:

«Калмактын хан Жолойу шер экенин,
калайык, аны танып жок дебеймин.

А бирок, биздин дагы эрендерден,
аз бекен айбаттуусу жеңем деген!?

Намысын Ата-Журттун алып берер,
нары ойун, нары күлкү салып берер,

энеден эрен туулган шерлер көбүн,
эл-журтка мына азыр далилдегин!

Калдайган кара тоодой түспөлүнөн,
калтаарып каршы балбан чыкпай көнгөн.

Калмактын Жолойунун толгон желин,
чыгарып койор экен кайсы шерин?..

Эрдигиң Элемандын Эр Төштүгү,
эч канча кем калбайт дейм, сынап көрчү?..»–

Ошондо башын салып Төштүк Берен,
ойлонтуп Айкөл Шерди мындай деген:

«Аттигин арман дүйнө! Айкөл Шерим,
алышкан дарт болбосо, айткан кебиң

талаага кетпейт эле ушул азыр.
Төштүгүң баштагыдай эмес, Баатыр!

Качпаймын нак өлүмдөн, бирок гана,
качшымын калк намысын алдырганга.

Жети жыл азап жеген кесел тагы,
жем кылып койгон турат, түшүн аны?..

Ажалдан качты дебе, Жолой дөөгө
алдырып, намыс кетип калат бөөдө». –

жүйөөлүү сөзүн угуп Төштүк Эрдин,
Жамгырчы жакты карап Айкөл Шерим,

колдоосун күткөндүгүн жашырбастан,
көзүнө тике карап минтип айткан:

«Эрдигин эл унутпай аңыз кылган,
Эштектен калган керээз Жамгырчы хан,

эш туткан Эренисиң сары ногойдун,
эп десең эр күрөшкө чыгып койгун!».»–

Жамгырчы кан чыгара тиштеп эрдин,
жалтанбай тике карап жан медерин,

түшүнүп туруп эле, бирок анан,
түс үйрүп таарынгандай добуш салган:

«Карегим, карып калган таякеңдин,
калмактан тапса жазат мейли дегин.

А бирок, эл намысын Төштүк айткан,
алдырып койоруңдан, боорум, сактан!

Тамырда Эштек каны аккан менен,
таалайым, боорум Манас, кем төрөлгөм!

Жолойго тең келгидей болсо күчүм,
чыкмакмын өзүм эле, туура түшүн.

Карыганда таттуу болуп куруган жан,
карегим, качты дебе кармашуудан.

Алдырып журт намысын койомун деп,
Айкөлүм, аргасыздан баш тарткан кеп.

Сындырбай экөөбүздүн бирдей шакты,
жан боорум, айтпай койсоң болмок жакшы...» –

Ошондо Айкөл Шердин карегинен,
от бүркүп элди беттеп мындай деген:

«Болуптур, намысты ойлоп силер айткан,
беттешким Жолой менен келбей турган.

Бычакка сап болчусу жок экен деп,
Бутпарас¹ каңгайларга болобуз кеп.

Мактанган буруттардын Манас Шери,
тең экен Жолойго араң дешер эми.

Олуя-Пир колдогон Кошой ата,
олтуруп Манасыңа бергин бата!

Жолойду алам дечи, бирок анан,
сайышка шарт бойунча түшпөй калам.

Кекенип келген кечил Коңурбайга,
ким чыгат беттешүүгө эр сайышта?

Ушуну ойлоп туруп аргасыздан,
улуу журт кур эместир деп кайрылгам». –

Айкөл Шер ушинткенде Кошой абам,
алагар көзү «дирт» деп добуш салган:

«Айкөл Шер, кылым таяп жашасам да,
алдырбайм эл намысын Жолой ханга.

Аттигин, алтымышта кезим болсо,
андайдан айландыра кармап короо,

байгеге сайган малды камап ага,
бөлүп ал демек элем баарыңарга.

Жолукса жетик акыл жетимиште,
Жолойду жеңбейт белем көз ирмемде.

---

¹ Бутпарас –

Жанараак сен айткандай – желин анын
жарылган курсагынан атылганын,

бүкүлү жуткан этин аш боло элек,
бүрккөнүн көктү көздөй, эл көрүшмөк.

Сергек күч таштай элек сексен жашта,
серт көөдөн Жолой калмак жолукканда,

колума урунганда кылмакмын жок,
келмесин келтире албай тамам болмок.

Тоодой күч кайткан менен кайрат барда,
түгөнгүр, жолукса не токсон жашта.

Сурантпай «чыгып кой» деп сени ар кимден,
сазайын өзүм эле бермек элем.

Моминтип кылым таяп калган чакта,
мандайга жазган экен, арга канча!..

Кор кылбайм жигит Пирин коң каргага¹.
Кошойуң намыс алып берет сага.

Көктөгү Туйгун теңи коң каргабы?
Көкжалым, бок чокушсун Кошой кары!..

Айкөлүм, бирок азыр өтүнөөрүм,
абандын бул сөзүнө көңүл бөлгүн.

Картайып калгандыктан камынбастан,
кашайып, даярдыксыз келген абан.

---

¹ *Коң карга* – Коңурбай жөнүндө айтылууда.

Ачытып ашаткыга алтымыш күн,
аябай жигиттердин билек күчүн,

ийлетип бөздөн жумшак болгучакты,
ичтеткен буулум¹ менен кандагайы²

картайып абаңа окшоп анын дагы,
калдырап күчү кетип калган чагы.

Алышып жан аяшпай жаткан кезде,
абаңдын эски шымы дал-дал кетсе,

абийри эл алдында төгүлөт го,
анда абаң уятынан жеңилет го...» –

Абыдан эптүү сөзү абакемдин,
айласын түгөттү бейм Айкөл Шердин,

айлана-тегереке чалдырып көз,
айтууга турган кезде табалбай сөз,

көпчүлүк назар тиккен жакты карап,
көздөрүн ирмебестен калды кадап.

Жоон топ келин кыздар ордо жактан,
жай басып келатышат жүзүм бурсам.

Буралган тал-чыбыктай келин-кыздар,
бүгүлгөн салмагынан жүктөрү бар.

Жүгүнүп үч бүктөлө кол куушурган,
жашырбай бермет жашын жүзүн жууган,

---

¹ *Буулум* – жибек кездеме.

² *Кандагайы* – кайыштан тигилген шым.

алдыда келберсиген ак маралдай,
ай жүздүү Айкөл жары келатат жай.

Аралык эшик-төрдөй калган кезде,
аккуудай мойнун ийип саал иймене,

дилденин шыңгырындай добуш менен,
дирилдеп баш көтөрбөй мындай деген:

«Касиет Пир колдогон Олуя аба,
келүүгө дааганымда астыңызга,

кетирсем көп алдында одоно иш,
калайык, калкың менен кечириңиз.

Абаке, ушул тапта Сизге жараар,
атайын арнап келген белегим бар.

Кериктин¹ терисинен кептүү тиккен,
кереги, кейигенде тийер деген,

кармаса кол талыган салмагынан,
кандагай алып келдим, Олуя абам.

Жети жыл жертөлөдө жел тийбеген,
жез даты сиңип текши ийлетилген,

териге өгөөндүсүн² курч болоттун,
тарамыш жип сиңирип, күч короттум.

Алты жыл тыным албай карек кадап,
абаке, өзүңүзгө тиккем арнап.

---

¹ Керик –

² Өгөөндү –

Жагылган табылгынын чогу өтпөгөн,
атылган очогордун огу өтпөгөн,

булкуса чойулгудай булага окшоп,
шилидей койо берсе калат токтоп.

Апчыса айрыймын деп – бекер кылар,
анткени, ал шордуунун колун кыяр.

Кийгенге кептүү¹, эптүү болсо экен деп,
кыйуулап бермет кундуз тиктим бектеп.

Арнаган буйумумду жактырса деп,
абаке, Көк-Теңирден турам тилеп». –

Каныкей сөзүн бүтүп, кыз-келинге
карегин ирмеп белги берген эле.

Бурсатсыз келгенине бул тарапка,
буй болуп турган Айкөл бир аз мурда,

баладай бажырайып маңдай жарып,
«бүлк» эте оң ууртун тартып алып,

оролгон ак кийизде кандагайды,
обдулуп колун созуп ала калды.

калдастап кандагайды кармап алып,
Кошойго барбалаңдап басып барып,

кубанып жаш баладай бар дитинен,
кучактап абакесин мындай деген:

---

¹ *Кептиц* – жарашыктуу.

«Адамдан артыкча чоң бүткөн жанга,
атайлап тигилбесе, кайдан гана

табылсын өзүнө чак кандагай деп,
турганда баарыбыз тең убайым жеп,

арналып тигилген шым бар экени,
алдыда болоор иштен жакшы белги!

Аяндуу келиниңиз арнап тиккен,
абаке, кандагайды кийип көрсөң!». –

Өзү да убайым жеп турган абам,
өнтөлөп кандагайды колуна алган.

Кошой хан керик шымды киймек болуп,
калдастап кырк чорого далдоолонуп,

оң бутун салганында багалекке,
олчойуп буту сыйбай калган эле.

«Наалат күн! Кылган ишин тар кармаган,
наркы пас жан белемсиң, Каныш балам.

Мага арнап тиккендиги чындык болсо,
Манасым, окшоп турат кордогонго.

Болбосо, опол тоодой болгон неме,
бул шымга кантип сыят дебейт беле!.

Айрылып, абийир кетсе мейли дейин,
айла жок, теке шымым бер, кийейин!».» –

ачуулу Кошой хандын айткан сөзү,
Айкөлдү дал төбөгө чаап өттү.

Азыркы кубанычы маңдай жарган,
адашып кеткен сымал түн каптаган.

Камчысын шилтөөчүдөй утур таптап,
Канышка каар чачкан карек кадап,

карабай кадырынын каларына,
катуу сөз айткан эле Канышына:

«Кең пейил, асылзаада чебер десем,
колу тар, жарыбаган безер белең!

Кыязы, ушунундан али күнгө,
канабай согончогуң жүргөн беле!

Тар тиккен кандагайың кантип анан,
тартуулап келдиң мында уялбастан!

Жонундан жоон ээли кайыш сыйрып,
жообунду берем азыр талак кылып!..» –

Олтура калып шондо Каныш жерге,
озондоп ыйлап туруп айткан эле:

«Калгандыр картайганда эти качып,
кеңирээк келбесин деп койгом капшып.

Кашаттан багалекке чейин ичтен,
капшырып алты карыш тиккен элем.

Тарттырып жигиттерге, колундагы
тап берген камчың менен чапкын аны!» –

Алмамбет, Чубак экөө тартып кере,
булдургу менен Айкөл чапкан эле.

Жөн гана бекемдебей кабып тиккен,
үчөөлөп жан тигишти араң сөккөн.

Сөгүлгөн кандагайды кийип кайра,
сын берип бектигине, чактыгына,

одоно сөз айтканын шондо анан,
ойлонуп жүзү албырды уятынан.

Олуя Кошой балбан Айкөл Шерге,
ормойо жүзүн буруп минткен эле:

«Ачууга алдырыпбыз сайып шайтан,
Айкөл Шер, ыза болуп калды балам!

Аны эми жууй алам кандай кылсам?
Алат ай! Сурап билчи асыл жандан?..» –

Тизесин жерге бүгүп жашын төккөн,
телмирген Каныкейге Айкөл Берен,

салдым деп көөдөнүнө кеткис такты,
сабыры кетип, секин добуш какты:

«Кашайгыр, катын болуп жаралбасам,
капшырып койгонунду билдим кайдан!

Анан да сабыр кетип турган чакта,
айтылып кеткен сөздү алдым кайра...

Пилден да көтөрүмдүү жан экениң,
билгизип, кечирип кой Каныкейим?» –

Эки эрен уятына чыдай албай,
эриирин билген экен коргошундай.

Ошондон пайдаланып аяндуу жан,
батасын сурап алмак абасынан.

«Түбөлүк дешкен жарым, кандай десең,
түк каршы болбостукка антым бергем.

Олуя абакеме таарынууга,
ой келсин көөдөнүмө кантип гана.

Батасын пейлин салып берсе абакем,
билемин, тийерлигин кечикпестен.

Айкөлдүн аркасында из калса деп,
абамдын ак батасын келгем тилеп», –

ийменип абасынан үч бүктөлө,
үмүттүү карап Каныш жүгүндү эле.

Сурмалуу каректерден аккан жашы,
суйкайган сулуу жүзүн жууп жатты.

Ошондо көлкүп эрип коргошундай,
Олуя Кошой балбан көктү карай,

кол созуп аруу дилден тартып бата,
кудурет Көк Теңирге кайрылганда,

калайык кас-дос дебей карап турган,
колдорун текши бирдей көккө сунган.

Алагар көздөрүнөн төгүп жашын,
айтканы мына шондо Кошой хандын:

«Көрөгөч Көк Теңирим, карт балбандын,
көксөгөн добушуна назар салгын!

Зарыккан бир перзентке аяр жандын,
зарына зарым кошуп турган чагым.

Кемибес казынасы кең Жараткан,
кейиштүү кулпендендин зарын уксаң!

Кыр-жонго ызгаар согуп шамал урган,
көктөгөн тал сыңары тамыр жайган,

кыраандын өзүн дагы – калың элдин,
көксөгөн тилегине ийип – бердин.

Кудурет, өзүң сүйүп берген жандан,
кубанткан бир перзентти аябасаң!

Кыр-жонду кыдырата талга толтур!
Кыраандан из калгыдай бала болтур!

Атасы Айкөл Шерден кемибеген,
акылы, күчү менен болгудай тең,

эрдиги, теңиздиги шайкеш келген,
энчилүү аты менен перзент берсең!» –

буларды айтып абам, бир аз убак,
бурулуп оң ийinine турду карап.

Жаш жууган кирпичтерин саал жумуп,
жаткансыйт кандайдыр бир добушту угуп.

Бир ирмем шол абалда туруп анан,
бурулуп элди карай сөз улаган:

«Келерки жай толугу ушул маалда,
келиним төрөп берет эркек бала.

Теңизим Манасымдын улап жолун,
туу туттаар орчун кыргыз Эрен болсун!

Уккандар эсиңерге түйгүлө бек,
уулга ат койобуз СЕМЕТЕЙ деп.

Калайык төрөлө элек шол перзентти,
кошулуп баарыбыз тең бир тилейли!

Обого созгон колду бир тарталы.
Омийин, кабыл кылсын шул батаны!».» –

Ошондо дүңгүрөтүп Каркыраны,
олтурган, турган элдер жапырт баары,

кайырдин, мусулманга бөлүнбөстөн,
«Кабыл кыл тилекти» – деп бата берген.

* * *

Ортого небак чыгып күтүп калган,
олчойгон алачыктай Жолой балбан,

өңкүлдөп жай чилдеде сайгак кууган,
өгүздүн добушундай үн чыгарган:

«Буруттар, беттешүүгө чыга турган,
болбосо жүрөктүүңөр мага дааган,

жанагы жарлык кылган байгеңерден,
бергиле чычкак улак кемитпестен?!.

Күтүүгө мындан узак, шарт бойунча,
көпчүлүк, калыссыңар, келбейт туура...» –

мөөрөгөн Жолой дөөнү беттеп шондо,
менсинген Кошой кары чыкты ортого.

Жылаң баш, жылаң аяк жыла басып,
Жолойго Кошой балбан жакын барып:

«Күткөнүң үчүн Жолой, кезегинди
алгын!» – деп Кошой балбан колун берди.

Ошондо опол тоодой калмак ханы,
Кошойдун билегинен чап кармады...

Кашкарда турган кезде Кошой балбан,
көрсөткөн канча эрдиги эсте калган.

Каңгайга кыр көрсөтүп атаандашкан,
каттатпай Эсенкандан чек талашкан.

Кармашып жеңем деген каңгайлардын,
канчасын боз дөбөгө айлантканын,

кытайдын кыйыныбыз дегендери,
калтаарыйт эстешкенде Кошой дөөнү.

Туулган күрөш үчүн Кошой балбан,
тушунда кимдин башын аттабаган.

Кытайдын күчтүүлөрүн кезегинде,
кыр кылып узун-туура жыйган эле.

Эсепсиз алган мөөрөй убагында,
эстетти далайларды азыр мына.

Сүздүргөн музоосунда далай каңгай,
сүрдөшөт азыр деле даай алышпай...

Канчалык шер сезсе да Жолой өзүн,
көргөндө Кошой хандын оттуу көзүн,

дит багып тик кароодон жалтангандай,
дароо эле жүзүн бурду артын карай.

Күч менен колдон силкип жыгам деппи,
күймөлө түшкөнсүдү келбей эби.

Билегин Кошой тартып алган кезде,
териси дөө колунда калган эле.

Ошондо жаны ачынган Кошой балбан,
олчойгон Жолой дөөнүн карчытынан,

аткырдай колу менен кармаганда,
аяктай эти келди кол башына...

Сүрөшүп балбандарды эки тарап,
сүйлөнгөн ар кыл кептен кулак тунат.

Балбандар бирин-бири булкуп, үзүп,
бойлошкон аркарларча калат сүзүп.

Челишкен букалардай маташканда,
чаң толуп, боз түшүүдө айланага.

Билектин эти эзилип кан акканын
бейнебей Кошой балбан, Жолой хандын

карабай жаштыгына, дөөлүгүнө,
кармаган жерин үзүп жөөлөшүүдө.

Карчыттан сыртка чыккан бөйрөк майы,
капарга алып койбойт Жолой аны.

Камандай жерди челип, чачып топо,
көргөзөт үстөмдүгүн Хан Кошойго.

Түгөтүп айла-амалын баратканда,
Теңирим жардам берип Кошой ханга,

булкканда күчкө салып кайран балбан,
бутпарас кийген шымдын кашатынан,

айрылып далдалынан, абийир аты
ападан туулгандай ачык калды.

Ошондо Жолой дөөнүн каары кайнап,
обдулуп жутуучудай тирүү чайнап,

булкканда кандагайдын кашатынан,
булчунун алакандын кыйып салган...

Тирешкен балбандардын бут астында
титиреп жердин бети казылууда.

Таманы ар биринин турган жерге,
тай казан асса туура келмек эле.

Таймашы – таза күчтүн ээлеринин,
таркатты көргөндөрдүн кумар-черин...

Эртеден кармашышкан – Күн кыярып
батарга аз калганда, алдан тайып

карылык Кошой ханга үстөмдүгүн,
байкады Айкөл Берен – көргөзгөнүн.

Абасы эртең менен ага айткан,
акыркы өтүнүчүн эстеп жаткан:

«Айкөлүм, алдан тайып баратканым,
андасаң, ирмемге да кармалбагын.

Ат койуп жакын барып, көктү мээлеп,
аткының Аккелтенди¹ бир нече ирет.

Ачуу үнү Аккелтенин кайрат берип,
арбашкан калмак дөөнү алам жеңип». –

Айкөл Шер абасынын сөзүн эстеп,
артына чукул барып, көктү мээлеп,

атканда Аккелтени кур дүрмөттүү,
ачуу үндөн Кошой балбан чочуп кетти.

Ошондо болгон күчүн жыйган белем,
олчойгон Жолой дөөнү Кошой Берен,

ык келип дегей чалма² салып калды,
ынтыккан калмак дөөнү чалып салды.

Чалманы токтото албай дардайган дөө,
чалкадан түшүп калды кара жерге.

---

¹ *Аккелте* – Айкөлдүн мылтыгы. Бул курал жалгыз гана Айкөлдө болгон.

² *Дегей чалма* – балбандар күрөшкө түшкөндө колдонгон чалуу ыкмасы.

Аяктай ташка тийип каракушу,
«а» дешке алы келбей жаны учту...

Кырк чоро кетип турган сабырлары,
Кошойду курчап калды текши баары.

Көтөрүп колдоруна чалкасынан,
кыдыртып өткөрүштү эл астынан.

«Жеңди» деп кубанчытуу кыйкырыктан,
жел менен жер жаңырган добуш чыккан...

Биз тарап кубанышып жатышканда,
бүлүнтүп кайгы түштү каңгайларга.

Кытайдын кыйындары, кара калмак,
кокуйлап Жолой дөөнү жоктоп жатат.

Ызылдап, чыңылдашып өз тилинде,
ызалуу бирин-бири көкүтүүдө:

«Оңбогон буруттардын бул эмнеси?
Ок өтпөс кадаманы¹ кийишеби?

Калп эле ашка деген шылтоо кылып,
кызбуруш², кылмакчыбы тукум курут?

Кара жер үстүн түгөл кезген Жолой,
кармашкан жоосун жеңчү тирүү койбой.

Барбасын кайсыл жерге, сөзсүз түрдө,
балбанын ошол элдин өлтүрчү эле.

---

¹ *Ок өтпөс кадама* – темирден жасалган тегерек калкан. Аны көкүрөк тушка кадап койуп согушка киришкен.

² *Кызбуруш* – сөгүнгөн сөз.

Болбосо, беттешүүгө эч ким даабай,
байгени калар элек батыра албай.

Атайын өлтүрүүгө кам көрбөсө,
апсыйган карт Кошойдон өлмөк беле?

Амалкөй буруттардын Манас ханы,
Аккелте менен дөөнү атып салды.

Азыр биз канга-кан деп уруш салсак,
арабдын Абдулу да турбас карап.

Кууланган кызыталак буруттарга,
Кудурет Көктеңирин таанытканга,

кез келди, ойундарын таза эмес деп,
калайман салып азыр капташ керек!..»–

ушинтип чамынышса төбөлдөрү,
урушка камынышты аскерлери.

Черүүлөр кол башчыга башын ийип,
чечинип күрмөлөрүн, зоотун кийип,

айбалта, кылычтарын байланышып,
ат койуп кол салууга шайланышып,

ачууга туттугушкан хандарынан,
аскерлер буйрук гана күтүп калган...

Байкабай каңгайлардын коогалаңын,
башына көтөрүшүп Кошой ханын,

бакылдап маңдай жара кубанышкан,
балдарын Кошой минтип теске салган:

«Жетишет кубанганың, калба өкүнүп,
жоболоң калмак салса бүлүк түшүп,

беймарал элди кырып албагыла.
Баатырлар, айлананы аңдагыла!

Жөн гана балбан эмес Жолой дагы,
жайнаган уй түгүндөй калмак ханы.

Бир элдин ханы – дөөсү өлүп жатса,
болбостур ченеми жок кубанууга...

Топ-топко бөлүнүшүп черүүлөрү,
топ башы – таш сайынган¹ төбөлдөрү,

сыягы, баштаганы бир балээни,
сымаптай кылтыңдоодо нары-бери.

Удургуп жатышканы бекер эмес,
ушуну койсок эгер албай элес,

акканы турат бейкам элдин каны,
Айкөл Шер, теске салгын каңгайларды!» –

деп айтып, колдон түшүп Кошой абам,
дароо эле жоо кийимин кийип шашкан.

Алдыга кеткен Айкөл каңгайларга,
ачуулу добуш салып жатканында,

жаракчан кырк чорону коштоп алып,
Кошой хан жете келген айгай салып:

---

¹ *Таш сайынган* – даража билдирүүчү асыл таш.

«Уй мүйүз тартып силер кеңеш куруп,
урушка турбагыла нээт буруп?

Ажалы жеткен жанга бул жалганда,
аралжы жок экенин билсеңер да,

төгүлгөн канга ыраазы болбой дагы,
төккүңөр келип турат кызыл канды...

Жазыксыз кандарына далай жандын,
Жолой да сансыз ирет болгон забын.

Майданда күрөш үчүн жаралган жан,
мүңкүрөп үйүндө өлсө кандай жаман.

Кан төгүп намыс алып берчү дөөңөр,
кантебиз, мезгил жетти күнү бүтөр...

Ортодо жазыксыз кан төгүлбөсүн,
ойундун бузган болсом эрежесин,

анда азыр арсыз өлүм буйругула,
ашталган казык кагып куйругума.

Болбосо, ойун шарты бузулган жок,
башынан дөөңөрдүн тапкыла ок!» –

уй мүйүз тарткан топтун ортосунда,
унчукпай мелтиреген Коңурбайга,

карегин теше кадап жалын чачкан,
кайраттуу бүттү сөзүн Кошой балбан.

Калмактар дөөсү өлүп, байгеден да,
кур калып жандары ачып турушканда,

каңгайдын көкүткөнү болуп шылтоо,
кабарып даяр турат кан төгүүгө...

Сөзүнөн Кошой хандын демдери сууп,
саамга баарысы тең тымып туруп,

калмактын колбашчысы Халдамбува,
калдырап өз тилинде, кыязында:

Жөндүү сөз айтып жатат Кошой» – деппи,
жажылдап, жаңсап колун тез сүйлөдү.

Баятан тымып турган калмак, каңгай,
баарысы Жолой жаткан жерди карай,

артынан ээрчий басып колбашчынын,
жанына барышты эле өлгөн хандын.

Дөбөдөй болуп жаткан Жолой дөөнүн,
денесин оодарышып кырктай черүүн,

ичине аяктай таш кирген башты,
илгери жылдырышып ок таппашты.

Үзүшүп-жулкушканда жан аябай
үзүлгөн эттен башка доо кылгыдай,

олчойгон Жолой дөөнүн денесинен,
ок тиймек түгүл бир аз чырпып кеткен,

жаратты таппаган соң, намыстанган
Жолойдун колбашчысы минтип айткан:

«Болуптур, ок жок экен денесинде,
бирок, сен, мылтык аттың анда неге?

Жообуң так чыкпаса Манас баатыр,
жан айоо деген болбойт анда азыр!

Өлөрүн төрөлгөн соң ар бир пенде,
өмөлүп¹ далилдөөнүн кереги не?

Өлүм ак – Кошой балбан айтканындай,
өлгүчө үйдө жатып, мына шундай,

талашып журт намысын жатып өлүү,
тирүүлөр эңсеген иш түбөлүктүү.

Эл үчүн ар бир эрен ар-намыстуу,
эскерер сыймык менен ат калтыруу...» –

тик карап Айкөл Шерди сөзүн бүтүп,
тирмийип туруп калды жооп күтүп.

«Кынтыксыз сөз сүйлөдү Халдамбува,
кыраан Шер не дээр экен эми буга?» –

деген ой чоролордун тынчын алып,
дем тартпай турушту эле туталанып.

Караган карегине кадап көзүн,
кармалбай Айкөл Берен айткан сөзүн:

«Чабышкым келсе эгер силер менен,
чачылып абама аш бермек белем?

Жаш бала, катын-калач, кемпир-чалды,
жаныма жыйып алып чабышамбы?

---

¹ *Өмөлүп* – жанталашып.

А демек, уруш үчүн чакырды деп,
айтылган дооматыңар жөнү жок кеп.

Күн кечтеп кеткенине карабастан,
күч алып айыгышкан эки балбан,

аяшпай бирин-бири баратканда,
аларды токтотууга кылгам арга.

Көктү атып кур дүрмөттүү мылтык менен,
койойун дегем тыйып экөөнү тең.

Тарткан жок эчкимиси андан зыян.
Тагдырда жазуусу экен, Жолой балбан

жүрөгүн далай жандын тирүү жеген,
жазатын тапты таштан муштумга тең.

Атайлап көөмп койгон таш эмесин,
аңтарып Халдамбува, өзүң көрдүң...

Сурооңо берген жоопту так деп чечсең,
сунушум: эс алалы баарыбыз тең!» –

Айкөлдүн айтканына калмак, каңгай,
аргасыз макул болгон сөз кайрыбай.

Ал күнкү аш ойуну дүмөктөнткөн¹,
аягы коогалаңдап барып бүткөн...

Экинчи, үчүнчү күн күрөшүшкөн,
эчен бир балбандардан кепке илинген,

---

¹ *Дүмөктөнткөн* – сарсанаа кылган, кыжааланттанткан.

Тухо-Сян деген дөөдөй зор балбанын,
тек гана билгендер аз анын жайын.

Кыйшык көз, тула бойун түк каптаган,
кытайда Түктаман деп атак алган

атактуу Түп-Бээжиндик бул балбанды,
аш-тойго сейрек гана алып барышчу.

Бул сапар кадыр салып Улуу ханга,
Коңурбай сез көрсөтүү үчүн гана,

ээрчитип келгендиги – буруттардын
эсине келтирүү эле Манас ханын.

Эби жок ээликтирбей оозун кагып,
жүткүнтпөй жүрөгүнүн үшүн алып...

Улуу хан сезиминин тереңинде,
укканын туура көрбөй турса деле,

Кокустан тийип калар пайдасы деп,
казыналык Тухо-Сянын кошуп берет...

Үчүнчү күндүн түшү болгон ченде,
үксүйгөн Тухо-Сянды аскерине,

айланта курчаттырып алып өзү,
Айкөлгө Коңурбай хан басып келди.

Теңебес өзүн жанга текебердүү,
тереңден орун алган митаам көздүү,

бутаксыз каксоо жердин дарагындай,
бүт тулку тарамыштуу, тез-шамдагай,

ураган жар сымалдуу кабагы түз,
куш тумшук, кенен таноо, кара сур жүз,

кыл кыйма азуулары адам эмес,
камандын азуусундай берет элес.

Өзүмчүл, карамүртөз мүнөзүнүн,
өзгөчө көзгө урунган шул белгисин,

бекемдеп кийген кийми, бүт кыймылы,
бөтөнчө жырткычтыктын илеби урду.

Кош мүйүз, жалпак төбө туулгасы,
колоңдой андан чыккан өргөн чачы,

коошпой Коңурбайдын тулкусуна,
колдойо коомай жатат далысында.

Кара чач, кара түстө зоот кийим,
калдагай жазы далы, кууш ийин,

аябас балапанын жырткыч кушка,
абыдан окшоштуруп турганына,

аңкайып оозумду ачып таңданганым,
Алмамбет айтмайынча аңдабапмын.

Арбалып сезимиме жатып анда,
айтканын Коңурбайдын сөз башында,

байкабай калганымды кечирбейм эч,
бирок да өкүнгөндө баары бир кеч.

Ой чулгап турган кезде Алмамбеттин:
«Оозуңду жапкының!» – деп зекигенин

эшитип, башым силкип, сүйлөп жаткан
сөздөрүн Коңурбайдын тыңшап калгам.

«...Ошентип, тең келүүчү Тухо-Сянга,
ойлоп көр, эч ким жогун сенден башка...». –

Укканда куу Калчанын ушул сөзүн,
уйулум муздаганын даана сездим.

Көөдөнгө каткан анын арам ойун,
көбүбүз байкадык го деп болжодум.

Бул жерде: биринчиден, митаам Калча,
балээни жолотпостон өз башына,

Айкөлдү күрөшүүгө мажбур кылып,
калмакчы эр сайыштан көөнү тынып.

Андан да зор тилеги – Бурканынан,
ажалын Айкөл Шердин тилеп турган.

Илимин жөө күрөштүн таасын билген,
илээлүү балбанына ал ишенген.

«Буруттун энөө шерин байкатпастан,
билип ал, аткый карма оң далыдан!

Оңтойлоп туруп, кокус, колго тийсе,
ойронум, бекем карма, койо бербей!

Алөпкө¹ арстан жүрөк шер ханынын,
ажалы – кенчиринде² оң далынын.

---

¹ *Алөпкө* – алакөөдөн, мактанчаак.

² *Кенчир* – далынын кемирчегинин асты.

Эгерде аны өлтүрсөң, Тухо-Сяным,
эмнени талап кылсаң аткарамын...» –

чарасы үнүрөйгөн каректерден,
чагылган ушул ойду окуп билген,

Алмамбет мурун озуп Айкөл Шерден,
ачуулу добуш салып мындай деген:

«Амалкөй, акылдуусуң, талашым жок.
ашынган мактанчааксың, Калчам, бирок.

А тиги желге толгон Тухо-Сянды,
Айкөл Шер эмес эле катардагы,

айылдык аш-тойлордо ойун салган,
арабөк балбан чалыш баласынан

жазатын тапса, тиги Жолой дөөчө,
ханыңа уят болуп калба бөөдө.

Айкөлгө Тухо-Сяның эмес – өзүң,
ары жок, Конурбайым, тең эмессиң.

Ардансаң кечил ханы, айтканыма,
бет болуп чыккын азыр анда мага!». –

Беткапчан Алмамбетти кечил ханы,
баамымда, чындап эле тааныбады.

Үртүкчөн астындагы Саралага,
үңкүрдөй көздөрүнөн заар чыгара,

бир нерсе издегендей карап туруп,
баш силке Алмамбетке тике буруп,

кузгундун добушундай куркулдаган,
куу Калча үн чыгарып буларды айткан:

«Ким десе, арам сийдик кул белемсиң?
Сен мага күрөшкүдөй тең эмессиң.

Буруттун тең келүүчү Тухо-Сянга,
балбаны жок экенин сен өзүң да,

билесиң абдан жакшы. Ошондуктан,
беттешип чыккың келип турат маган...

Булардын жугундусун акташ үчүн,
бузукум, аябассың болгон күчүң.

Тең кылып тексиз кулду байге алгыча,
тек гана баш тартканым бийиктик да!..

Чын болсо Манас, ашка чакырганың,
чатагын тигиниңдин тыйып салгын!?

Эгерде чабышууга шылтоо болсо,
эскертем, кылыч алам азыр колго...

Кечилмин. Аныма абдан сыймыктанам.
күнүмдүк көртирликке байланбагам.

Антым бар – болбойт этим көргөзүүгө,
андыктан чыкпайм такыр күрөшүүгө.

Ал эми атышуудан, сайышуудан,
аянбай албарс шилтеп чабышуудан,

азгырып өзү сунуш кылса – ажалдан
ага да барам тике баш тартпастан.

Азыркы баш тартуумдун бүт себебин,
аны эч бурмалабай айтып бердим.

Кана эми, балбаныма чыгат кимиң?
Жоопту Манас баатыр, өзүң бергин!» –

Ачуусу келгендигин жашырбастан,
Айкөл Шер өзүн кармап жооп айткан:

«Аттигин! Арбагы үчүн Көкөбүздүн,
аргасыз ачуу сөзүң көтөрөмүн.

Болбосо, эки дүйнө жыргалынан,
баш тартып сөзүң үчүн азыр айткан,

башыңды кыя чаап, этин шылып,
бетине ысмың жазып, аяк кылып,

ит ичпес жугундуну куя турган,
идишке айлантууну каалап турам!..

Жараткан түгөй кылып Көк Теңири,
жаны бир, дени бөлөк Кыраан Шерди,

өртүнө чыдай албай ич тарлыктын,
өзүңдөй ыраңы суук сөздү айттын.

Булганбай арам канга – арбак үчүн,
башыңды калтырганым туура түшүн!..

Бет болуп Тухо-Сянга чыга турган,
билип кой, бир балбанды четтен табам.

Экөөбүз күч сынашчу күн да келет,
ээликпей эрдигинди шондо көрсөт...». –

Кылычын кындан алган Алмамбеттин,
колунан кармап туруп, Айкөл Шердин

кечилдин Калчасына берген жообу,
кеги ашкан Алмамбетти тыйып койду.

Кучактап мойунуна колун артып,
«кур» жыттап, алкымына башын катып,

ачуудан калтыраган Алмамбетти,
Айкөл Шер жаш баладай эркелетти:

«Түгөйүм, туталанба көр пендеге,
тек гана ич күйгөндөн үргөнүнө.

Киши деп кылычыңды сунсаң ага,
калбайбы ит теңелип анда адамга.

Күрсүлдөп үргөн итти – көкжал дебей,
койгунуң өз жайына көңүл бөлбөй..» –

«Колундан эмне келет курган каңгай,
күрсүлдөп үргөнүңбү көктү карай.

Көк тиреп турган түркүк болсоң, анда,
көргөзгүн кыйындыгың, эч тартынба!» –

деп ойлоп, колдон алып Алмамбетти,
далысын салган тейден басып кетти...

Үйлөнгөн көөрүк менен кызыл чоктой,
үңкүрдөй каректери жанып оттой,

тарбайган куу жыгачтын бутагындай,
тамыры көпкөн колун шум Коңурбай,

кынында кылычына сунуп барып,
кайра анан ок тийгендей тартып алып,

түтөгүп ачуусуна тиштенгенде,
түгөнгүр, таш сынгандай болгон эле.

Камандын азуусундай кыл кыймасы,
калбыйган астыңкы эрдин кырчып салды...

Таптаган колун кында кылычына,
тарттырган ок тийгендей кайра артына,

атасы Алоокенин кезинде айткан,
сөздөрү кулагында кайталанган:

«...Жеринин бүртүк куму жардам берет,
жээликпей өз жеринде күтүүң керек». –

Ушинтип закымдаган элес кеби,
умтулган колун артка тартып кетти.

Октолуп чагуучудай, бирок анан,
оңтойу келбей калган уулуу жылан,

былк этпей, түсү окшош таш астына
бекинип калган сымал Коңурбай да,

кырчылган эрининин соруп канын,
кыйкырды: «Чыгаргыла тез балбаның!». –

Тийиши жок сымалдуу сөз айтылган,
тыңшабай алыс узап баратышкан,

Теңирдей эки Шердин аркасынан,
тирмийип тикенектүү көз кадаган...

* * *

Ал кезде Айкөл эмес Кошой, Бакай
алиги Тухо-Сянга балбан таппай,

айласы түгөнүшүп ичтен түтөп,
Алмамбет өкүмдөндү: «Мен түшөм!» – деп.

Калча эмес калың элдин арасында,
кандайдыр дүмөк жүрүп калган чакта,

каректен бермет жашы суудай аккан,
Каныкей Алмамбетке басып барган.

Жыгылып, эти ооруган баласына,
жалынган энесиндей каргылдана,

ызасы Алмамбеттен ашып түшкөн,
ыйлаган тейден Каныш мындай деген:

«Айбатын тышындагы арстандын,
Алмамбет, кимдер гана аңдабасын.

А бирок сыпаалыгын, назиктигин,
абийирден кол жуугандар кайдан билсин!

Арманың, асыл затым, баардык шоруң,
айкашпайт шердигиңе назиктигиң...

Сезими, жан-дүйнөсү элдин, баатыр,
сенден да артык күйүп турат азыр.

Антсе да журт намысы турган кезде,
алдырбоо – милдетибиз – сезимдерге...

Билемин жеңеринди Тухо-Сянды,
бирок да душман эмес, туугандарды

арам ой, кир аралап турган кезде,
артык баш жол бербечи жөнсүз кепке?..

Тилимди алышар деп Аикөл экөөң,
тартынбай басып келдим, угуп көрсөң?..

Туйумум алдабаса, Тухо-Сянга
тең келчү балбаныбыз Агыш бар да.

Илээлү болсо каңгай, Агыш андан
ийилчек, илбериңки, ыкчам балбан.

Ойумду Кошой абам туура тапса,
ойунда жүрөт Агыш, алдыргыла!..» –

Каныкей сөзүн сүйлөп бүтөөр замат,
Кыргызга Кошой айтты: «Тапкын,– деп – бат».

Эр Агыш чебер эле ханды черткен¹,
топ бузуп, ордо атып жаткан жерден

таратып, чыканактай Агыш Эрди,
токтоосуз Аикөл Шерге алып келди.

Кеп жөнүн түшүнгөн соң Агыш балбан,
кенебей, күлүмсүрөп муну айткан:

«Акыры бир өлүм бар башка келер,
ажалы кимдин жетсе буйрук билер.

---

¹ *Канды черткен –*

Арбагы Көкөбүздүн берсе жардам,
Айкөл Шер, анда сөзсүз намыс алам!

Талпайып турса эле кыйын дебе,
Турна-тарамышмын, күч бар менде!

Кана анда, Олуялуу Кошой аба,
колдо деп Теңир, арбак, тарткын бата!» –

...Ортодо опол тоодой Түктүү таман,
оолжуп, кыялданып, теңге албастан,

Агыштын сунган колун түгүл өзүн,
ал такыр көрбөгөндөй кылды сезим.

Көздөрү өзүнө тең балбан издеп,
көп ичин менменсине турду тиктеп.

А тиги Агыш болсо адатынча,
айланта тургандарга куудулдана:

«А мейли, өзүн көрбөй өгүз деле,
сайгактайт ызылдаган үндөн эле.

Тоң мойун, семиз өгүз сайгактаса,
томпондоп барып анан кулайт жарга»,–

ушинтип күлүп барып Тухо-Сянды,
устундай оң бутунан аткып алды.

Үзүлгөн балтыр эттен аккан канга,
үнүлө тиктеп алып Тухо-Сян да,

«Баканы оп тарткандай сазда жылан,
балакай, азыр сени жутуп салам!» –

деди да, эңкейгенде – Агыш балбан,
ойт берди эки буттун ортосунан.

Артына чыга калып Тухо-Сяндын,
аткыды булчуң этин карчыганын.

Сууп этин үзүп алды кемирейте,
суурдун ийининдей үңүрөйтө.

«Тухо-Сян менден мурун муну жут!» – деп,
ал аны тегеренип күлүп жүрөт.

Туттугуп ачуусуна, эти ачынып,
Тухо-Сян кармай албай жер чапчынып,

челгендей үйрү менен келген каман,
чапчылап жер бетине бүлүк салган.

Күрөштү көрүп турган калайык калк,
күлкүдөн көбү жерде сулап жатат...

«Буруттар, бул эмнеңер? Чыр чыгарбай
күрөшсүн балбаныңар шартты бузбай!» –

деп Калча кыйкырганда кайнап каары,
баятан күлүп жаткан элдин баары,

жалындап күйгөн отко төккөндөй суу,
жалп этип тымый түшүп, жаңырды чуу.

Агыштын калжыңына ансыз деле,
ачуусу келип турган Айкөл Шерге,

айбаттуу айкырыгы кечил хандын,
Агышка күчөттүрдү анын каарын.

Агышты чала сермеп каруусунан,
алп балбан өз аласын апчып алган.

Айкырган Тухо-Сянга эти ооруп,
абайлап баратты эле Агыш тооруп.

Жанына ошол кезде жетип калган,
жинденген Айкөл аны аябастан,

айкырып: «Жөн күрөш!» – деп каарын төгүп,
Агышты камчы менен калды берип.

Жарылып май куйруктун балык эти,
жайылып туш тарапка каны кетти.

Ошондо эти ачынган Агыш балбан,
«Ойбойлоп» өз аласын апчып алган

олчойгон Тухо-Сяндын кашатынан
оң колу аткый кармап, далбыраган

көйнөк, шым, багалегин сол кол менен,
кабаттап толгой кармап экөөнү тең,

жыйдырбай эс-акылын булкуп жерден,
жинденип Агыш балбан так көтөргөн.

Айланып айланкөчөк аны менен,
алдында көпчүлүктүн тегеренген.

Далдайган Тухо-Сянды төбөсүндө,
далбактап айланганын көргөн элге,

дагы бир күлкү салып Агыш балбан,
«даңк» эте жерге аны чаап салган.

Ошондо айтканындай Кошой абам,
обого «тарс» деп катуу жел атылган.

Жарылган курсагынан аткан ашы,
жанында тургандарды булгап салды.

Чымбыттай¹ болгон Агыш ошончо элге,
чын балбан экендигин көргөздү эле.

Чокудай балбан деген Тухо-Сянды,
чүкөдөй Агыш жеңип мөөрөй алды.

«Каңгайды биздин балбан жеңди!» – дешип,
кырк чоро колдон алып жетелешип,

ал эмес Аикөл өзү барбалаңдап,
«Алагой байгеңди»,– деп добуш салат.

Агыш Эр артын кармап, колун силкип,
Аикөлгө таарынычтуу айткан минтип:

«Байге үчүн эмес Манас, намыс үчүн,
башымды нак өлүмгө байлап түштүм.

Аныма берген сыйың – май куйруктун,
аяктай жердин майын үзүп тындың!..

А тиги миң баш каймал төөнөрдү,
миндеген кула-тору бээңерди,

толтура куржун көзү алтыныңды,
тогуз кул, тогуз сулуу катыныңды,

---

¹ Чымбыт – улактын чүкөсү.

аяктай майга айлантип – куйругума,
Айкөл Шер, аралжы кыл жамаганга...

Болду эми, бересем жок, андан көрө,
барайын ордо ойнуна, жол бергиле!.» –

ушинтип кылчайбастан аркасына,
булкулдап басып кеткен ордо жакка.

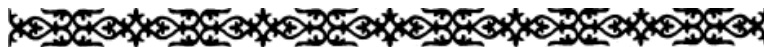
Таттуу деп таарынгандын кечкен малы,
тамаша кылып элдер талап алды...

Ошентип башы кооптуу, аяк жагы,
орошон элге салып тамашаны,

ойуну балбандардын үч күн кечке,
кыргызга намыс алып берген эле.

Ордо атыш, аркан тартыш, төө чечмей да,
олжону чыгарбай тыш тараптарга,

созулган үч күн бойу жөө ойуну,
санаа тынч, чыр-чатаксыз тамам болду.

КӨӨХАР КӨЗ ЖАМБЫНЫН СЫРЫ

Экинчи үч күндүктө – ат үстүндө
эр эңиш, көкбөрүнү көргөн элге,

эсине сакталгыдай көпкө дейре,
эч кандай чырдуу ойун болбоду эле.

Ал эми жамбы атышта тайтуякты¹,
Айкөлгө Теңир өзү буйруганбы...

Ашталган карагайдын шыргойынан,
асманга көкөлөтө орнотулган,

алтымыш танап² жипке кердирилген,
ай туяк көөхар көздүү жамбы илинген.

Көөхарды көз жашындай мөлтүлдөгөн,
куйдуруп ортосуна бекиттирген,

көөкөрдүн көлөмүндөй чылк алтынга,
көз курчун түгөтпөгөн кимдер гана.

---

¹ *Тайтуяк* – тайдын туягынын көлөмүндө куюлган алтын.

² *Танап* – чыйратылган ичке, бышык жип.

Көөхар көз тайтуяктын наркы-куну,
хандыкта казынанын жарты пулу.

Арттырган баалуулугун андан дагы,
ал жамбы ата мурас хандыктагы.

Тээ түпкү Ууз хандан калгандыктан,
«Түп күтөр журт белгиси» деп аталган.

Көөхар көз тайтуякты сейрек гана,
койушчу бута кылып жамбы атууга.

Кандайдыр өтмөк мезгил келген чакта,
койулуп жамбы ушинтип болчу бута.

Жар болуп тирүү арбак, Көк Теңири,
жамбыны буга чейин сактап келди...

Кубулуп күн нуруна көздү уялткан
Көөхарды карап туруп ойго баткам.

Көкөмдүн бул жамбыны берген чагын,
көзүмдөн кайра чубап эске салдым...

* * *

Ал жылы ордо бүтүп, Айкал Берен,
ай жүздүү Канышына жаңы үйлөнгөн.

Апабыз Батмазуура ошол кезде,
айтыптыр мындай кепти Көкөбүзгө:

«Өтөгөн кызматыңдан Айкалуңо,
өлчөмү белгилүүдүр бир Теңирге.

Энелик көз карашым ага менин,
эч нерсе тең келбесин так билемин.

Капыстан бирөө мага суроо берсе:
«Күйөрүң жан аябас барбы?» – десе,

«Кыйбаган кош дүйнөдө Көкөм бар» – деп,
кымындай шек кылбастан айтамын кеп.

А демек Манас эмес апасына,
атадай медресе туткан адамсың да.

Арка-бел, тирек тутуп көнгөндүктөн,
айтайын дегем сөзүм асыл Көкөм,

Айкөлдүн арзып алган Канышына,
өтүнөм, өзүң болгун өкүл ата..» –

Ошентип сезим жиби мурдагыдан,
ортону бириктирип бек байлаган.

Көкөмдү бекер жерден «Журт Куту» деп,
калайман калк ичинде айтпаган кеп.

Көрбөгөн көзү менен эчким даана,
а бирок, кеп бар элдин арасында,

Көөхар көз тайтуякты Көкөмдө деп,
көпчүлүк аңыз кылып айтып келет.

Көз менен көрмөк түгүл шол жамбыны,
кез келип колума алып кармарымды,

так ошол күнгө дейре бирөө айтса,
ишенмек эмес элем такыр ага.

Бирок мен ошол күндөн улам анан,
буйрукка дабаа жогун мойунга алам...

Канышты төркүлөтүп бармак болуп,
кам көргөн Чыйырды энем жайда толук.

Калышкан Жайылмада эне-атамды,
көрүүнү канча самап жүрсөм дагы,

айтууга батына албай Айкөл Шерге,
айбыгып ичтен тынып жүрдүм эле.

Кошул деп өзү айтпаса кайдан ага,
даамакмын кошуп алгын деп айтууга.

Барасың деп калса эгер кармалбастан,
барууга алар менен даяр тургам.

Кам бүтүп, жолго чыкмак болуп эрте,
Каныкей, кыз-келиндер, Чыйырды эне,

акыркы даярдыгын көрүп жаткан,
аңгыча Жакып хандын айылынан,

шашылып келип түшкөн чабарманы,
Чыйырды энемдерге бир нерсе айтты.

Ачуусу келген кезин Чыйырды эне,
аракет кылар эле билгизбөөгө.

А бирок оң жак уурту «дирт-дирт» этсе,
ачуусу ашканынын белгиси эле.

Айкөлгө басып келип адетинче,
апанын оң жак уурту «дирт-дирт» эте,

акырын добуш салып, бирок өктөм,
Айкөлгө Чыйырды эне мына минткен:

«Каралдым, мурда-кийин айттырбастан,
чабарман чаптырыптыр азыр атаң.

«Тойуна Согду хандын¹ барыш үчүн,
топтолуп, даярданып мени күтсүн!

Ырчуулга мактаттырып Согду ханды,
ыраазы-пейил кылгым келет аны.

Эч жакка кетпей күтүп тургула!» деп,
эntenдеп чабарманы сүйлөдү кеп.

Камыбыз биздин дагы бүтүп небак,
каралдым, ат-көөлүктөр күтүп турат.

Чекилик болбосо эгер айткан ойум,
чыгалы жолубузга, макул болгун!.

Атаңдар барсын тойго, мактатканга
кошуп бер Токтогулду, жаксын ага.

Мактоого муктаждыгы жок Көкөмдүн,
Манасым, ачкың келсе анын көөнүн,

коңгуроо добуш салып санат айтаар,
коштогон кыз-жигитти Жайсаңым бар». –

Энебиз сөзүн бүтүп, бек кымтыган
эрини кайтпастыгын айтып турган.

Укканы уу жуткуруп турган менен,
унчукпай ал жөнүндө Айкөл Берен,

---

¹ Согду хан – кырк ууздуң бир уруусунун ханы.

астыңкы эрдин тиштеп сыр бербестен,
апасын күлө карап мындай деген:

«Ызага, кемсинтүүгө, асыл апам,
ырыскы шериктешин унутпасаң.

Бир бооруң Жамгырчыдан жакын болуп,
бир жүрөт өзүң менен ыза, кордук...

Кечээ эле учурашып келиш үчүн,
Көкөмө жөнөмөкчү болуп, бүгүн

тойуна түргөштөрдүн барам десе,
тек гана сөзү өтпөптүр Абыкеге.

Ага анча ызаланып түйбөстөн кек,
атамды андан көрө аяган эп...

Апаке, келин-кызың даяр болсо,
аттанып чыга бергин баштап жолго.

Ар дайым Бакай абам мындай кезде,
арка-бел болорлугу көндүм нерсе.

Азыр да Бакай абам Кыргызл экөө,
астыга силер менен кете берсе.

Атама жооптошуп койуп анан,
апаке, кууп жетем артыңардан.

Кана анда, Жолдун Пири колдогун деп,
Кудурет Көк Теңирден сапар тилеп,

камыңар даяр болсо, кур бекерге,
кармалбай жолго аттанып жөнөгүлө» –

ушинтип сөзүн бүткөн Айкөл Шерге,
унчукпай башын ийкеп Чыйырды эне,

каш кагып белги берип келиндерге,
кармалбай жолго аттанып чыктык эле...

* * *

О Теңир! Ар пендеңе бир учурду,
бузулбас мыйзамың бар тушуктурчу.

Кезиң бар – жай мезгилдей жадыраган,
төп келип төрт тарабың гүлдөп турган.

Андайда сөзүң эмес чыккан демиң,
алтындан кымбаттыгын так билемин.

Жашоондун ал учурун – эмне кылба,
жарашып, кынтык таппас бир сынчы да.

Тамшантып – тамчы суудай чөлдө таткан,
тагдыр ай, өтөт кезиң кайрылбастан.

Так ошол тамчы суудай тамшандырган,
түбөлүк суусаттырып эсте калган,

Алайга сапар тарткан ошол кезим,
ар дайым кубат алчу – аруу сезим...

Табият, адамдардын сулуулугу,
төп келген мына шондой гүл учурду,

жашоомдо ошондон соң бир да ирет
жолукпай, тамшандырып ичим күйөт.

Өткөргөн шол учурум түш беле деп,
өкүнүп, кусаланам дайым эстеп...

Жалгыз мен эмес анда жалпы баары,
жалбырттап күйгөн оттой жаш курагы.

Октолгон илбирске окшоп Шууту Берен,
ошондо жыйырма беште курагы экен.

Көкөмө баратканды кабарлатып,
кетирип аны астыга, жол уладык.

Күлүшүп кыз-жигиттер шаңкылдаган.
Апабыз, Бакай, Кыргыз жол баштаган,

аземдүү көчтүн наркын сактап шашпай,
аралап конуштарды бараттык жай.

Кытайдын чынысынын шыңгырындай,
кыздардын күлкүлөрү чыгат тынбай.

Бутабыз күлкү болсо, жебебиз – сөз,
билгизет айтпаганды нур чачкан көз.

Агарып таң аткандан кеч киргенче,
арбытып жолубузду ат үстүндө,

кезекте өргүй турган жерге жетип,
кездеги келген кулдар турган күтүп,

уланып ууздай таза шаңдуу күлкү,
уктабай атырабыз жайкы түндү.

Дүйнөдө бар экени чарчоо деген,
дегеле ойго келбей күн өткөргөм...

Ал кезде жатыга элек биздин тилге,
Айкөлдүн Каныкейи сүйлөгөндө,

сыягы, бейиштеги куштарды мен,
сайрайт го ушул тилде дээр элем.

Каныштын ширин тилин угуш үчүн,
кыязы, баратышкан жаштар бүтүн,

ал эмес Бакай абам, Чыйырды эне,
абыдан таңсыктыгы билинди эле.

Аны мен байкаганым мына мындан,
апабыз алды жакта жол баштаган,

атынын башын буруп биз тарапка,
абайлап күтүп туруп, мээрим чача,

күлкү ойноп нурдуу жүздө бырыш баскан,
күлмүндөп Канышына минтип айткан:

«Карегим, кооздугу терелдин,
козгоодо көңүлүмдүн тээ тереңин.

Көк асман түндүгүбүз – аны тиреп,
кереге, уук сымал тоо мелтирер,

туш кийиз – түркүн гүлдөр саймалаган,
тарттырбай карек отун арбап алган.

Килемин табияттын жерге салган,
карачы, бастырганга даабай турам!

Ушундай кооздукка шайкеш келген,
кагылам шыңгыр күлкү үнүнөрдөн!

Кудурет кут кылса экен деген ойдо,
келтирип Теңириме турам, тобо.

Козголгон сезим оту көкөлөсүн,
Канышым, добуш созчу, өтүнөмүн..» –

Бул сөздү Каныш эмес – апабыздан,
күтпөгөн болсо керек бир дагы жан.

Кан чуркап айдай сулуу ак жүзүнө,
Каныкей ката түштү бир ирмемге.

Ал анан акылдуу жан шол ирмемде,
серп салып апасынын жүрөгүнө,

катылган бойдон эч бир ачылбаган,
канаттуу дил сезимин ачык туйган.

Ойгонгон шол сезимге суу сеппестен,
обого учурууну туура көргөн.

Токтолуп ирмем гана убак анан,
термелтип теребелди добуш салган.

Каныштын шондой эргип ырдаганын,
кийин да, мурда да, укпагамын.

Нукура элдүүлүктү туйундурган,
назик үн булбул куштай кубулжуган,

көгөргөн көк асманда канат кагып,
көк кашка тоо суусундай аласалып,

кулакка тааныш ырды, көз ачкандан¹,
кубулжуп назик добуш созуп жаткан.

Эзелтен улантылып канга сиңген,
эненин бешик ырын алдейлеген,

үмүтүн байрак кылып Чыйырды энем,
үйрөтүп Канышына койгон экен.

Ал ырда – эл үмүтү эли менен,
абалтан ажырымсыз ширетилген.

---

¹ Көз ачкандан –

Тизмектеп ыр берметин ар бир эне,
терметип наристесин ырдашчу эле.

Тилеги, үмүтү элдин ширелишкен,
тизмектүү ыр саптарын эне үйрөткөн,

сыбызгы назик добуш Каныш созгон,
сыйкырлап баарыбызды козголтпостон,

тизилген сөз берметин обон жипке,
тыңшагам дем чыгарбай тартып ичке.

Обондун ыргагынан кубулжуган,
ободо кыраан куштай кайкып учкан,

кеңдикке, бийиктикке таазим кылган,
кең пейил кыргыз элин көрүп тургам.

Кубулжуп чыккан обон керемети,
койгонсуйт уктаттырып теребелди.

Былк этпей чөптүн башы, тентек жел да,
жаткансыйт таттуу уйкулуу таң алдында...

Таңшыган бешик ырга адам эмес,
табият термелгендей берген элес.

Термелткен табиятты ошол үнгө,
туйгамын тан бергенин Аалам мүлдө.

Жүрөктү элжиреткен сыйкыр үндөн,
жаш чайып каректерин Чыйырды энем,

жазылып жүзүндөгү бырыштары,
жашарды бой тарткандай курактагы.

Жайнаган жаш кезинен элес берип,
жадырайт эне жүзү мээр төгүп...

Төп келген төрт тарабы мындай жандын,
Теңирдин Айкөл үчүн жаратканын,

кандайдыр бир өзгөчө сезим менен
кабылдап, көңүлүмө бекем түйгөм...

Албырып аппак жүзү тепкен канга,
аяктап Каныш ырын калган чакта,

апабыз дирилдеген добуш менен,
аптыгып ый аралаш мындай деген:

«Кемибей ырыс-бакыт куйган кесең,
карегим, тең карыгын жарың менен!

Билбеймин дагы сүрөр өмүр канча.
Белгилүү ал бир гана Жаратканга.

Ал эми өтүп кеткен өмүрүмө,
акым жок бир кыпынча өкүнүүгө.

Азапты кечирбейин канча баштан,
асылым – кайрып алган шол азаптан,

салмагын өлчөсө эгер таразалап,
Ааламдын салмагынан ашык басат.

Кудурет, бул сөзүмдү кесир дебе,
кайрымжың өзүң кылган кул пендеңе!

Бактылуу менден ашык кең Ааламда,
билемин эне жогун теңдеш мага!..

Арманда өтүп кеткен апаларым,
асылын мурас кылып калтырганын,

Айкөлүм жарык көргөн күндөн тарта,
Көк Теңир, кут кыла көр, билем даана!

Жалганда энелердин баарына тең,
Жараткан мындай ырыс бербейт экен.

Бул ырыс буйурганын жалгыз мага,
бир кезде айткан эле Наби молла.

Жарк этип чагылгандай жанып өткөн,
жалгандан атам Эштек эрте кеткен.

Жан-досу жылдыз болуп көккө атып,
жарыгын – жаңы түшкөн мага чачып,

«Көрүндүк – түйшүгү көп кызыма» деп,
куйруктуу Акжылдызды белек этет.

Мына ошол Акжылдызым – Айкөл шерим,
Канышым, түбөлүктүү сенин теңиң.

Керемет сыбызгы үнүң, Каныкейим,
козгоду жүрөгүмдүн каткан черин.

Карегим, добушуңа балкып денем,
көзүмө элестеди Парвати энем.

Тагдыры камгакка окшоп жел учурган,
чөл кызын тоо уулуна туштуктурган.

Чектелбей тагдыр сыны көзү өткөнчө,
ченемсиз азап шорун тарткан эне,

кайрымжы ырыскысын көрө турган,
канышым, экөөбүзгө мурас кылган.

Тартышкан жүктүн оорун асыл жандар,
таптакыр эскерилбей унут калар!..

Дилинен Манасымдын орун алган,
душманбы, доспу жанын аябаган,

назарын салса Айкөл чындап кимге,
Нуршоола ширетилген дил-нээтинде,

атындай Манасымдын алардын да,
аттары унутулбайт кылымдарга...

Башка эмес – айтканыма сен да Бакай,
байкоомдо, тургансыйсың көп ынабай.

Бул сөздү айтканым жок жөн жеринен,
бар себеп жок дей алгыс баарыңар тең.

Айкөлдү берген Теңир кантип анан,
ал жашап өткөн доорду даңктай турган,

Буладай¹ өнөр ээсин куттуу элге,
бир жолу кайталантпай коймок беле?

Эл ичи – өнөр кенчи. Була акындай
элимден чыгат чебер ширин таңдай.

Турсаңар мени көрүп азыр кандай,
так келет айткан сөзүм дал ушундай...

Балким ал – баарыңар тең көрүп турган,
Буладай акын болоор Жайсаң балам.

Өткөн чак, келер кезди көрө билген,
өзгөчө касиеттен кем төрөлгөм.

А бирок учурунда ушул сөздү,
айттырды азыр мага Теңир өзү...» –

башында жашыгыраак дирилдек үн,
бүтүрдү сөз аягын өтө өкүм.

---

¹ *Буладай* – Була аттуу улуу акын жөнүндө сөз болууда.

* * *

...Айткандай Чыйырды энем, Була акынга
тең келген өнөр ээси болбосом да,

айланткан Шер Манасты ыр-дастанга,
алгачкы акынмын дейм сыймыктана!

Ал ырас, жаралганча бул дастаным,
арадан агып өткөн чейрек кылым.

Ардагым, ал жөнүндө кийин айтам,
азыр мен жамбы жайын баян кылам.

* * *

Кемитпей бир-биринен көрүп камды,
кадырлап хан сапарын тосуп алды.

Насибин тартуулашты ийилишип,
нарк менен конок күттү бүлүнүшүп.

Жол бойу жолугушуп айылдарга,
жеткенбиз «Жоо-Жүрөккө» бир аптада.

Көкөмдөр көтөрүшкөн өргөөлөргө,
Күн чак түш ченде түшүп калдык эле.

Тай чабым жерден түшүп аттарынан,
турна-каркырадай катар учкан,

кыз-келин сап-сап болуп керилип жай,
келишти ак өргөөгө шашылышпай.

Алайдын мөңгүсүндөй ак элечек,
апалар жол утурлап: «кыз келет» – деп,

алдынан тосо чыгып өкүл кыздын,
астыртан шыбырашат албай тыным:

«Ичкилик элдин кызы тоолуктардын,
ичине кир катпаган шар адатын,

жерибей көндү бекен бойун салып,
же балким, жүргөн жокпу танып-чанып» –

дегендей сөздү айтышып, каалгыган
Канышка дит койушуп көз салышкан.

Кош колун көкүрөккө байлай кармап,
Каныкей башын ийип, улам жайлап,

көлдөгү аккуу сымал каалгып жай,
көркөмдүү жүгүнүүдө тыным албай.

Маңдайын баса оронгон элечеги,
мала-көк арта салган бүркөнчөгү,

кылайып аткан таңдай жүзүн нурдуу,
кадырлуу карылардан тосуп турду.

Аземдүү ар кыймылы адеп менен,
адамды суктандырат назар тиккен.

«Перинин өзү мындай болбостур» – деп,
пейилден айтылууда мактаган кеп.

Ар түркүн даам толгон мис табактан,
аябай уучтап алып Баалы апам:

«Акжолтой, ырыскылуу бүлө бол» – деп,
аптыгып жетине албай чачып жүрөт.

Кыз-келин, бала-чака терип алып,
кубанып каткырышат оозго салып.

Карк болуп кары-жаштын көңүлдөрү,
калайык кубангандай шол күндөрү,

тартынбай жаш-карысы маңдай жарган,
тамаша көргөнүм жок кийин, арман!..

Кыз ойун, алты бакан селкинчекте,
Канышты тептиришип сынашты эле.

О дагы андан башка канчалаган,
ойлонгон акыл менен өткөн сындан.

Уздугун, акылкөйүн, чебердигин,
укмуштай тапкычтыгын, чечендигин,

өткөрүү мындай сындан жаш келинди,
өзгөчө салт катары алып келди.

Сынчылар кынтык таппай Каныкейден,
сый-урмат көрсөтүшкөн аруу дилден...

Эр эңип, ат чабылып, улак тартып,
жигит кууп, кыз жеткирбей андан качып,

акындар жез таңдайлуу сөз таптаган,
көрсөтүп сөздүн күчүн ат салышкан.

Ошондо Бакай абам санатыма,
баалаган ак дилинен берип бата...

Билинбей ойун-шоокто апта өткөн,
дөбөгө Көкөм, Айкөл басып кеткен.

Кыйлага маектешип, бир кезекте,
кол булгап баарыбызды чакырды эле.

Ой баскан жүзүн буруп шондо Көкөм,
олтурган элди карап мындай деген:

«Баятан Айкөл Шердин сөзүн угуп,
балдарым, көңүлүмдө турам муйуп.

Устатын унута албай жылды санап,
убакыт өтпөгөнүн айтып турат.

Болжогон мөөнөтүнөн барсак эрте,
болбостур залакасы, Теңир көрсө.

Таптаган балапаны туйгун болду,
тууруна минтип түгөй тунжур¹ конду.

Теңирдин буйругу деп бөтөн элдин,
тең бөлүп оор жүгүн көтөргөнүн,

унутуп ушул бүгүн койсок эгер,
кусуру арбагынын уруп кетер.

Айкөл Шер учурунда ойун айтты,
ага мен иш кыламын өтө нарктуу...

Төркүлөп келген кызга энчи берүү,
салтыбыз келе жаткан түптөн бери.

Өргөөсүн – өзүнө деп арнап тиккен,
өрүштө оттоп жүргөн малы менен,

кызыма энчи кылып бөлүп берем.
Күйөөгө береримдин сыры терең...

Энчим бар Айкөл Шерге бере турган.
Эң кымбат асыл мурас – түпкү атадан,

---

¹ *Тунжур* – туйгундун ургаачысы.

түп күтөр журт белгиси – көөхар көздүн,
туугандар, жаңылбастан таптым ээсин!..

Теңирден тактыгы үчүн бата алган,
пайгамбар аталыптыр Так Сулайман.

Пайгамбар баардык жерди кезип жүрүп,
окшотуп Синай тоого¹ пейили ийип,

жээгинен Чамын-Суунун² орун алган,
токумдай көркөм тоого көңүл бурган.

Суктанып сулуулукка – Көк Теңирден,
суранып «назарыңды бурсаң?» деген.

Ошондо тилегинин илебинен,
тизесин койуп турган таш эриген...

Ариет кылган ошол ыйык жайды,
аздектеп алыс-жууктун кары-жашы,

атайын дилин буруп сапар артып,
ал жерге таазим кылып кетет кайтып.

Тайынып мен да анын тактысына,
тапшырам Журт Белгисин ошол жайда.

Ал жерден жайын алган Набилерге,
атайлап барыш керек сөзсүз түрдө...

---

¹ *Синай тоо* – Иерусалимдеги ыйык тоо.

² *Чамын-Суу* – Ак-Буура дарыясынын мурдагы аталышы.

Тактыгын даңктап айткан Сулаймандын,
таберик аңызынан кеп саламын.

Эл эмес Жер бетинде – Көкө Теңир
эрендин тактыгына тан бериптир...

Жараткан Жер жүзүнө өзү сүйүп,
жасаган пендесинин алын билип,

Көк менен Жер ортосун кезип жүрөр,
кабарды берип турчу периштелер,

Сулайман жөнүндө көп айткандыктан,
Кудурет шол пендеге назар бурган.

Синайдын чокусуна булут конгон,
сыноо үчүн Сулайманды – нурга оронгон

Жараткан түшүп келип, жүзүмзарда
жай басып аралаган Сулайманга,

жаркырап көз уялткан шоола ичинен,
Жараткан күңгүрөнүп мындай деген:

«Элине өзгөчө так падыша дейт!
Эреним, сага дагы эмне жетпейт?

Орчундуу үч тилекти токтолбостон,
олтуруп тизе бүгүп сурап койсоң,

кабылдайм ошол замат. Кана бачым,
кармабай мени көпкө, тилек айткын!» –

Теңирдин добушуна күнгүрөнгөн,
токтолбой тунук добуш жооп берген:

«Эгеси Улуу Күчтүн! Кудуретүү!
Эч нерсе керек эмес, акыл берчи?..» –

Шол тушта Көк Теңири ойлоп турган:
«Адамдын баарысындай бул Сулайман,

дүнүйө, узун өмүр, күчтөн бөлөк,
ойуна кирбеген соң не тилемек». –

Сүрдөбөй, чочубастан токтоо гана,
Сулайман жалгыз тилек айтканына

тан берип, ой чабытын кайра тактап,
Теңирим Сулайманга минтип айтат:

«Алдырып башкалардай пенделикке,
тилейби өмүр, бакыт дедим эле.

Акыл бул – тийешелүү бир Теңирге,
аны сен тилеп алдың, о кул пенде!

Тилегиң кабыл болот, бирок муну,
көтөрүү азаптуу иш, кептин чыны.

Тактыгың үчүн сага байлык, өмүр,
теңдешсиз сулуулукту бердим»,– дептир.

Мына ошол Кудуреттен бата алган,
пайгамбар касиеттүү Так-Сулайман,

биз барчу ыйык жайда изи калган.
Мен дагы ак дилимден ак тайынам...».

Биз жолго даярданып жаткан кезде,
Көкөмө басып келди Чыйырды эне.

Тургандай айтууга сөз батына албай,
тим гана карап турду көзүн албай.

Айттырбай эч нерсени ошол замат,
Көкө абам сүйлөдү эле тике карап:

«Тил алгын айтканыма, Батмазуура,
таарынба, суранамын, түшүн туура

Бир жолку кубанчыңды толук бойдон,
бойуңа сиңирсең дейм жаш кошпостон.

Жараңдын оозун тырмап, ачпай картын,
жанында Каныкейдин калып калгын.

Ардагым, асылдарга баргың келсе,
атайлап камынып кел келеркиде.

Өтүнөм да бир ирет, жакшылыкка
өксүүнүн жашын кошпо, Батмазуура..», –

Эп көрүп Көкө абамдын сөзүн энем,
эч нерсе сүйлөбөстөн басып кеткен...

Кам бүтүп, элүүдөй жан эртесинде,
Күн чыга жолго аттанып чыктык эле.

Кайрылып абал мурун Таш-Мазарга,
Көкө абам дуба айтты асылдарга.

Байырлап бир аз убак тыным алып,
бат эле жолго кайра аттанганбыз.

Бурулбай башка жакка, түз бет алып,
бузулган калаа ордуна жете бардык.

Тонолуп, талкаланып, жүлү калган,
томсоргон урандыга түштүк анан...

Бул жерди чейрек кылым мындан мурун,
көргөндөр аз экенин байкап турдум.

Карегин жашка чайган Бакай абам,
кадалып маңдай жакты карап турган.

Алагар карегинен аккан жашка,
ай жүзүн жууп жатты Айкөл Шер да.

Чөйчөктөй музоо кирпич каректерге,
чөгөрүп терелди, жай күрсүнө,

кайраттуу добуш менен дуба айтып,
Көкө абам жүз сылады бата тартып.

Тынымга үнсүз туруп Бакай абам,
тамагы буулуп мындай добуш салган:

«Жараткан Көк Теңирдин кудурети
жашарып, кулпуруптур тоонун бети.

Кабыры Набилердин гүлгө оронуп,
калыптыр кырчын талдуу токой болуп.

Теңирге жакканынын далили деп,
текебер болбосо экен сүйлөсөм кеп...

Алты жан кырчын талдай, жетинчиси
ак чалган сакал, чачын аяр Наби,

өмүрүн өзгөлөрдүн сакташ үчүн,
өздөрүн курмандыкка кылган бүтүм.

Жети адам бирин-бири аяп-сүйөп,
жүз буруп кыбылага акыркы ирет,

тетиги дөбөчөдө турушканын,
Теңир ай, көрүп турам азыр дагын.

Сыздаган сыбызгынын үнү даана,
сыздатып жан-дүйнөмдү угулууда.

Айланып кетейиндер! Актан, Акшам!
Астымдан тосушчудай үмүт кылгам.

Бекайдар адатынча бек тиштенген,
бой таштап астыбыздан тосот деген,

кыялга эмнеликтен жетелендим?
Кудурет, билбей турам эч себебин.

Кулпуруп гүлгө оронгон жерден башка,
көрүнбөйт ал жетөөнүн карааны да!

Тек гана каран күндү эске салган,
Теңир ай, кур элести көрүп турам.

Аруу дил асылдарым! Арбагыңар
айтылган сөздөрүмдү угарсыңар?

Акталып максатыңар ишке ашканын,
айтканы келдик мында, асылдарым!

Андагы алты жашар Айткөл мына,
ак жолтой хан аталды бүт журтуна.

Аярлап назар салчы Манасыңа,
Ак ордо сарай курду Таласына.

Чабылып, чачылышкан элдин башын,
чогултуп, орчун кыргыз журт кылганын,

жар күтүп, журттун ээси болду деген,
жакшы сөз айтып келдик, Наби Эрен!..

Теңирден силер үчүн тиленерим,
баарыңа түбөлүктөн жайын берсин» –

сөздөрүн Бакай абам бүткөн менен,
солуктап токтолбостон ыйлай берген.

Ал жерден Айткөл Берен сөз айтпастан,
аттанып аркы өйүзгө жол баштаган.

Жайыктан кечип өтүп, өйдө салып,
жыш өскөн тал-теректүү жерге барып,

сандыктын көлөмүндөй кызыл ташты,
сагынган бир боорундай сылап жатты.

Үстүндө бирөө бардай ошол таштын,
үйрүлөт тизе бүгүп, ийип башын.

Колдору ташты аяр сылай берип,
кардыккан үнү угулду жашка төнүп:

«Устатым, жок дегенде элесиндин
алдынан бир өтүүнү самап келдим.

Айтылган мөөнөт бүтө элегинде,
аткарбай аманатым койду дебе.

Кырк жылдын жыйырма жылы өтүп араң,
күтүүгө дагы ошончо жетпей чыдам,

жолумду утурулап жүргөндүр деп,
жолугуу үчүн шаштым күндө дегдеп.

Атамды айрып тааный элегимде,
андан да жакын болуп ушул жерде,

үй кылып үңкүр ичин беш жыл толук,
үйрөттүң Аалам сырын устат болуп.

«Буйрукту тагдыр жазган көрөбүз» деп,
бузбастан эрежеңди миң бир ирет

далилдеп, өмүрүңдү мисал кылып,
далайга калар элең ичтен тынып.

Кылгыртып сагынычтын ачуу жашын,
кусадар добуш менен көп жолу айттың:

«Болбосо жазуу-буйрук, бир түп камгак,
бул жерге келмек беле шамал айдап.

О Теңир, элим-жерим калып кайда,
олтурам сен буйруган ыйык жайда», –

дечүүсүң, көз жашыңды катып менден,
далайга тетир карап олтурчу элең.

Кусалуу – чөл, талаалуу тууган жердин,
көөдөндөн чубап чыгып элестерин,

созулма мундуу обонун өз элиндин,
сызылта созгонунду элестеймин.

Бала элем, бирок даана билип калгам,
буйрукка тан бергемин аргасыздан.

Эгерде буйрубаса – бөтөн элден,
эмнеге бир мен үчүн келмек элең?

Жазданып топурагын ушул жердин,
түбөлүк калмак беле асыл дениң?

Тагдырың байланбаса мени менен,
таптаза дениңди отко салмак белең!..

Арбагың көрүнбөгөн менен көзгө,
ал мени, ишенемин, күткөнүнө.

Устатым, сен күткөндөй болсом деген,
тилекти байрак кылып жашап жүрөм.

Жуурулуп табиятка, сырына анын
жан-дүйнө сезимимди сугарамын.

Асылым, таазим кылып арбагыңа,
ант-шерттин калбасам дейм кусуруна.

Эмнени талап кылган болсоң менден,
эч кынтык кетирбеске антым бергем.

Бир гана – мүнөзүмдү аңдабаган,
өзгөртө албаганым мойунга алам.

Кетирем кемчиликти ошонумдан.
Кечиргин кемчилиmdi, Асыл Адам?..

Силер да, алтооңор тең, асыл жандар,
сезимдин тереңинде жашайсыңар.

Милдетүү экенимди алдыңарда,
акым жок бир ирмемге унутууга.

А бирок, тирүүлүктүн машакаты
азгырып кеткен болсо, кечкиле аны?..

Белгисиз не күткөнү алды жакта,
билбеймин нелер түшпөйт алтын башка.

Кайрылып келбей калсам – Таңмакшарда
кездешүү буйрур бекен баарыңарга.

Ал азыр арбагыңар көрүп турса,
апаппак дилибизге нээт койгула..» –

сөздөрүн көңүлдөгү бүткөн менен,
салаалап кызыл ташты сылай берген.

Башкалар үчүн кепил болбойм, бирок,
бир укмуш көргөнүмө күмөнүм жок.

Асмандан бир тал жиптей көгүш нурду,
Айкөлдүн төбөсүнө төгүп турду.

Ошондо мени өзгөчө таң калтырган,
кызыл таш Айкөл аяр сылап турган,

ачыган камырга окшоп үстү жагы,
бөксөрүп салаасынын изи калды.

Этибар албай аны Айкөл болсо,
таш бетин аяр сылап жылмалоодо...

Кыязы, мен көргөндү Көкө абам да,
көргөндөй болду окшойт, баамымда.

Келгендей жашыргысы башкалардан,
кайрылып баарыбызга минтип айткан:

«Чамасы, бүттүк окшойт Айкөл Шерим,
чыккандыр көңүлдөгү каткан чериң?

Беритен орун алсаң көчүк басып,
багыштап баарысына дуба айталык». –

Көкөмдүн коңур үнү угулганда,
суйулуп көз уялткан көгүш шоола,

жашырып пенде туйбас кереметти,
заматта терebelге сиңип кетти.

Атайын арнап келген арбактарга,
ак боздун башын буруп кыбылага,

кол созуп Көк Теңирге нээт буруп,
багыштап арбактарга бата кылдык...

Эртеси ыйык тоонун төбөсүнө,
эрте заар көтөрүлүп бардык эле.

Тизенин изи калган ыйык жайда,
ак дилден таазим кылып Пайгамбарга,

тигилип, обочороок жерде туруп,
абайлап орун алып, дуба кылдык.

Ошондо бүт денемди – байкабастан,
жаңылып албайын деп чочулаган,

Теңирди, табиятты аздектеген,
таптаза аруу сезим өрдөп өткөн.

Дилдерди бурмак түгүл башка жакка,
дит барбай турган эле дем тартышка...

Жуурулуп касиеттүү кереметке,
жан-дүйнө арууланып турган кезде,

көргөнүм «көөхар көздү» али күнгө,
көңүлүм сергип чыгат эстегенде...

Ааламга аралашып кеткенсиген,
тынчтыкты бузуп Көкөм мындай деген:

«Пайгамбар пейли ийиген ыйык жерде,
берейин журт белгисин Айкөл Шерге...

Ак булут чокусунан түнөк алган,
ал жерге Теңир өзү назар салган.

«Тоо барбы Синайга окшош¹ башка жакта,
жанында Эрданга² окшоп аккан дайра?» –

деген ой тынчын алган Так Сулайман,
эшейдин³ жерин таштап издеп чыккан.

Пейили ушул тоого ийигенге,
пенделер ишенгидей турат күбө.

Кудурет ушул жерге дил-назарын,
күмөнсүз ишенемин түз буарын...

---

¹ Синайга окшош – Израилдеги тоо.

² Эрданга – Иордан дарыясы.

³ Эшейдин – Иудейдин.

Келаткан түптөн бери сыр чыгарбас,
Көөхар көз алтын жамбы – ата мурас,

буйумду – журт белгисин алып жүргөн,
бул жерден берип турам эмнеликтен?

Теңирдин дил-назары түз түшкөн жер,
түшсө азыр бул жамбыга – журтка түшөр.

Жамбыны ала турган Айкөл Шер да,
Жараткан бир Теңирдин назарында.

А демек, өз ээсине бергениме,
асмандан назар салган Теңир күбө.

Аркалап келген журттун жүгүн азыр,
аны мен толук арттым сага, Баатыр.

А кийин шундай учур келген кезде,
Айкөлүм, таап бергин өз ээсине!..» –

Кутуну акак таштан жасатылган,
Көкө абам аяр ачып жамбыны алган.

Чагылтып күн нуруна көөхар көзүн,
чөк түшүп Айкөл Шерге сунган секин.

Айкөл да кош тизесин койуп жерге,
Абамдан аяр кармап алган эле.

Акырын үн чыгарып Айкөл Берен,
жамбыны узак карап, мындай деген:

«Абаке, айтканыңды аткарууга,
ант берем назар түшкөн ыйык жайда.

Учуру келгичекти ушул бойдон,
сактаймын кол тийгизип козгобостон.

Абаке, бирок азыр назар тиккен
жигиттер кармап көрсө болоор бекен?» –

Айкөлгө белги берип болот деген,
Көкөбүз сүйлөбөстөн баш ийкеген.

Жамбыны кутусунан аяр алып,
жанына Бакай хандын басып барып,

кош колдоп сунганында, Бакай абам
коомайсып, тартынгандай колуна алган.

Назарын тигип туруп бир аз гана,
узаткан жанындагы Кыргызчалга.

Ошентип кезек менен тегеренген,
«Көөхар көз» аягында мага келген.

Тай туяк деген менен көлөм жактан,
чоң аттын туягындай чылк алтындан,

уйуган Жамбы көркүн ачып турган,
көөхар таш көз жашындай жалтылдаган.

Көз тигип бетиндеги оймосуна,
көөнүмдө тан бергемин. «Ким жасаса,

болбостон жалгыз гана чебер уста,
болжоомдо, адам экен бай акылга.

Билбесе – бетиндеги ойлонттурган,
чиймени түшүрмөкпү тегин адам?..»

Учурган Үркөр кызды¹ боштондукка,
уй башын чегелептир ортосуна.

Тургансыйт тулкусунан башы бөлөк,
төш тосуп нак ажалга турса керек.

Салмактуу төрт туягы жерге батып,
бектигин, күчтүүлүгүн турат айтып.

Белгилеп узак жашты – «миң жашардын»
бутагы кооздоптур эки жагын.

Көөхар таш, чөгөрүлгөн уй көзүнө,
көркөмдүү көз уялтып мөлтүрөөдө...

Чебердин ойун эгер чечмелесем,
урпакка насаат таштайт мындай деген:

«Жердеги жандуу, жансыз – баарысынан,
жалгыз сен күчтүү экениң билгин адам.

Ал эми Ааламдагы Теңирчилик,
адамдын колу жеткис, өтө бийик.

Умтулба Улуу Күчкө асмандагы,
үйрөнгүн аруулукту барктаганды.

Кол созбо тең болом деп Көк Теңирге,
сен үчүн керектүүнүн баары жерде.

Буттарың жер бетинде бекем турсун,
башыңды көккө созбой, төмөн кылгын.

---

¹ Үркөр кыз – пери кыздар (уламыш бар).

Баа берген улуулукка, сулуулукка,
боорукер болсоң пенде, шондо гана

урпагың «миң жашардай» Жер бетинде,
уланып өсөрүнө ишенгиле!» –

Укмуш ай, көөхар көздүү уйдун көзү,
угузуп жаткансыды ушул сөздү.

Баркы чоң бул жамбыны ошол тейден,
бутага койулганча түк көрбөгөм.

* * *

Көз салып «көөхар көзгө» бийиктеги,
көңүлдө элестетем ыйык жерди.

Ооруткан жан дүйнөмдү жалгыз сезим,
ойунда эмне бар дейм Айкөл Шердин?

Буйумду карегиндей аздектеген,
бутага койуп жатат эмнеликтен?

Суроону жүрөгүмдү куйкалаган,
берүүгө бир да жанга даабай турам.

Жаныма тынчтык бербей койгондо анан,
жалтанып Бакай ханга суроо салгам.

Ошондо мендей эле санаа тарткан,
ойумдан кетпейт жообу абам айткан:

«Айкөлдүн дал ушуга барганына,
аргасыз макул болуп турам мен да.

Жаш Айдар барып, мында аттанарда,
жанына жалгыз бөлүп, Айкөл мага,

дегеле мен укпаган добуш менен,
делөөрүп турган жандай мындай деген:

«Кадырман Бакай аба, айтканыма
каршылык кыламын деп болбо убара.

Келгенин өтмөк мезгил туйуп турам,
«Көөхар көз Журт Белгисин» бута кылам.

Көкөмдүн тирүү арбагы кимге ыйгарса,
«Көөхар көз» тийешелүү ошол жанга.

Кимде-ким атып алса Журт белгисин,
Көкөмдүн тирүү арбагы берди дейли.

Бул – төлгөм. Кокус өзүм атып алсам,
беремин ээсин таап Каркырадан.

Эгерде андай кылсам, Бакай аба,
эч бир жан койдура албайт сенден башка.

Алдырып азгырыкка баратканым
андасаң, кечиктирбей сактап калгын?

А кокус, жетише албай калсаң эгер,
аракет кылба, аба, буйрукту көр...

«Көөхар көз» жамбы болуп илинерин,
убагы келмейинче жан билбесин...» –

Ал азыр сага окшош мени дагы,
арман ай, санаа басып турган чагы.

Жамбыга ээ болууну турган каалап,
жандардан, Жайсаң ырчым, баш адашат.

Жамбы эмес – журт тагдыры болуп бута,
турганын туйган барбы ушул тапта!..» –

Акылдуу көздөрүнөн аккан жашы,
ак чалган сакалына сиңип жатты...

Ал азыр кабары жок бул санаадан,
адамдар жамбы атууга агылышкан.

Хандары баш болушуп ар уруу элдин,
бутага мээлешүүдө жебелерин.

Мергендер чапкан аттын оозун тартпай,
мээлешип бутаны атат. Шарт ушундай.

Жүздөгөн мергендерин хандар баштап,
жаасын да, мылтыгын да атып жатат.

А бирок, кызыктырып, көз уялткан,
Жамбыга тийгизе элек бир дагы жан...

Кечилдин кең өтүкчөн Коңурбайы,
керилип Алгарадан жебе тартты.

Кыйылып танабынын жалгыз талы,
кыймылдап койбой көктө турат дагы.

Алдырып азгырыкка Нескара дөө,
атынын оозун жыйбай тартты жебе.

Танаптын төрт тал жибин кыйган менен,
тамшантып жамбы ордунда кала берген.

Ханы жок кара калмак мергендери,
катары менен тартып жебелерди,

танапка бирөөсү да тийгизе албай,
марадан алысташты кек тарабай.

Каңгайлар, манжу, кытай мергендери,
канчалык жан үрөшүп тийгизбеди...

Коноктор күч сынашып бүтүп эми,
боордош кырк тукумга кезек келди.

Алдыда Айдаркандын Көкчө Эри,
артынан мээлеп бута, жигиттери

астында аттарынын оозун тартпай,
атышты бута мелжеп бири калбай.

Кантсе да ошончонун арасынан,
Көкчөнүн аткан огу бир тал кыйган.

Андан соң Түргөштөрдүн Багуул ханы,
кыя атты бир тал жипти танаптагы.

А бирок, миң кубулуп дагы деле,
асмандап турат жамбы менменсине.

Ат койуп аргындардын Ажыбайы,
Музбурчак, Көкбөрүлөр калбай баары,

козголбой көз уялткан «көөхар көздү»
Кошой хан, Бакай абам атып өттү.

Ошондо бир аз гана жиби калган,
ободо алтын жамбы солкулдаган.

Акыры арт жагында кыркыбыз тең,
атканы баратканда, ошондо мен,

абамдан уккан сөздү эстеп улам,
Айкөлдүн өзү атса деп тилек кылгам.

Кыйылып, эки жактан бирден танап,
«Көөхар көз Журт Белгисин» турду кармап.

Буйрукту төлгө кылган Айкөл Шерге,
Теңир ай, шунтип кезек жеткен эле.

Түтөгөн Аккелтесин колго кармап,
туйлатып Аккуласын мээлеп барат.

Мерчемдүү жерге жетип машаа басты,
мээлеген «Көөхар көздү» атып калды.

Кыйылып эки жакка керген танап,
кош шыргый жамбы менен түштү кулап.

«Жамбыны Айкөл Шерим кулатты!» – деп,
жарыктык Бакай абам ыйлап жүрөт.

Калды деп Журт Белгиси өзүбүздө,
кашайып бейгам боло түштүк беле?

Кубанып чыккан үнгө бакылдаган,
кандайча көңүл бөлбөй калды абам?

«Хан Манас! Айкөлдүгүң чын болсо эгер,
кармабай «Көөхар көздү» соогатка бер!

Кудурет, Көк Теңирден перзент тилеп,
кол берип кыяматтык дос болдук деп,

берилген аяндан соң экөөбүзгө,
бел куда болгонубуз барбы эсинде?

Эгерде унутпаган болсоң аны,
эч нерсе кошпой айтам, чындык баары.

Белине Берендинин аянда алган,
Береним, былтыр жайда арзып баргам.

Ал жерде пери кыздар ойун куруп,
келишет деген сөздү жүргөм угуп.

Куушуп куйун ойноп өткөн жерден,
куурчактай кызыл эт кыз таап келгем.

Койнума катып келип, эл-журтума
жар салдым: «Кыздуу болдум!» деп кубана.

Тойуна токсондогон малым сойдум,
Теңирге тооп кылып атын койдум.

Асманда Ай нурундай үлбүрөгөн,
кызыма Айчүрөк деп ысым бергем...

Кошойдон Пир колдогон алдың бата,
көрөсүң эркек бала сен да жайда.

Убада-шерт бойунча Айкөл Берен,
уулуңа Айчүрөгүм алып берем!

Чын болсо кыяматтык дос экениң,
соогатка, сүйүнчүмдү кошуп бергин!».» –

О Теңир! Жазуу беле? Билбейм деги,
ошондо Бакай абам жеткичекти,

колуна «Көөхар көздү» кармап турган,
Айкөл Шер Акун ханга берип салган...

«Аттигин! Айкөл Шерим, не кылганың?..» –
ачуу үнү угулду эле Бакай хандын.

«Бул төлгөм дегем сага, Бакай аба,
болор иш болуп калды, жок эми арга.

Акун хан – ал дагы шер, дили таза.
Атайлап бул жамбыны сурап жатса,

аны аяп, кыяматтык достун шагын,
абаке, туура болбос сындырганым...

Тилегим кабыл болуп көрсөм перзент,
тийиштүү журтун жамбы таап келет!

Абаке, өтмөк учур келген кези,
аруу дил жанда болсун Журт Белгиси.

Буйруса Айчүрөктү келиндикке,
бул жамбы келет элге мезгил жетсе». –

Абамдын мойунунан кучактап бек,
Айкөл Шер айткан сөзүн жашын ирмеп,

чындыкты таап айтканын Айкөл Берен,
анда эмес, арман дүйнө, кийин билгем...

Жамбыга кошуп Айкөл сүйүнчүгө,
жылкыдан тогуз жүздү берген эле.

Аздектеп, ырымдашып берген куда,
Акбоздун көкүлүнө байлап була,

бекитип бел кудалык шертти бекем,
келинге сөйкө салган ырым деген.

Чыгарып кулагынан Чыйырды энем,
чылк алтын сөйкөлөрүн кошуп берген.

Артыкча жаралышкан асылдардын,
алдыда келер күнгө кам урганын,

ал кезде бир да адам түшүнбөстөн,
Айкөлдү «андабас» деп күнөөлөгөн.

Журт кайра чачылганы турганына,
жетиптир Айкөл Шердин көзү анда.

Бир кезде апасындай – Айкөл Шер да,
бел байлап төрөлө элек баласына,

Жамбыны – Журт Белгисин алып жүргөн,
сактоого Акун ханга берген экен...

Тагдыры «Көөхар көздүн» не болгонун,
Теңирим буйруса эгер, кеп козгормун.

Ал азыр ат чабылып, эр сайышкан,
акыркы үч күндүктөн баян кылам.

*Жетинчи китептин
дастан бөлүгүнүн аягы.*

МЕДИТАЦИЯЛАР БӨЛҮГҮ

БИРИНЧИ БӨЛҮМ

25.02.1999. 09.03. А. К. 322 30

*Чырагым, тынчсызданган оюң коштоп,
түнөрүп турат асман өзүңө окшоп...*

*Тозондуу калың булут нурду өткөрбөй,
түсү жок, түшсө шоолаң турдуң көрбөй.*

*Карматып өжөрлүгүң, Акчабагым,
кыйналып турганыңды жашырбагын.*

*Кетирбей убакытты андан көрө,
карегим, дарыланчу жайга жөнө.*

*Кыйналып калдың, бирок канткен менен,
карегим, саап жеңилдеп калдың го дейм?*

*Бул жайга өткөн жылы келгениңди,
бүдөмүк болсо дагы эстедиңби?*

*Сактасаң эрежени ушул тейден,
сакайып караманча кетерсиң дейм.*

*Садагам, эстеп көрчү, өзүң мурда,
башкага бергиң келчү жаныңды да.*

*Сен үчүн бирдей эле жакшы-жаман,
сезилчү жакынындай баардык адам.*

*Колунан иш келеби бир кичине,
эл-жердин жарар бекен керегине,*

*болбосо керт башына кам көрбөсө,
пайдасын кыпынчалык тийгизбесе,*

*андайга эмне үчүн жаным берем,
деген ой алыс болчу сезиминден.*

*Ал азыр: «Бир дастандан башка жүктү,
көтөрүү кыйын болду...» – деген сөздү.–*

*көзүңдүн тереңинен көрүп туруп,
көңүлдү алгансыдым чыйрыктырып.*

*Садагам, чочупоомо себеп болгон,
сейректеп барат кезиң СЕЗИМ толгон.*

*Жыкжыйма элестерди алып келип,
жөн-жайын чар учкандай айтып берип,*

*аларга ак батасын берсе деген,
аруу дил өтүнчүңдү көрөр элем...*

*Буйуккан көөдөндөгү ойлорунду,
бөлүшкүң келбей тымып койгонунду,*

*кайталайм, бир аз тынчым алган менен,
карегим, туура көрдүм пейилимден.*

*Болуптур, андай болсо, Акчабагым,
айтууну дастанымды улантамын.*

**Өмүрү чейрек кылым Айкөл менен,
өткөнүн өзү айтсын Каныш энең.**

**Өздөрүн өмүр шерик жубай дешсе,
өрнөгүн Каныкейдин алышар ээ!**

01.04.1999. 15.04. А. К. 335 30

**Чырагым, көңүлүңдү тынч койбогон,
дагы эле бошоно албай түркүн ойдон,**

**табалбай тең салмактын чок ортосун,
ташы ар кыл таразага окшошосуң.**

**Билемин сезимиңди тоң урганын,
баштагы калыбына келбес аның!..**

**Көөдөндө уйгу-туйгу сар-санаанды,
бөлүшкүң келбей турат мага дагы.**

**Созулуп өтө узак каршы тогоол,
силерге, чырактарым, болду тоскоол.**

**Эстүү жан кунтун койуп назар салса,
экөөңдүн мүнөзүңөр ушул тапта,**

**комуздун кылына окшоп толгонулган,
кол тийсе үзүлөт деп коркуп турам.**

**Чебер кол бошотсо эгер күүгө салып,
чегинер көңүл кири артта калып.**

* * *

**Жүрөктүн терениңе тийбей бүгүн,
жарыгым, тынч койгонум туура деймин.**

**«Ой-санаам чачкындалып ишим анча,
ордунаң жылбады» – деп болдуң капа.**

**Өзүңдү колуңа алсаң, бир заматта
өз нугун табат ишин, бул чындык да.**

**Турмуштан көңүл калуу – болор нерсе,
тилимди ал, тагдырыңа эрегишпе?**

**Түйшүктүү таштак жолдор артта калган,
түш жарым убакытча – жакын мараң.**

**Чырагым, бир өзүңдөн суранарым,
чыгалы аягына убаданың!..**

* * *

**Опуртал иш баштаптыр Тамчы Каным,
О Теңир, өзүң колдо, шак сынбасың!**

**Аты өчкөн, өзү эмес сөөгү небак
айланган күл ботого акынды атап,**

**алдында ар кыл мүнөз адамдардын,
айтам деп өз атынан ыр-дастанын,**

**текөөрүн кайрып алып Тамчы Каным,
Теңир ай, байланбайбы чындап багым!**

**Атымды даңкташ эмес – бар максатым:
ат улап келе жаткан урпактарым,**

**уламыш – жомок эмес, Айкөл Берен,
уулу деп кыргызымдын айткым келген!**

**Болжoomдо, оош-кыйыш дооруңардын,
бейоопа жагы арбындай, кош чырагым.**

**Түшүнүп, колдоп кетпей, кокусунан,
түн салып койобу деп чочуп турам!..**

**Колунда – баардык нерсе Жараткандын,
колдосун Көк Теңири, Тамчы Каным!**

**Орундап ойлогону ишке ашсын деп,
о Теңир, бир өзүңдөн турам тилеп!**

* * *

**Карегим, сапарыбыз абдан алыс,
кайтоолдоп артыбызга кайрылабыз.**

**Орошон журт башынан өткөргөнүн,
ой жоруп Каныш энең айтып берсин.**

**Кана анда, суудай аксын ыр тизмеги,
калтырбай бир да сабын жазгын эми...**

29.04.1999. 14.05. А. К. 330 30 18

*Чырагым, Нуршооланды бекем карма,
чыдап кой дагы бир аз убак гана.*

*Чогулуп Нуркыздардын түгөл баары,
чочулап күтүшүүдө алар дагы...*

*Сүйлөйм деп болбо убара, айта турган
садагам, сөздөрүңдү небак туйгам.*

*Бул сапар «дарыланчу» жайдан кайра,
буйруйбу кайрылууну кең жарыкка?..*

*Эсиңе унутпастан бек сактагын,
эмнени көрсөң, сезсең, эч жазбагын.*

*Карегим, тооп кылып Жаратканга,
каршыңдан тоскондорго тике кара.*

*Тажабай сүзөт дешип каршы агымдан,
тогоолдо Нуршооласын тартуу кылган,*

*Нуркыздар жолугушкан төрт жыл мурда,
турушат сабыры суз тартып санаа.*

*Эгер сен кайра артыңа эсен кайтсаң,
эскерер сөздөрү бар айта турган.*

*Ал азыр токтолбостон шар кетелик,
алың чак, барчу жайга тез жетелик.*

*Тумчуккан баардык сезим – туңгуйукка,
туш болдуң биринчи ирет, чочулаба.*

*Жарыгым, жарык менен туташтырган,
жок болсо бир тал шоола кубат кылган,*

*калаарын ушул жайда түбөлүккө,
камыгып Чинь Минь аяр айткан эле.*

*Тайыса тандап алган өз жолунан,
түбөлүк жайын табат ушул жайдан.*

*Тапчудай жоготконун караңгыдан,
түбөлүк туңгуйукка шашкан адам,*

*жашоонун кереметин бир ирмемге,
жарыктан буйурганын билмек беле?.*

*Карегим, мунарыктуу бул жайды да,
көрүшүң биринчи ирет азыр гана...*

*Жадырап мээрим чачкан Күндүн нуру,
жарыкта жайдыр-кыштыр тийип турчу,*

*теңдешсиз кымбаттыгын кыпынча да,
тирүүдө албайсың го капарыңа.*

*Ал тигил туңгуйуктуу караңгылык,
айтууга ал жөнүндө жок зарылдык.*

*Жай алуу түбөлүктүү мунарыкта,
жазылган сейрек жандын тагдырына.*

*Жарыкта тартып турар учук калса,
жан-досуң чырмалышат чындап ага.*

*Бир ирмем конок болуп кең жарыкка,
бөлүнүп түбөлүккө кайтат кайра.*

*Урпагың болсо учугуң улай турган,
унуткус, эскергидей иш калтырсаң,*

*жан-досуң түбөлүктөн жайын табат,
жарыгым, болбосо ал унут калат.*

*Чырагым, бир тал шоолаң кармап турган,
чыйралып, үзүлөт деп чочулашкан,*

*Нуркыздар, жанатадан көргөнүңдү,
кайрадан түшүнтүүмдү өтүнүштү...*

*Кадыр түн – Нуркыздарга сен жолуккан,
карегим, миң жылдарда бир буйурган!*

*Жалгоосу Жараткандын өтө сейрек,
жаш жууган жалынычың жетсе, берет.*

*Туш болчу чанда гана ырыскыга,
туш келдик экөөбүз тең – туралы анда?.*

*Жарыкка таштап келген бир тал шоолам,
жетсем деп максатыма издеп тапкан,*

**учугум болбогондо экөөңөрдөй,
урпагым калмак беле мени билбей.**

**Үлбүрөк шол шооланы кылым кезген,
үздүрбөй Кара күчкө, карма бекем!**

**Карегим, шул тилекти айтышмакка,
күтүштү чогулушуп Нуркыздар да.**

**Сапарда көргөндөрүң толук бойдон,
салмактап таразага терең ойлон!..**

**«Сөз кунун баалагандар арабызда,
сезилет калбагандай караманча.**

**Алтындан кымбат сөздөр дастандагы,
арман ай, урпагыңыз баалабады.**

**Айрымдар акыл өкчөп жатканга окшоп,
ар кандай сөз сүйлөшөт жүрөк козгоп.**

**А бирок, айтпаганын аруу дилден,
аңдоонун өзү жеткен азап экен!..» –**

**Шылдыңдуу карек кадап туруп сага,
шексине суроо салган ал балага,**

**чыгарган жыйынтыгың ичтен туйуп,
чырагым, жан-дилимден турдум уйуп.**

**«Дастандын келечеги бар экенин,
дегеле бир кыпынча ишенбеймин.**

**Ал азыр бул суроомо эжеке Сиз,
айтсаңыз жашырбастан, не демексиз?» –**

сөздөрү октой тийген менен, бирок,
сезимиң чыйралттырып бердиң түз жооп:

«Кийинки илимдүүлөр дайрасына,
кичикий кулак суубуз жылжып гана,

аз-аздан сиңип сезим отторуна,
айланат акырында чоң дайрага.

Чыгарчу дүйнө элине «Жайсаң» атын,
чыгышат арасынан урпактардын.

Ошондо күлүккө окшоп дабан бузган,
орунун те бийиктен алат «ЖАЙСАҢ!»

Бул менин сөзүм эмес болжоп айткан,
болорун дал ушундай көрүп турам!..» –

ЖООБУҢДАН! Садагасы Акчабагым!
жан-дүйнөм арууланып кубат алдым.

Садагам, сага айтар сөзүм эле,
сүйлөтпөй айтып койдун өзүң эле...

Ардагым, улуу нерсе учурунда,
ар дайым сугарылат ачуу ууга.

Шондуктан, бийик туруп пенделиктен,
шертинден тайыбастан тургун бекем!

Жүргөнбүз сыр чечишпей көптөн бери,
жуулуп кетти азыр көңүл чери.

Карачы, кудурети сөздүн кандай,
кубантты Ырчы Атаңды жаш баладай.

**Кынтыксыз келечекке ишенген жан,
кыйшайбайт тандап алган түз жолунан.**

**А демек, санаам тынды, Акчабагым,
анда мен дастанымды улантайын.**

**Карегим, жакын келип орун алгын.
Кебине Баалы энеңдин кулак салгын...**

Бул медитациялардын маалында 7–100-бетке чейин жазылган.

ЭКИНЧИ БӨЛҮМ

---

* * *

*Чырагым, арыбагын, Айкөл Шердин,
таберик тутканыңар баскан жерин,*

*канчалык турсаңар да ушул тапта,
карабай тириликтен кыйналганга,*

*дилдеги аруулукту бийик тутуп,
дит койуп Атаңарга таазим кылып,*

*бир кезде дал силердей жашап, бирок,
бул кезде эл оозунда болгон жомок,*

*өзгөргөн таанылгыстай өрөөнгө окшоп,
өзөк бар бурмаланган өлчөөсү жок,*

*арбагын эскергени атаңардын,
атайын келгениңер, чырактарым,*

*козголтуп эт жүрөгүң чочулаткан,
коркпогун баш көтөргөн арбактардан...*

*Ченемсиз өзгөргөнүн жердин бетин,
чырагым, салыштырып байкап көргүн.*

*Келбети тамшандырган, кол тийе элек,
керемет бул өрөөндү кызга теңеп,*

**Каны эргип күлүк сымал алга озгон,
кезинде Абулкасым¹ ырга кошкон,**

**кыздары акбуладай үлпүлдөгөн,
кызарткан душман көзүн кыргыз жергеми!**

**Атаңдын буту тийген кымбат жерди,
арман ай, кимдер гана тепсебеди!**

**«Үстүмдөн чандуу топо басканга окшоп,
үнүмдү чыгара албай демим токтоп,**

**калгандай бир нече кат жер астында,
кандайдыр коркуу сезим башкарууда»,–**

**дегениң абдан туура, Акчабагым,
демек сен баарын туура кабыл алдың.**

**Басылып таш-топого катмарланган,
баарынан кейиштүүсү – жасап алган,**

**пайдубал хан-ордосу Садыр салган,
пайдасыз көл астында калып калган.**

**Сезгенин дене-досу бабаңардын,
садагам, сен да шондой кабыл алдың.**

**Жалганда жашап өткөн асылдардан,
Жарыгым, эң асылы – Чыйырды апаң,**

**жай алган дене-досу тигил жерде,
жанаша жай кылышты канча пенде!**

---

¹ Абулкасым – Фирдоуси акын жөнүндө сөз болууда.

*Түбөлүк орун алган ушул жайда,
тууганы, душманы бар арасында...*

*Бул сапар Таш-Мазарга барганындай,
бүдөмүк, бүшүркөгөн ойдо калбай,*

*түз эле Батмазуура жаткан жайга,
түтөттүң шамдарыңды ороп майга.*

*Арбакка нээт буруп аруу дилде,
арытып алыс жолду келгендерге,*

*аралаш баары бирдей ак-карасы,
арбактар баш көтөрүп жарданышты.*

*Эт жүрөк пендесиң да, Акчабагым,
эби бар коркуп бир аз чочугандын.*

*Карегим, кепил болом, ишен мага,
кырсыктан баарыңарды сактаарына.*

*Анткени, тилек тилеп керт башына,
келгенден бирөө да жок араңарда.*

*Ал эмес көзү жетпей калп-чынына,
аруу дил кам көрүүдө Жапар мырза¹.*

*Айжаркын өмүр шерик жары Атыр,
ак дилден өз милдетин өтөп жатыр.*

*Кичекей Каныкейдин нур элесин,
каралдым, карегиңе кадап келдиң.*

*Тайынтып арбагына Каныкейдин,
таарынбай ыраазы-пейил болсо дейсиң...*

---

¹ Жапар мырза –

*Кадимки Садыр салган хан-сарайдын,
Канышка аттаттырып астанасын,*

*төбөдөн кут куйулуп ырыс-кешик,
турагы журттун болсун деп тиледик.*

*Аяндуу Каныкейдин шөкүлөсүн,
алмашып элечекке, атап келин,*

*Төлгөсүн Зулейханын жайып кайра,
тиленген Көк Теңирден Батмазуура.*

*Аттатып астанасын ачып эшик,
атайлап тартуулаган арча бешик,*

*Айкөлдүн көңүлүнөн түнөк тапкан,
аяндуу асыл жары куп жарашкан,*

*кесенин түспөлүндөй кутту тоскон,
кең өрөөн кыргызыма ордо болгон,*

*Көз кыры Көк Теңирдин түшкөн жердин,
көрктүүсү, аяндуусу – Талас деймин!*

*Мына ошол кут токтогон коломтого,
элесин наристенин алып кошо,*

*атасы азан айтып койгон менен,
арбагы апасынын не дейт деген,*

*түпөйүл сар-санаадан арылууга,
тайынып тургандыгың абдан туура.*

*Сезденип ыйбаа кылуу чындыгында,
сезимин козгобосун кимдин гана!..*

**Ысымын ыйгарганы Бал Таңдайы,
ыраазы-пейил менен кабыл алды.**

**Каныкей – Каныкейдин атын алган,
татыктуу болуп атка жүрсүн аман!..**

**Ал эми Акыл, Талант, Шарыпкул, сен,
кенчидей сары алтынды тапсам деген,**

**көк жалтаң мөңгүнү ашып, чөлдү кезип,
кейибей келесиңер биргелешип.**

**Көздөгөн максатыңар бирөө гана,
көмүлүп далки баскан кылымдарга,**

**Теңирдин сүйгөн уулун ырга айланткан,
тийсе деп колубузга улуу дастан,**

**бел байлап, барбыз-жокпуз дебей келип,
бабаңар баскан жерге тизе бүгүп,**

**баш ийип таазим кылуу арбактарга,
баарынын колдорунан келмек кайда!**

**Дирилдек шол сезими ар-бириңдин,
дилине арбактардын жетти, билгин.**

**Жүрөксүп, чочулабай, Акчабагым,
жүзүндү сууга чайып, демиң баскын.**

**Жайынан баш көтөрүп козголушкан,
жарданган арбактарга кулак салсаң,**

**жадабай айткандарын, шашылбастан
жазып ал дептериңе калтырбастан...**

**«Тиленип ар кыл тилек кимдер гана,
тайынып келишпеди жайыбызга.**

**Бирөөсү балага зар, бири оору,
бактысыз дагы бири катып шору.**

**Бирине бийлик керек, бири байып,
атагым чыгарсам дейт дубан жарып,**

**көзү ачык, арамзасы, пейли агы,–
аралаш,– керт башы үчүн тилейт баары...**

**Ал эми силерге окшоп аруу дилден,
арбагы өткөндөрдүн тирүү дешкен,**

**тилеген тилектери окшош бизге,
тирликте урпактардан жокко эсе.**

**Толгон Ай, жаз толугу бейшембиде,
ак койон¹ кайра айланып келген кезде,**

**кеталбай дене-досту имерчиктеп,
келебиз кең өзөнгө кайра издеп.**

**Тирүүлөр биздин атты эстейби деп,
ар бири арман толо эңсеп келет.**

**Бул сапар тилегиңер силердин да,
бир чыкты бир дем менен бир убакта»... –**

**Чырагым, жарданышкан арбактардын,
жайынча сөз кылайын айрымдарын:**

---

¹ Ак коён – коён жылы.

**«Элинин зар-мунунан бүткөн Шердин,
элесин жомок кылбай айтып берсин.**

**Кабарын бабалардын урпак уксун,
кайышпай калайыкка кабар кылсын», –**

**өтүнүп бир Теңирден жардам кыл деп,
өзүңдүн өмүрүңдү турат тилеп.**

**Эр Манас – элес эмес кыялдагы,
эзилген суу астында хан-сарайды,**

**элинин башын кошкон жер болсо деп,
эш туткан эрендерге салдырган бек.**

**Кырк уруу журттан чыккан кыраандарды,
келишкен күч-акылы – уландарды**

**чогултуп хан-ордого эл башкарткан,
чоросу Хан Манастын деп атанткан,**

**мына шол кыраандардын арбактары,
тизиллип бир өзүңдү карайт баары.**

**Кеменгер акыл ээси – карылары,
кеп билги сөздүн ээси – шайырлары,**

**көрөгөч көсөмдөрү – эл баштаган,
бал таңдай чечендери – сөз таптаган,**

**акылман, сөз чебери – Хан Бакайы,
алтымыш тилди билген – Ажыбайы,**

**Төштүгү Элемандын – жомок делген,
төрөсү нойгуттардын – Чубак Берен,**

**тукуму Чылабанын – Алмамбет Шер,
туу туткан ногой эли – жаш Сыргак Эр,**

**төп айткан болор ишти алдын-ала,
Төлөйдүн төлгөчү уулу – Төлөк мырза,**

**арбагы тирүү эрендер мунун баары,
азыркы ак дилиңе бүт ынады...**

**Азыраак, Акчабагым, тынып алчы?
Абайлап зор караанга назар салчы?..**

**Айтууга ооз барбайт жүрөк канап,
Айкөлдүн көзү өткөн соң чилче тарап,**

**журт болбой курама эл чачылганын,
тууганы душман чыгып катылганын,**

**айтууга урпактарга оор, бирок,
аны биз жашырууга акыбыз жок.**

**Журт өзү дал толтодон иригенде,
жоолашкан душман карап турмак беле.**

**Хан ордо бытыраган Айкөлдөн соң,
кайрадан калыбына келбей койгон.**

**Жамы журт алпештесе Хан Манасты,
жалгызы дал ошондон куру калды...**

**Бир кылка келген шерлер кең жарыкка,
бир кылка курман болгон Чоң Казатта.**

**Кайраты мойугандар ¹ тийип ташка,
кайтышкан аман калып кайра артка,**

---

¹ Кайраты мойуган – кайраты кеткендер.

ушундай оор күнгө туш келишкен,
уулдар ырысы кем төрөлүшкөн.

Жашынан мизи тап жеп калгандыктан,
жашырбай жалтаңдыгын мойунга алган,

берендин тамчы каны – СЕМЕТЕЙДИН,
береги арбагына таазим эткин!

А тиги айдалылуу оңдогусу,
айбаттуу Алмамбеттин Күлчоросу...

Тамырда тамчы кандын кесепети,
тийгизген өз таасирин, солдо берки,

кадимки Эр Чубактын тамчы каны,
Канчоро – жаземдебей тарткан аны...

Жарыкта жаңылыштык кылган менен,
жан-досу Семетейден бөлүнбөгөн...

Жарыгым, дене-досу үчөөнүн тең,
тоосуна Эчкилүүнүн бекитилген...

Ажырап Айкөлүнөн бели сынып,
артында калган уулун медер кылып,

алдырып койбойлу деп душманына,
Каныкей акылдашып Бакай ханга,

береги белди ашып айлуу түндө,
бел тутуп төркүндөрүн качкан эле.

Акылман Бакай кары антына бек,
Айкөлдүн аманатын аткарсам деп,

**артында калып андан күн кечирген
азаптуу он эки жыл – миң жылга тең.**

**Кемсинип кепке алынбай элден четтеп,
келишин Семетейдин күткөн дегдеп,**

**тыштагы душман эмес, туугандары,
талаган Хан Ордону, казынаны,**

**табыштап Айкөлүнүн жалгызына,
түбөлүк калган дени Айры Талда.**

**Жазууну тагдырдагы ак дил менен,
Жараткан не буйруса көрөм деген,**

**кайгы-муң башка түшсө мөгдөбөстөн,
каадасын ханайымдын сактап өткөн.**

**Көктүктүн көрөңгөсү тамырдагы,
көгүш кан перс элинин канындагы,**

**өксүгүн, кемсинүүсүн сездирбестен,
өмүрүн өктөм, өжөр жашап кеткен,**

**акыркы сапарына аттанарда,
Каныкей айткан минтип жакындарга:**

**«Таалайым туштукпасын кандай күнгө,
«Тобо» деп ант кылгамын өкүнбөскө.**

**Таманым топурагын алгач баскан,
түбөлүк жай алсам дейм Айры Талдан.**

**Жалгандын оор жүгүн тең бөлүшкөн,
жанында Бакай хандын калсын денем..» –**

*ошентип аяндуу энең, Бакай абаң,
ойунан Айры Талдын жай алышкан...*

*Улаккан айрылганын жалгызынан,
укпастан узап кеткен бул жалгандан.*

*Ага удаа байбичеси аалам салган,
а тиги Кош-Суу чаты ээн калган...*

*Атасы Айкөл Шердин Жакып хандын,
айтайын кайсыл жерде жай алганын.*

*Жаралуу Айкөл кайтып, шол жараттан,
жыл өтпөй узаган соң бул жалгандан,*

*ырк кетип эл ичинен, ордо тарап,
ыңгайлуу жерди ар ким кетти тандап.*

*Жакып хан казынасын ката турган,
жайы көп Кош-Суу чатын ээлеп алган.*

*Эсепсиз сыр катылган ичинде бек,
эл азыр атап алган «Чат-Мазар» деп,*

*жанынан кабырынын Улаккандын,
Жакып хан түбөлүктүү тапкан жайын...*

*Ак көңүл, дили таза Акбалта хан,
Айкөлдөн Отуз-Адыр ага калган,*

*арманын ак көңүлдөн таап алган,
анысын көтөрө албай аалам салган.*

*Алтайлык туугандардан башкалары,
аздектеп узатышкан Акбалтаны.*

**Түбөлүк дене-досу жайын алган,
түштүктө – Отуз-Адыр мазарынан.**

**Чыйырды, Акбалтадан башкалары,
чырагым, чынын айтсам, жөн узады¹...**

**Ал эмес узаганын Айкөл Шердин,
азыр да эскеремин тиштеп эрдим...**

**Кеп кылуу бул жөнүндө азыр эрте,
карегим, кенен айтам мезгил жетсе...**

**Убакыт өтүп барат, Акчабагым,
улайын уландысын дастанымдын.**

**Көнбөгөн, шарты чоочун, сүрдүү жерде,
кармабай кетирейин сени эрте.**

27.05.1999.   12.06.   А. К.   246

**Чырагым, жүрөксүнүп чыкканыңдан,
чубадым элестерди көз алдыңдан.**

**Кең-Колдун өрөөнүнө өрдөгөнү,
кептирдим карегиңе эрендерди.**

**Чыйралып сезимдерин калгандыктан,
чырагым, чочубадың бул мазардан.**

**Ар кандай улама кеп бекер жерден,
айтылбайт эл ичинде эзелтеден.**

**Канчалык даражада Айкөл-Шердин,
күмбөзгө тийешеси бар экенин,**

---

¹ Жөн узады – сый-ызаты жок деген мааниде.

**чындыгын билгиң келип, Акчабагым,
чыдамсыз адатыңча суроо салдың...**

**Кырбылуу кесеге¹ окшоп кутка толгон,
кыркасы тоолор менен коргондолгон,**

**Хан Манас көзү түшкөн куттуу өрөөн,
ордосун тегин жерден түптөбөгөн.**

**Болгон соң хан сарайы Айкөл Шердин,
бар ага тийешеси баардык жердин.**

**Өрөөндүн ичинде эмес – туу чокуда²,
өчпөгөн аты аталып турат ана!**

**Туягы тийбеген жер Аккуланын,
таманы баспаган жер Шер Атаңдын,**

**табууга мүмкүн эмес бул өрөөндөн,
тайынсаң болот демек баардык жерден.**

**Аралаш жуурулушуп топуракка,
астында дене-достор жатат канча.**

**Таманың турган жердин топосуна,
тамбаган тери, каны кимдин гана!**

**Алдында бабаң жатса, үстүн кайра,
жай кылып душман сөөгү жатат, мына.**

**Жарыгым, сезим оту дүргүсө да,
жазмыштын буйругу шу, жалпы арбакка,**

**жарыгы тийип, жыты өрдөсүн деп,
арнаган шамыңды азыр жакканың эп...**

---

¹ *Кырбылуу кесе* – чекесине из салынган же ойуу түшүрүлгөн кесе.

² *Туу чокусу* – Талас өрөөнүндөгү Манас Ата тоосу жөнүндө айтылууда.

*Бул жерди Айкөл Шердин жайы делип,
айтылып калганына көңүл бөлүп,*

*кулак сал анда эмесе, Акчабагым,
качанкы өткөндөрдөн кеп саламын.*

*...Бээжинге «белек кылып» берендерин,
бертинип, бели сынып кайткан Шерин,*

*айттырган чабармандын сөзү менен,
айылы ушул жерден күткөн экен.*

*Атайлап көтөрүшүп хан өргөөнү,
астынан утурмалап тоскон эли...*

*Кайткан кол Карт-Торунун белин ашып,
Ат-Башы, Эки-Нарын башын артып,*

*өрөөндү өрдөгөндө жоодон кайткан,
өрөпкүп Солтон зарын¹ күүгө айланткан.*

*Кочкордун Кара-Коосун басып өтүп,
Шамшынын айры белин ашып өтүп,*

*Кең-Колдун ичи менен кайткан Шерди,
кейиштүү Каныкейдин тоскон жери...*

*Ал мезгил – Айкөл Манас жашап өткөн,
миң ирет жер, суу аты өзгөрүлгөн.*

*Өкүлү ар улуттун басып алган,
өзүнө ылайыктуу атап алган.*

---

¹ Солтон зары – азыр «Солтон чары» деп аталган күү жөнүндө айтылууда.

*А бирок өзгөртпөстөн шол замандан,
аттар көп кыргыз эли сактап калган.*

*Өрөөндөр: Алай, Чаткал, Кең-Кол, Талас,
өмүрдүн соңун жашап өткөн Манас,*

*өзгөртпөй ошол күндөн ушул күнгө,
өз атын атап келет эл ичинде...*

*Азыр сен турган жердин сырын уксаң,
акыркы тукумунун сөөгү калган,*

*айтамын өтө кыска бул баянды,
а балким , кайрылаармын кийин дагы...*

*«Акбука» күү баянын эл ичинде
айтканын, Акчабагым, уктуң беле?*

*Ал кечээ Тэмужиндин¹ Чагатайы,
бийлеген мезгил эле бул аймакты.*

*Жети-Суу, Мавераннахр, Кашкарды да,
кармаган калкын түгөл кулчулукта.*

*Калаалар, Жейхун, Иле бойлорунда,
карабай кичинеси, чоңдоруна,*

*салыкты салып турчу бел майышкан,
саргарып жердик элдер азап тарткан.*

*Саткындар өздөн чыгып, баскынчыга
Сатышкан кандаштарын күкүм данга.*

---

¹ Тэмужин – Чынгыз-Хан.

**Баяным азыр сага айта турган,
бийлигин күчкө салып кайра курган,**

**тукуму Чагатайдын өз канынан,
Алгунун заманына тушташ баян...**

**Таза кан хан тукуму Манастын да,
так айтсам, тамырында аккан канга,**

**кандары бөтөн элдин аралашкан,
ханшалар – таза кандуу апалардан.**

**Ал азыр сөз кылуучу баянымда,
Акбука – соңку тукум сөөгү таза.**

**А бирок кызыл канга тамырдагы,
аралаш эч келишпес душман каны.**

**Кыйраткан эч айосуз, куйунга окшоп
калаалар тыйпыл болгон, жашоо токтоп,**

**калтырган канкордугун, өчпөс атын,
каны бар тамырында Чынгыз хандын.**

**Атасы Акбуканын – Есей деген,
айтылуу Чагатайдын жээни экен.**

**Есейдин атасынын ысмы Бука,
эл билген комузчу экен өз тушунда.**

**Чырагым, ошол Бука Айкөл Шердин,
билип ал, он алтынчы мууну экенин...**

**Тагдырдын тамашасы эмей эмне?
Таза кан хан тукумдар кезегинде,**

**акынды, өнөр ээсин теңге албаган,
акыркы бир тукуму шол атадан¹,**

**калкалап калың элди комуз менен,
душманын жеңерлигин билди бекен!**

**Чагатай тапкычтыгын терең баалап,
Үлхәрим деген кызын тартуу кылат.**

**Улгайып калган кезде Бука андан,
зарлаган перзент көрүп аалам салган.**

**Зайыбы атасынын ысмын каалап,
жалгызын Есей Баатыр атап алат.**

**Ошондо хан тукуму, унут болгон,
арбактар жактырышпай бир козголгон...**

**Жанараак суроо салган күү сырына,
жарыгым, назар бөлүп жакшы тыңда.**

**Темужин бүт хандардын ханы болуп,
теңдешсиз, өлбөс – Чынгыз атка конуп,**

**баш кошуп монгол эли бытыраган,
бирдиктүү мамлекет болуп калган.**

**Тубаса айла-амалдуу Аскербашы,
тегинде бир кемчили – билими азы.**

**Темирдей катуу тартип, элдин саны,
теңдешсиз жеңиштерди тартуулады.**

---

¹ Шол атадан – Ногойдон.

*Айоосуз кырып-жойуу кайра өзүнө,
акыры андан катуу тийерине,*

*акылы колбашчынын жеткен менен,
айоону «эрки боштук» деп жек көргөн.*

*Кыйырсыз элди-жерди басып алган,
кетелек кандын жыты, түтөп жаткан,*

*четинен тукумуна бөлүп берген,
ченемдүү жашоону ал чексиз сезген.*

*Теңирге теңдигине ынанып бек,
алдаган араттарын¹ өлбөсмүн деп.*

*Опаасыз экендиги бул жалгандын,
ойунан чыккан эле Чынгыз хандын.*

*Тойунбай бийлик, байлык, атак-даңкка,
такты үчүн аябаган өз канын да,*

*Чырагым, четин айтам, түшүн аны,
Чынгыздын сырын ачкан күү-баянды.*

*...Тун уулу Жучу хандан өзүн көрүп,
«Тагымды тартып алып, элди кетет бөлүп»,–*

*деп ойлоп нойонуна Жебе деген,
денеде из калтыртпай өлтүрттүргөн.*

*Чагатай экинчи уулу, Жучу менен,
чектерин бөлгөн жерден чектештирген,*

---

¹ Араттар – атчан аскерлер.

**өлтүрткөн өзү эмес, Чагатай деп,
өзөгүн жок кылууну дагы көздөп,**

**өлүктү шек билдирбей, Чагатайдын
өргөөсү турган жерге таштайт жакын...**

**Чынгыз хан мурунураак ушул иштен,
чыгарган элге жарлык мындай деген:**

**«Кимде-ким өлгөндүгүн балдарымдын,
кабарлап айтса мага, анын айлын,**

**кызыл уук кыргын салып талатамын,
улутуп итин көктү каратамын.**

**Кабарды биринчи айткан шол адамдын
оозуна коргошунду куйдурамын!..» –**

**Өлүгүн көргөндөн соң Жучу хандын,
Чагатай билбей калат не кыларын.**

**Шекшинет атасынан, далили жок,
шаштысы кеткендиктен, жанын коргоп,**

**аймакка жакын элдин баарын топтоп,
аларга күнөө оодарып кырмак болот.**

**«Болуптур, бүт аймакты өрттөсөм да,
болобу аман калар чыныгы арга?**

**Чымындай жаным коргоп кала турган,
чыгабы арга табар бир акылман?» –**

**ушундай ойго келип Чагатай хан,
улуста¹ жердик элдин арасынан,**

**акылман сөз чебери дегендерди,
алдырып ордосуна мындай деди:**

**«Бир наадан элиңердин арасынан,
баласын Улуу хандын мерт кылдырган.**

**Айынан шол наадандын бириң калбай,
ажалды табасыңар, жардык шундай.**

**Улуу хан – атам, бирок хан жардыгын,
уулу да букарасы – аткарамын.**

**Улуу агам улусумда өлтүрүлсө,
Улуу Хан мени тирүү коймок беле.**

**Өлүмгө баарбыздын баш байлануу...
Өнөрлүү барбы араңда арга тапчу?» –**

**Оргулук Сарык Чечен кыпчактардан,
орунун сөздүн таап сүйлөй турган.**

**Анан да акылына келбети тең,
Аксаамай² эжесинин баркы менен**

**башкадан көрө ханга сөзү үзөт³
болорун, Сарык Чечен аңдап билет.**

**Баамдап Чагатайдын ойун Чечен,
басыңкы добуш менен мындай деген:**

---

¹ Улуста – аймакта.

² Аксаамай – Чагатайдын кыпчак аялы.

³ Үзөт – өтөт.

**«Батынып сүйлөгөнүм чеки көрбөй,
баа жеткис, улуу урматтуум, ойум бөлбөй,**

**жакшылап айткан сөзүм таразала,
жакпаса айыпты сал жалгыз мага.**

**Жазыктуу Жаратканга ар бир пенде,
«Жазууга баш ий» – дешет биздин элде.**

**Каалайбы, каалабайбы пендеси аны,
кылдырат бирок тагдыр буйруганды.**

**Кыязы, бул да буйрук болсо керек,
кыпындай эл сакталып калабы деп,**

**жазмыштын буйругунан жабыр тарткан,
жардамды сурап көргүн Бука акындан.**

**Ажалдан корккон жокмун, сөздү табам,
айбыкпай Улуу ханга тике барам.**

**А бирок айтар сөздү мен жөө айтам,
анан да элди кошо кырып алам.**

**Ал эми Бука акындын жөнү башка,
ал чебер сөзгө эмес комузга да.**

**Кошогун комуз коштоп айтса эгер,
көңүлүн Улуу хандын күү жибитээр...**

**Аарынын чайырында сөөктү сактап,
атаңды чакыртуунун айласын тап.**

**Буйруса тагдыр нени көрүп чогуу,
баш байлап ак өлүмгө бир бололу». –**

*Сарыктан башка эч ким үн катпаган,
саргаят бечара журт санаа баскан.*

*Кыйлага үн катпастан Чагатай да,
көз жаштан тунжураган калайыкка,*

*«Бука акын барбы мында, ким өзү?» – деп,
буулуккан добуш менен суроо берет.*

*Ошондо комуз күүсү сөз ордуна,
обого муңдуу кайрык кайрыганда,*

*кайруусу жан дүйнөнү титиреткен,
мерездин карегинен жаш имерткен.*

*О Теңир, пенде эмес күүнү уккан,
ойулуп жаш агыптыр кара таштан...*

*Ашынган канкордугу атасынан,
айоону түк билбеген Чагатай хан:*

*«Сыйкырдуу бул не деген шумдук үн», – деп,
сезимге жеңдириптир биринчи ирет...*

*Капилет дене бойуң дүркүрөткөн,
кандайдыр жылан сойлоп киргенсиген*

*сезимден арт жагына жалт бурулуп,
селейген тейде катып калат туруп.*

*Боздомок муңдуу добуш канча убак,
болжолу Чагатайдын жетпей турат.*

*Оп тартчу ажыдаардай сүрүн салган,
о шумдук, Чынгыз качан келип калган?*

**Сурашпай алды-жайды уулунан түз,
сураптыр сыртын салып Улуу хан суз:**

**«Жүрөктү көзөп өтүп, жан дүйнөнү
жашыткан бул не деген добуш, деги?**

**Жыйгансың элдин баарын неге мында?
жашырбай жооп бергин бачым мага!..» –**

**Чынгызга эмне айтарын билбей уулу,
чымындай жаны көздөн учуп турду.**

**А бирок, атасынын бар да каны,
ал анан сөзүн айтып тик карады:**

**«Арыбай келдиңизби, Улуу Каган!
аңдабай калыптырмын. Башымды алсаң,**

**айбымды толук алып мойунума,
атаке, башты сунам астыңызга...**

**Береги келген элге эмне айтарын,
мен дагы аңдай албай турган чагым.**

**Жыйылган жердик элдер кеп айтпастан,
жүлүндү көзөп өтүп зыркыраткан,**

**укмуштуу добуш салган аспабында,
угулат, түшүнбөдүм эмне айтууда...» –**

**Кынтыксыз берген жообу Чагатайдын,
кылычын кынга кийрет Улуу хандын.**

**«Учуру өтүп кетти, не кылсам» деп,
уулунун каректерин теше тиктейт.**

**«Болуптур, коргошундан аман калдың,
бирок да өлүмдү аттап кете албассың.**

**Мүчөлүм, колдоп келген дайым – каман,
менсинген далайларды азуум чалган.**

**Жөн жүрбөй, сүйүктүү уулум чалдырган соң,
жек көргөн сени неге тирүү койом?». –**

**Сүйлөбөй, бирок карек айтып турган,
сөздөрүн атасынын баамдаган.**

**Чагатай сыр алдырбай ага эч бир,
Чынгыздан көзүн алып жер тиктептир.**

**Кабарды угузууга дааган жан жок,
колунда Бука акындын комуз боздоп,**

**«Каран түн каптап келип калдыбы?»– деп,
какшаган мундуу күүсүн күчөп чертет.**

**Чыдабай күүгө, элге тунжураган,
Чынгыз хан мына минтип добуш салган:**

**«Төбөмдө Күнүм жерге түшсө дагы,
түз айткын боздотпостон? Токтот нары!». –**

**Ошондо шер тукуму Бука акын,
оозунан сөз чыгарбай, аспабынын**

**кылдарын бирден терип, сүйлөтө так,
комузу Чынгыз ханга кабар айтат:**

**«Төбөңдө Күнүң болсо Жучу ханың,
түбөлүк чыккыс болуп батты аның!**

*Туйгунуң болсо Жучу – сынып канат,
туурунда тургус болуп уктап жатат!*

*Туулган жылы доңуз – жылдаш эле,
түгөнгүр, тузак тартты анда неге?*

*Каманга – азуу тишин алты сайган,
катылды, «Төгөрөкмүн» – деп мактанган.*

*Амалы ашыктыгын билбей туруп,
алдырып азуулууга калды куруп...*

*Ошентип төп мүчөлдө толуп турган,
оолугуп өз Пирине азуу салган,*

*айбаттуу кара каман ажалын таап,
артында элди жарга койду камап.*

*Жылдашың, жандай көргөн уулуң – Каган,
жазатын тапты өзүнүн курчтугунан...*

*Өзөгүм өрттөнөөрүн билем ханым,
өлүмдү угузуу парз, бел байладым.*

*Жазатын тапса Жучу Пир-камандан,
жазыгын тартабы анын угузган жан?*

*Жарлыгы бир айтылат Хандын десең,
жазала, мына алдында турамын мен.*

*А бирок күнөөсү жок букарандын,
аларды кыйба ажалга, Улуу ханым!*

*Айрылдың хан Жучундан, шер Жучундан,
алгының жарлыгыңды кайра Каган!» –*

**«Айрылдың Жучу хандан» – деген кайрык,
асманга оболоодо жүрөк кайрып.**

**Тартпастан каректерин акын Бука,
так кайрыйт ар-бир сөзүн комузунда.**

**Түсүнөн, күү доошунан, кыймылынан,
түшүнөт баардык сөзүн Улуу Каган.**

**Чындыктын түз жебесин дал бутага,
Чынгыз Хан: «тийгиздин» – деп бериптир баа.**

**«Аңчылык кылса Пирин билип туруп,
а демек, жазуусуна жазган буйрук.**

**Жалпы элдин жазыгы жок, бирок мага
Жучунун өлгөндүгүн айткан жанга,**

**эскерткем жардыгымда – коргошунду
эритип куйдурамын, апкел муну!..» –**

**Ошондо акын Бука жазганбастан,
ордунан өйдө болуп Ханга барган:**

**«Оозумду ачкан жокмун, өзүң күбө,
оозуна куйгун мунун, же өзүңө.**

**Өзүңдүн жарлыгыңда, Улуу Ханым,
өлгөндү айткан жанга куйдурмаксың.**

**Азыр да ошол сөздү айтканым жок,
аны сен, анан комуз айтты боздоп.**

**Жарлыкты экинчи ирет бузсаң анда,
жаман ат өчпөй калат урпагыңа.**

**Түз айткын, коргошунду Улуу ханым,
туурабы бул аспапка куйдурганың?!» –**

**Тан берип эрдигине, өнөрүнө,
тайманбай таап айткан так сөзүнө,**

**кол шилтеп нойонуна: «Атты тарт!» – деп,
карабай арт жагына чаап кетет...**

**Көздөгөн максатына жетпей калган,
көөдөндө көрө албастык өртү жанган,**

**кагандын колбашчысы Жебе нойон,
«Калтырсам болбостур» – деп ушул бойдон,**

**кайрылып, кайнап турган коргошунду,
комуздун көөдөнүнө куйдурттурду.**

**Кыпкызыл арча комуз күйүп калды,
коргошун түсүн анын кийип калды.**

**Буйругу Улуу Хандын болбогон соң,
Букага кол тийгизбейт Жебе нойон...**

**Көөдөнү көк коргошун, мойну арча,
карарып күйүп жаткан комузуна,**

**Бука акын көздөн жашы токтобостон,
буулугуп болгон ишти ырга кошкон:**

**«Кылганым кыянаттык достугума,
кылымдар жомоктолсун кыргыз барда.**

**Атынан ажыраган жоокерге окшоп,
айтайын арманымды сенсиз боздоп.**

**Коштобой мукам үнүң жан дос комуз,
карачы кардыкканын жетим добуш.**

**Пендесин ажырагыс эки достон,
белгилүү жаралаары – Теңир кошкон.**

**Бөлүнөөр эки достун күчү жетсе,
жан-досу көккө кетип, дене жерде,**

**жаралса жуурулушуп эминеден,
жай кылып түбөлүккө калат денең.**

**Бир бүтүн адам элем комуз менен,
бөлүнөр кез келгенде бул дүйнөдөн,**

**жан-досум үнүң экөө учмак элек,
денебиз бирге калмак Жер-Энеде.**

**Эл үчүн түк азаптан арылбаган,
ээ арман, досум, сени кыйып турам.**

**Көөдөнүм сенин эмес мына менин,
көрүп ал так өзүңдөй өрттөнгөнүң!..**

**Эсиме кирген кезден дүйнө туйуп,
эс тарткам сенин гана үнүңдү угуп.**

**«Баатырдын тукумусуң, колго алба» – деп,
баарысы тыйышканда сени жектеп,**

**баш тартып байлыгынан, баардыгынан,
бир гана, досум, сени тандап алгам.**

**Мойнуңа манжаларым тийген кезде,
моймол көз, байлык, атак кирбей эске,**

*бийиктеп көртирликтен көккө чыгып,
билинбей мезгил өттү желдей сызып.*

*Кыдырып бөтөн элди, жер кезсем да,
кыргызым сени менен жүрчү жанда.*

*Ал азыр баардыгынан ажыраган,
жарым жан куну учкан пенде турам...*

*Өзүндөй болбосо да окшошун чаап,
өмүрдүн калган күнүн ага арнап,*

*бир кезде хан тукуму түгөл чанган,
комузду – ошол журтту сактап калган,*

*арылбас арманымды күүгө айланган,
артымда урпактарга керээз кылам.*

*Өзүмдөй, бурмалабай черткен даана,
өнөрлүү шакирт издеп тапсам гана*

*шерттешем, ал да мендей чертип анан
шакиртиң улантсын деп антын алам.*

*Комузда күүнү өзүмдөй черткенинде,
көздөгөн максатыма жеткенimde,*

*кошулуп ошол күүгө сапар алам,
комузум күтүп алгын кең ааламдан.*

*Ак дилим өнөрүмө бул жалганда,
апаппак аруу бойдон калганына,*

*арнаган комузума күүнүн атын,
«Арманы Акбуканын» – деп атаймын». –*

**Эңкейип башын алып тулкусу жок,
элестеп бүтүн кезин, колу ойноп,**

**кайруусун көмөкөйдө арман күүнүн,
кайрыган тейден кетет баспай үнүн...**

**Чагатай таазим кылып өнөрүнө:
«Чакыр!» – дейт Бука акынды нөкөрүнө.**

**Акынга хан астына кайтып келген,
айтыптыр ал сөздөрдү мындай деген:**

**«Өзүң айт өнөр ээси, кандай кылсам,
өктөөсүн көңүлүңдүн бөксөртө алам?**

**Аткарам айтканыңды, аны анан,
артымда тукумума мурас кылам.**

**Тукумум бийлик кылса – тукумундун
каалоосун аткаарын эске туткун.**

**Сөзүмдүн далили үчүн – жандай көргөн
сүйүктүү Үлхэримди тартуу этем.**

**Ал сага төрөп берсе канында анын,
тукумум танбас менин каным барын.**

**Турарын өз тукумум антына бек,
төбөдөн карап турган күбөбүз – Көк...». –**

**Ошондо Чагатайдан акын Бука,
өтүнүп сураныптыр эл алдында:**

**«Өрөөнүн жердеген эл кең Таластын,
өзгөнүн кордугуна кабылбасын!**

*Артымда Теңир буйруп тукум калса,
анда аны ээ кыласың кең Таласка?*

*Антыңа бектигинди Чагатай хан,
айтышар менин элим артта калган...» –*

*Бука акын сөзүн айтып кармалбастан,
бет алып Таласына кетип калган.*

*Антына бек экенин хан далилдеп,
артынан септүү кызын жөнөттүрөт.*

*Акынга – карабастан кетип калган,
атага – жеткиздирген арт жагынан,*

*Үлхэрим таарынычтуу ачуу ызаны,
үндөбөй ичке катат көп жылдары.*

*Жаш төгүп, чоң атасы Есэгунун¹
жалынып арбагына, төгөт муңун.*

*Арбакты эскергени күндөп-түндөп,
акыры козгоп аны түштө көрөт.*

*Түшүндө: чагылгандуу булут көктөн,
түрмөктөп келип катуу нөшөр төккөн.*

*Кызыл ат минген баатыр кынындагы
кылычын Үлхэримге сунат дагы,*

*күңүрт үн булуттардан чыккансыган,
күңгүрөп Үлхэримге буларды айткан:*

---

¹ *Есэгү* – Чынгыз-Хандын атасы.

**«Көз жашың тынчымды алды, мүдөөңө жет.
Карегим, катып алгын жоготпой бек!**

**Алганың өнөр ээси, дили таза,
аздектеп жете билгин кадырына.**

**Карегим, эсиңе түй, шондо гана,
көрөсүң көпкө күтүп эркек бала.**

**Болбогун тагдырыңдан эч кабатыр,
баланын аты болсун Есей Баатыр.**

**Карегим, мындан нары ыйлаба» – деп,
караган булуттарга сиңип кетет...**

**Үлхэрим шол түштөн соң тагдырына
үндөбөй мойун сунуп, карт акынга**

**«калбайын кусуруна» – деп чочулап,
калыптыр бар дилинен аяр сыйлап.**

**Улгайып калган Бука адатынча,
унчукпай, жаңы чапкан комузуна,**

**куду эле Үлхэримге карагандай,
кейиштүү карар эле көөнү чаппай...**

**Түн түшкөн карт акындын кабагына,
таң нурун тартуу кылып шондой чакта,**

**шакирти Кең-Аралдык ырчы бала,
шаттыкты алып кирчү сырттан ага.**

**Далы ачкан үйшөндөрдүн Соолабасы,
так айтып келер кезден кабарлачу.**

**«Дастанчы уул төрөйт зайыбым» деп,
далай жыл мурун билген ат энчилеп.**

**Аяндуу далычынын уулу Жайсаң,
акындын үмүтүнө от жандырган.**

**Ал келип, чапкан жаңы комузунда,
«Арманын Акбуканын» кайрыганда,**

**көздөрү жалындаган оттой жанып,
күлүктөй тыбырачу капкак кагып,**

**манжалар комуз кылын дирилдетсе,
мундуу күү оболочу те бийикке.**

**Карт акын жүзүн чайып ачуу жашка,
кайгырчу, көөнүн бурбай күүдөн башка.**

**Баланын колундагы комузду алып,
бир сыйра чертер эле таасын кайрып..**

**«Так айтып күү баянын чертип жүр» – деп,
табыштайт шакиртине күндө үч ирет...**

**Ал кезде Бука акындын алган жары,
аздектеп аяр сыйлап калган чагы.**

**Өнөрү кереметтүү карт акындын,
өзүнө сезбейт кантип багынтканын.**

**Билинбей жылдар өтүп бала Жайсаң,
боз улан курагына жетип калган.**

**Комузда кол ойнотуп, дастан айтса,
кошточу ат дүбүртү чыккан сыртта.**

**Өнөрү өрүш алып калгандыгын,
өрөпкүп шакиртинге айтат акын.**

**«Жарыгым, бекем болгун антыңа» – деп,
Жайсаңга күү черттирип акыркы ирет,**

**коштотуп «Акбуканын Арманына»,
кетиптир бул жалгандан акын Бука...**

* * *

**Өзөгү арман күүнүн кайда экенин,
өзүңө Акчабагым, айтып бердим.**

**Ал күүнүн бул күмбөзгө тийешесин,
аны азыр айтып берем, көңүл бөлгүн.**

**Төрөлгөн Бука акындан – жээни Есейди,
тукуму Чагатайдын «Эмир» дешти.**

**Таласта талкаланган хан ордону,
тургузган үчүнчү ирет ошол болчу.**

**Энеси кыпчак кызы, келген жери
эр көөдөн багынбаган кыргыз эли.**

**Есэйи төрөлгөн соң Үлхэримге,
эми ага төркүндөрү алыс эле.**

**Баарынан тынчын алган Үлхэримдин,
бир тууган агалары бири-бирин**

**айоосуз, душмандардай талашып так,
алдуусу алсыздарын өлтүргөн чак...**

**Ал анан жашы өтүп калган кезде,
айтыптыр керээз сөзүн Есэйнне:**

**«Жарыгым, жаңылбаган пендеде жок.
Жаңылыш кетирипмин – опсуз бирок.**

**Таза кан тукумундун койбой атын,
тукумуң кантээр экен? Жаза бастым!..**

**Айоосуз ташбоордугун төркүнүмдүн,
ал кезде аңдабапмын, кайдан билдим.**

**Сени эмес, бийлик үчүн ушул күндө,
уялаш бирин-бири өлтүрүүдө.**

**Кылганын билесиң го Өгөдөйдүн,
тукумун Чагатайдын өлтүргөнүн.**

**Жалынып Жараткандан тиленерим,
жар болуп арбак гана сактайт элиң!**

**Элине чалкыган – көл, душманга – сел,
эр болгон өткөн бабаң – Манас Айкөл.**

**Сен ошол Шер тукумдун урпагысың.
Садагам, бир уруунун жалгызысың.**

**Эсиңе бекем сакта, кулунчагым,
энеңдин ушул айткан аманатын.**

**Атыңды өзүм тилек кылып жүрүп,
атамдын чоң атасы түшкө кирип,**

**«Койгунуң атын Есэй» дегенинен,
колдоор деп арбак үчүн койгон элем.**

**Атаңдын арбагына, аңдабастан
акарат кылыптырмын, мойунга алам.**

**А көрсө душмандыгым кечирбегем,
акылсыз аял ишин кылган экем.**

**Улагын урпагыңды, кулунчагым,
уулуңа атакеңдин койгон атын...» –**

**Кыязы Шер тукумда жазмыш беле,
көп күтүп перзент көрүү жаш өткөндө.**

**Есэй да улгайганда көрүп бала,
Акбука деген атты койот ага.**

**Жучунун, Өгөдөйдүн тукумунан,
Жаш Алгу¹ хан тактысын тартып алган.**

**Дал ошол мезгилде жаш Акбукага,
тагасы Эмирликти ыйгарат да,**

**«Өгөдөй, Жучулардын тукумунан,
өч алам, жардам бергин?» – деп сураган.**

**Бийликти кармаш үчүн колунда бек,
баардыгын дин жолуна түшүрттүрөт.**

**Алгу х ан жетиш үчүн максатына,
айтыптыр да бир сунуш Акбукага:**

**«Бухара, Мавереннахр, Самарканда,
бийликти бекем кармаш үчүн мага,**

---

¹ Алгу – Чагатайдын тукуму.

**жээним сен чоң кол кабыш кылат элең,
кайынды күтсөң эгер шийиттерден¹.**

**Кадырлуу калк ичинде калпа, эшенден,
кайын күт тилимди алып, Акбука жээн..» –**

**Чиркин ай, жазмышына Жараткандын,
чын эле даба жогун билип алгын.**

**Кезинде эгер бирөө Аккожого,
«Хан Манас кудаң болот» – деген болсо,**

**«Чениме дин безерди жолотпойм!» – деп,
чатакты саларына жок эле кеп.**

**А бирок Аккожонун урпагынын,
Акбука алганы чын жалгыз кызын...**

**Акбука – төгөрөгү төп келишкен,
акыркы тукум эле Айкал Шерден.**

**Ата-Журт ар-намысын бүт баарынан,
аянбай ыйык тутуп бек кармаган.**

**Алгунун айтканына барганына,
акыйкат максаты анын жалгыз гана,**

**бабасы мекендеген ыйык жерди,
бастырбай душманына – сактайм деди.**

**Акбука бийлик кылып акыл менен,
агаин-туугандарын бириктирген.**

---

¹ *Шийиттер* – мусулман дининин бир бутагы.

**Бел кылып астыртадан кайындарын,
чогулткан чачыраган элдин баарын...**

**Ал анан кайра чалкеш заман жетип,
Алгу хан, Муарбектин башы кетип,**

**тактыга алардан соң келген Барат,
Таластык төбөлдөрдү кысымга алат.**

**Ал кезде кадыр-баркы Акбуканын,
артылып эл ичинде баратканын,**

**тагасы сыр билгизбей ичтен жектейт,
тымызын жок кылууга ыңгай издейт.**

**Куулугу, митаамдыгы ашкан Барат,
кутумду кайынынан издеп табат.**

**Урматтап сыйлагандын ишин кылат,
аңчылык кылыш үчүн чакырттырат.**

**Кеч күздө майын жыйнайт аркар-кулжа,
кыйдабы¹ аңчылыктын ошол тапта.**

**Акбука аяр эле керт кетпеген²,
арман ай, алдырарда жазат белем,**

**Жанына атасындай камын көргөн,
Жайсаңды ээрчитпестен кете берген.**

**Үйүнө күүгүм талаш кайтарында,
уу сыйпап үзөңгүнүн таманына,**

---

¹ Кыйдабы – учуру.

² Керт кетпеген – сак, алдын ала билген.

**кайниси атын тартып бир туугандай,
коштошот аны менен шек алдырбай.**

**Кеч күздүн муздак жааны үзөңгүдө,
келтирген экен ууну өз күчүнө.**

**Үйүнө араң жетип, Иркэтаңга¹,
үлгүрөт бир ооз гана сөз айтканга.**

**Кубарып өңдөн кетип окшуганда,
илеген толгон экен кара канга.**

**«Сактагын Кянизякты»² дегенди айтып,
сенейет дене-досу жансыз катып...**

**Өзгөндүк Абу-Ходжа-молла Рахман³,
бар дилин бир Аллага багыштаган.**

**Сооп үчүн балдарга арнап жетим калган,
коргондоп билим берчү жай салдырган.**

**Жетимдер жетилишип, көптөрү анын,
үмүтүн улантышат молласынын.**

**Кай бири Мавереннахр, Жети-Сууда,
кадырлуу, калпа, эшендик даражада.**

**Кезинде билим берген карт молланын,
кыя өтпөй аткарышчу бар айтканын.**

**Ал ошол Абу-Ходжа-молла Рахмандын,
Акбука алган жалгыз Иркэтаңын.**

---

¹ Иркэтаң – Акбуканын аялы.

² Кянизяк – Акбуканын кызы.

³ Абу-Ходжа-молла Рахман – Аккожонун урпагы.

**Уулу жок, Иркэтаңга зарлап көргөн,
«Бел болсун» деген жакшы тилек менен,**

**томолой бир жетимди багат экен,
торолгон ошол жетим түпкө жеткен...**

**Уу сүрткөн үзөңгүнүн таманына,
уулум деп кары молла баккан бала...**

**Чырагым, көңүл бөлсөң баяныма,
чындыкты айткан сайын дайым сага,**

**өкүмүн Кудуреттин улам кайра,
эби бар кайталоомдун, түшүн ага.**

**Айкөлдүн тукумунун соңкусу деп,
айтуума негиз болгон мына ушул кеп.**

**Тукуму уланбаган менен бирок,
токтолуп аты аталбай калганы жок.**

**Эр Манас эл ичинде жашап өткөн,
силердей пенде экенин далилдеген,**

**жанында карап туруп – өңгө эмес
сен дагы күмөнсүнгөн – ыйык күмбөз,**

**жай кылган ушул жерди эки дендин,
атасы жана анын кызы экенин,**

**душмандан коргоп, чындык бурмаланса,
дарексиз урпактарым билмек кайда!!!**

**Айкөлдүн кебин сомдоп учурунда,
ардактап койгон болчу шул аймакка.**

**Кастарын тиккен чыкпай кас-душмандан,
жатыны бөлөктөрү ачтырышкан.**

**Табышпай асыл денин, кебин анын,
талкалап отун кылып жагышканын,**

**жарыя кылып ачык айтпаса да,
жакындар кеп кылышчу ич арада...**

**Айтышкан өз тукуму Айкөл Шердин,
атадан баласына бир керээзин,**

**ант алып, ыйык тутуп, мурас кылган,
алууга күндөш аял тыйуу салган...**

**Мыйзамы табияттын: кыраан, чыгаан,
мейли ал айбанданбы, же адамдан,**

**жалгыздан тууларын алмуздактан,
жандуунун баары байкап, баамдаган.**

**Айкөлдүн тукумунун Шердигине,
жалгыздан төрөлүшкөн тукум күбө.**

**Тукуму Хан Манастын Шер экенин,
төгүн деп эч ким айтпайт. Азыр менин**

**айтканы турган сөзүм – да бирөөнүн,
акыркы тукумунун ким экенин,**

**анан да «Эрдик», «Шердик» деген сөздүн,
атайын айткым келди маани-жөнүн.**

**Көздөгөн максатынан кайтпаган Эр,
аталат дал ошолор Кабылан Шер.**

**А демек, Шер болгон деп Аккожо да,
айтамын эч тартынбай урпагыма.**

**Берилип бар дилинен элди үгүттөп,
баш тартпай максатынан бир Теңир деп,**

**өмүрдүн башатынан – акырына,
өз жолун бекем туткан бурбай гана,**

**атасы Иркэтаңдын молла Рахман,
акыркы Аккожонун урпагынан.**

**Аккожо Айткөл Шерге, пенделиктен
жактырбай «дин безер» деп тил тийгизген.**

**Акыры урпактары экөөнүн тең,
Айткөлдүн атын өчкүс кылып кеткен.**

**«Манаска тийешеси барбы?» деген,
мына ушул ыйык күмбөз күмөнсүнгөн,**

**урпагы Аккожонун молла Рахман,
урматтап Шер арбагын арнап салган.**

**сактанып анда деле душманынан,
күмбөзгө жээнинин атын жазган.**

**Урабай, урпактары шондон бери,
уламыш сөзгө айлантып Айткөл Шерди,**

**мекендеп арбагы да ушул жерди,
«Манастын күмбөзү» деп атап келди...**

**Тул калган Акбуканын Иркэтаңы,
туягын – эр мүнөздүү Кянизякты,**

**канчалык аяр сактайм деген менен,
калыптыр арт жагында, буйрук экен.**

**Барат Хан өлтүргөн соң Акбуканы,
тийсин дейт нойонуна Иркэтаньды.**

**Туягы кыз болсо да Акбуканын,
тартыптыр көкжалдыгын Шер бабанын.**

**Айттырган жигитинин башын кесип,
ак күмүш илегенге салып келип,**

**кылычын кынсыз байлап тартынбастан,
Кянизьяк Барат ханга минтип айткан:**

**«Барат хан, бар дилиңден бийлик көздөп,
баардыгын багындырдың динге үгүттөп.**

**Үч убак жар салышат жарчыларың,
муслман динге кир деп элдин баарын.**

**«Так кесе элге кылам буйрук-жардык,
Теңир бир, муслманды кабыл алдык.**

**Кимде-ким ушул динди так тутпаса,
айоосуз алынышат таш бараңга»,–**

**бул сенин буйругуңбу, Барат ханым?
Анда эле таш бараңды эсиңе алгың!..**

**Таятам алдан тайып калган убак,
антсе да кадыр-баркы артыгыраак.**

**Чагатай, Жучу, Өгөдөй усулдары,
чыгышпайт акылынан, угат баары.**

**Демек сен шарыяттан чыга албайсың,
таятамсыз бекем бийлик кыла албайсың...**

**Катынды эри өлүп тул олтурган,
кайсыл салт көтөрмөкчү баш байласаң?**

**Сен айтпай, сөзү болсо чагымчынын,
ичинде илегендин, – башын алдым.**

**Кокустан болсо эгер бузук нээтин,
каарына каларың чын калың элдин.**

**Өтүнөм, чындык ишти жашырбассың,
өзүңбү же бул башпы, ачык айткын?..» –**

**Баа берип, тизгин тартып сөз жөнүнө,
баш ийет көк бет кыздын эрдигине.**

**Күнөөнү илегенде башка жүктөп,
көкбеттен кутулуучу учур күтөт...**

**Чоң ашы Акбуканын берилген соң,
чечимин ашырмакка максат койгон.**

**Барат хан өзү даабай бул жолу да,
буйруптур куда түш деп нойонуна.**

**А бирок энеси эмес, кызын ал деп,
ага анан мына мындай буйрук берет:**

**«Көк бет кыз уу жатындуу, эркек бала
туудургун чыдап баардык кыялына.**

**Ал канчык Шер тукумдан, тууйт Шерди,
аткаргын буйругумду сөзсүз!» – деди...**

**Барат Хан Шерди тууйт деп үмүттөнгөн,
кызынан Акбука да көптү күткөн.**

**Ал аны аруу дилдүү тилек менен,
акылман апасындай илгери өткөн,**

**«Аяндуу, асылзаада жан болсун» – деп,
кайтоолдоп Каныкейдин атын берет.**

**Перс кандуу тили ширин Иркэтаңы,
бир чети түз атоодон айбыкканбы,**

**чүрпөсүн эркелетип Кянизяк деп,
акыры ошол атка көнүп кетет.**

**Абалкы Каныкейдин дүйнөсүндө,
аялдын назиктиги мүнөздүү эле.**

**Ал эми Каныкейде кайталанган,
Айкөлдүн көкжалдыгы арбын калган.**

**«Калтырбайм элимди ээсиз, мен бармын!» – деп,
хан тагын Кянизяк кыз алган ээлеп.**

**Кянизяк атасынын ордун басып,
көрүчү элдин камын эрден ашык.**

**«Чоң таятам Чагатайдын буйругу бар,
төлөбөйт чыгым, салык Таластыктар.**

**Барат хан, чырдашуунун кереги жок,
биз дагы мурасчыбыз өзүңө окшоп.**

**Акыйкат айткан сөзгө чычалаба,
Ата-Журт конушубуз мен тарапта.**

**Чоң тага, андан көрө болсо эсиң,
чындап ал эли-журттун мамилесин...» –**

**Кянизяк кең пейилден айткан сөзүн,
өзүнө шор кыларын кайдан билсин!**

**Бошотуп элди түгөл салыгынан,
бооруна жылан болуп кирет Каган.**

**Өзүнө көпчүлүктү тартып алат,
өкүмүн билгизбестен ишке ашырат.**

**Кудалап нойонуна жуучу салат,
дин менен Кянизякты кысымга алат.**

**Өткөндө шарыяттын капканына
чабылса Барат Каган, азыркыда,**

**Кянизяк өзү түшүп шол капканга,
калыптыр чапкан тейде таппай арга.**

**Анткени, бойго жетмек түгүл небак,
жашы өтүп төрү кары болуп барат...**

**Максатын ишке ашырып Барат анан,
менсинген көкжал кызды нойону алган.**

**Эрендин туулушун утурмалап,
эр жүрөк нойон эми күтөт чыдап...**

**Айттырбай душманынын ойун туйган,
акылдуу Кянизяк кыз бой салбаган.**

**«Душманды өзүмө-өзүм туубаймын» – деп,
туруптур айтканына ичинен бек.**

**Арадан жылдар өтүп агын суудай,
айбаттуу көкжал хатун койот туубай.**

**«Карабет неге эрен төрөбөйт?» – деп,
Керулен нойонунун тынчы кетет.**

**Чыдамы жетпегенден Бараттын да,
чакыртат таятасын сарайына.**

**Ал-жайын, аны-муну сурап анан,
Акыры мына мындай суроо салган:**

**«Төрөтү жээниңиздин кечиккенин,
туйунуп билерсиз дейм бир себебин?..»**

**Суроону бергениме болгон себеп,
тактынын мурасчысы болуш керек.**

**Илешкен жандуу дарты болсо эгер,
сакайтуу молла – Сиздин колдон келер?...» –**

**ушинтип ойун айтып жылуу-жумшак,
убайым тартып жүргөн чалды узатат.**

**Атасын коштоп келген бакма уулун,
акырын бөлүп алып айткан мурун,**

**эсине салып кайра берген антты,
эми анын жок кылгын дейт кызын дагы.**

**Капарсыз койнундагы уу жыландан,
Таласка – жээндин алын сурап барган,**

**элжиреп тосуп алган бир тууганын,
элебейт ашка уунун тамызганын.**

*Иркэтаң Кянизякка берип аны,
калыптыр чыкпас болуп аткан таңы...*

*Теңирдин өкүмү бул – ЖАЗМЫШ деген,
тек гана койосуңар бейнебестен.*

*Пенделер текебердик кылбасын деп,
бул сөздү кайталадым өтө эле көп.*

*Чырагым, болбосо эгер жазуу-буйрук,
Чагатай тукумдары күмбөз куруп,*

*максаты тыйпыл кылуу – моңгол ханы,
Манастын өчпөс атын калтырабы?.*

*Абалкы бабаңардын заманында,
Айкөлдүн кебин койгон ушул жайга,*

*апкелип Акбуканы узатышкан,
жанына белги койгон балбал таштан.*

*Акыркы туягынын сөөгүн дагы,
атайлап ушул жайга койдурганы,*

*даректи жакшы билген молла Рахман,
Да-Рабат¹ арбактарга чогуу салган.*

*Бийлиги тукумунун Чынгыз хандын,
бир нече кылымдарга созуларын,*

*туйунган кары молла, ошондуктан,
дарекке Чагатайды кошуп жазган:*

---

¹ Да-Рабат – Тукум улап коюлучу күмбөз.

**«Бул жерде Чагатайлар тукумунан,
Кянизьяк-хатун, Абука Эмир жайын алган.**

**Кул пенде бир Теңирге иши жаккан,
узады жума күнү бул жалгандан», –**

**жазууну Абу-Ходжа – молла Рахман,
кылымдар сакталгыдай кылып жазган.**

**Айтарым өзүңөргө урпактарым:
Айкөлгө тийешеси ушул жайдын,**

**канчалык даражада бар экенин,
калк өзү таразалап түшүнүшсүн!..**

**Чырагым, «Арман күүсү Акбуканын»,
ал кийин «Кет букага» айланганын,**

**кезинде мундуу күүдөн калбай дайын...
Арман ай, кайсы бирин кеп кылайын!..**

**Мезгилдер суудай агып, чыкпай чебер,
уланбай унутулуп ыйык өнөр,**

**ыр-дастан айтылгандай бурмаланып,
«Арман күү» «Кет букага» калды айланып...**

**Сурооңо нөшөрлөгөн жаан сымал,
садагам, чакан жоопко каниет ал.**

27.05.99. 12.06. А. К. 247. 0 57 36

28.05.1999. 13.06. А. К. 195 13 30

*Чырагым, чарчадыңар баарыңар тең,
чыдап ук, өтө кыска айтып берем.*

*Мына ушул – алгачкы ирет Садыр чебер,
устунун Хан Ордонун сундурган жер.*

*Айкөлдүн көзү өткөн соң тууган кордоп,
айгышкан душман өңдүү талап-тоноп,*

*жалгызын ала качып кетип алыс,
жабыркап төркүнүндө баккан Каныш,*

*жеткирип Семетейин эрезеге,
жеринди тапкының деп жибергенде,*

*таланган ордо тосуп ата ордуна,
таарынып ыйлаган жер тагдырына.*

*Сагынган Таласынын мөлтүр суусун,
сугарган кайра айланып Тайбуурулун...*

*Артында калган жалгыз Айкөлүнүн,
абасы Бакай туйуп келгендигин,*

*жолугуп арманы көп эки берен,
жаш төгүп, муң бөлүшкөн ушул жерден.*

*Ал анан Семетейди Бакай абаң,
абалкы Айры Талга алып барган.*

*Ал жерди Айкөлдөн соң Абыке ээлеп,
анчалык бүлүнбөгөн бул жерчилеп.*

*Жактырып кең өрөөндү Айкөл Манас,
жарашуу тойдо¹ ойун айткан алгач.*

*Ой жакпай Эр Айдаркан, Көкчөлөргө,
алыстап шондон кийин кеткен эле.*

*Айдаркан ылайык деп Айры Талды,
түптөгөн төкөр уста чоң-капканы.*

*Айкөл Шер көчүргөн соң Айдарканды,
ал кезде чала бүткөн хан-сарайды,*

*апасы Чыйырдыга ылайыктап,
Али-Бек – дак чеберге² курдурттурат.*

*Айкөлгө Али-Бекти Урумдагы,
акырет доспуз дешкен урум ханы,*

*Көкбөрү урмат менен тартуу кылган,
чебери көп кулдардын арасынан.*

*Ромей, перс жеринде көк тиреген,
шаалардын сарайларын куруп келген.*

*Садырдын салганына караганда,
бул чебер кооз бүтүргөн алда канча...*

*Ал эми үчүнчү ордо батыш жакта,
арналып салынды эле Жакып ханга.*

---

¹ Жарашуу той –

² Дак чебер – дак деген элден туткунга келген чебер куруучу.

**Ал жерди Көбөш ээлеп, мурдагыдан
бир кыйла дурус кылып оңдоп алган.**

**Айкөлдүн ордосунан алтын-зарды,
асып таш, көркөмдөлгөн буйумдарды,**

**Абыке, Көбөш экөө тең бөлүшкөн,
ал жерге калтырышпай көчүрүшкөн.**

**«Кара бет төркүнүнө чаптырат» – деп,
көргөзбөй жан кишиге катышкан бек,**

**оңдоого Садыр салган Чоң-Капканы,
орошон журт ичинен Эр чыкпады...**

**Андайда ысык кабар желге жетип,
жел менен айыл, калаа, төргө жетип,**

**кейиште күтүп жүргөн элдин баары,
келгенин Семетейдин угуп калды.**

**Көпчүлүк сүйүнгөндөн ыйлап-күлүп,
калышпай арт жагынан чогуу жүрүп,**

**калдайып көрүндү эле сүрдүү караан,
каптаган селдей агып келе жаткан.**

**Абыке сыр алдырбай, ичи өрттөнүп,
кубанып турган өңдүү түр көрсөтүп,**

**тыя албай аккан жашын күйгөндүктөн,
тим эле мына минтип апкөрлөнгөн¹:**

---

¹ Апкөрлөнгөн – эки жүздүүлөнгөн.

**«О Теңир! Тилегимди берген белем,
өз ээси хан сарайдын келген белем!**

**Аялды душман дебейт бекеринен,
Аргасыз айрылганда абакемден,**

**кантейин, бети кара Каныш жеңем,
«карасын тартпаймын» – деп качып кеткен.**

**Жараткан, калысыңа таазим этем!
Жалгызы жан абамдын келген экен!**

**Башымды аябаймын сенден боорум,
бүлдүрбөй сактап келдим, мына ордун...» –**

**Айкөлдөн калган жалгыз шонтип кайра,
алды эле хан сарайды Айры Талда...**

**Чырагым, бийлик деген эмне экенин,
чынында биле албассың анча деймин.**

**Бийлик бул – кумар отун тутандыруу,
билип ал, күйгөндөн соң өзүн жагуу...**

**Жарыгым, чек-ченемсиз кең ааламда,
төшү түк Жер-Энебиз жаралганда,**

**бооруна жандуу-жансыз баарын каткан,
пенде да алар менен бир жаралган.**

**Бийликтин кумар даамын тата электе,
пенделер бир-бирине мээримдүү эле.**

**А качан байлык-бийлик деген неме,
адамдын аң-сезимин ээлегенде,**

**башкартып бийлик – кумар ойунуна,
башка эмес – бир туугандар, ата-бала,**

**башкаруу укуктарын тартып алган,
бири-бирин бийлик үчүн курман чалган.**

**Мына ушул ордолор да, Акчабагым,
канча баш жуткандыгын эсиңе алгын.**

**Даректеп айтсам аны эч түгөнбөс,
дастанга тийешесиз бирок ал сөз.**

**Азыр мен айтып берем ордолордун,
кай жерде, кандай болуп калган ордун.**

**Чоң-Капка суу астында. Айры Талды
бул күндө «Жоон-Дөбө» дешет калкы.**

**Кезинде түргөштөргө саткын болгон,
Хан Көбөш ээлик кылган кооз коргон,**

**калкынын каргышына калгандыктан,
Каракан тукумунан талкаланган.**

**Андан соң Хан Чагатай Чынгыз уулу,
ал жерди караманча тыйпыл кылды.**

**Моңголдор баарын бирдей талкалашкан,
кантсе да беркилердин жүлү калган.**

**Ээлеген Көбөш хандын кооз ордосу,
эч белги калбай такыр тыйпыл болду.**

**Ал сарай Дөбөлүүгө жакын эле,
башында ээлик кылган Жакып эле.**

**Төртүнчү төп төрөлгөн ырчы Жайсаң,
олтуруп Дөбөлүүдө дастан айткан.**

**Ал жерди азыркылар «Май-Дөбө» деп,
анчалык капарга албай атап келет...**

**Чырагым, ошончо эле керек десең,
болуптур, анда азыр жооп берем.**

**Жан-досу канча адамдын шул ирмемде,
турганын билбейсиң да ушул жерде.**

**Жалганга дене-досун таштагандар,
жан-досу аралашат бизге алар.**

**Жашаган шул аймактык пенделерден,
жарыгым, баардыгын сурап билем.**

**Садагам, сенин Пириң болом дегем,
сурасаң аны сага айтып берем.**

**Убада берген элем, Акчабагым,
уятка эл алдында калтырбаймын.**

**Төгүнгө чыгарылгыс дарек бердим,
түшүнбөй койгондорго не демекмин?!**

**Арбагы тирүү Шердин кусуруна,
айтам деп текебер сөз,– калбагыла!**

**Тагдыры топташ болгон чымчым элдин,
тастыктап өткөндөрүн айтып бердим.**

**Кааласаң өткөндү бүт айта алам,
карегим, бирок ага жетпейт чамаң.**

**Максатым – ыр дастанга тийешелүү,
даректи бурмалабай айтып берүү.**

**Чырагым, тийиштүүсүн ыр дастанга,
чыкканча айтып берем аягына.**

**Кана эми, сапарыбыз карып барат,
Хан Манас баскан жерге карек кадап,**

**көңүлгө көргөндөрдү өзгөртпөстөн,
көөнөртпөй ушул тейден сакта бекем!**

**Чарчашты балдар дагы, кайра кайтчу
кез келди, сапар узак, опурталдуу.**

**Бар болгун, бөксөрбөгүн куттуу жер деп,
багыштап Шер элине жакшы тилек,**

**коштошуп, козгололу Хан-Ордодон,
карегим, эрте жарык жол тарткан оң.**

*Бул медитациялардын учурунда 101–123-бетке
чейин жазылган.*

24.06.1999. 11.07. А. К. 327 21 48

**Чырагым, эсенсиңби, алың кандай?
Чагылса шамга шоолаң элес албай,**

**дитинди буруп көнгөн адатыңча,
дил койуп туруптурсуң жаккан шамга...**

**«Кечириң пенделигим, көңүл үчүн,
баарысын шам жанына алып келдим.**

**Азыр мен тазаланган денем менен,
атама жалгыз чыгып кетет элем»,–**

**сыр бербей сырт жагыңдан ичтен тынып,
санааркап турганыңа назар буруп,**

**түшүнүп, байкаганча иштин жайын,
таңданып турдум бир аз, Акчабагым.**

**Садагам, кезигерде дайым мага,
сестенип, арууланып жаккан шамга,**

**башка эмес Шарыпкулду олтургузбай,
барчусуң аруулугуң жашыргандай.**

**Ал азыр чоң-кичине аралашкан,
адамдар шамды курчап олтурушкан,**

*шооланды бир түшүрүп, тааныганча,
шаштымды кетирдин го караманча.*

*Шашылып сен табына баштаганда,
шооладан назар салдым адамдарга.*

*Кунт койуп, карек кадап ар-бирине,
карадым эмне барын дилдеринде.*

*Өтүнүп койуп анан «аттигин!» деп,
өкүнүп адатынча өзүн тилдеп,*

*«Саатыбыз бул кишиге тийбей, эсен
бүгүн түн аман барып келсе экен!». –*

*деген ой тынчын алып Шарыпкулдун,
дирилдеп олтурганын карап турдум.*

*Дал ушул Шарыпкулдун ойун улап,
тынымсыз Талант дагы тынчсызданат...*

*Сезимтал, дили таза араңарда,
серп салдым биринчи ирет көргөн жанга.*

*Ирмемге назар бөлүп атайылап,
ичинде ой-пикирин көрдүм талдап.*

*Жарыгым, Сүйүнүңдү¹ мага айтканда,
жаңылбай баа берипсиң, абдан туура.*

*Сөз багып, сөздүн кунун баалай билген,
сезимтал, зирек акыл адам экен.*

*Кемчили, артыгы да жашоодогу,
көздөгөн багытынан жанбай койуу.*

---

¹ *Сүйүн* – «Айкөл Манас» дастанына эң алгачкылардан болуп өтө жогору бааланган окурман Сүйүн Дөкөнөвна жөнүндө айтылууда.

**Айтканым түнөк таап жүрөгүнөн,
атыма таазим кылса аруу дилден,**

**жаңырып, жан-дүйнөсү тазалансын,
жалганда – дастанымда жашап калсын!..**

**Тогуз шам – алоолоно жалбырттаган,
тогуз жан – тегеректеп назар салган,**

**баардыгы арзыйт сөзгө, бирок дагын,
батыраак жол тарталы, Акчабагым.**

**Жер шарты тааныш эмес, ошондуктан
аларды көп күттүрбөй бачым кайтсаң...**

21   25   44

**Чырагым, чочулаба... Сезимдеги
сууроңо жооп айтып бергим келди.**

**Бул жерге, ошондуктан, атайылап,
азып мен алып чыктым, шамыңды жак!**

**Жарыгым, эчендеген ыйык жай бар,
айтылат ал жөнүндө уламыштар.**

**А бирок тегин жерден кеп чыкпасын,
аны эми айтпасам да билет калкым.**

**Эске алып чакталуусун убактынын,
чырагым, жообумду кыска айтамын...**

**Бул эми кече эле болгон нерсе,
баардыгы унутулат эскербесе!!!**

*Баба Ата, Мунара Эне жашап өткөн,
кадимки кадыресе пенделерден,*

*алардын аты аталып калганына,
өтөгөн өмүрлөрү бул жалганда,*

*таза алып улуу атты «Адам» деген,
татыктуу вазийпасын элге берген.*

*Акылдуу адам экен Баба деген,
аяндуу байбичеси бала эмдеген.*

*Аларды Өзгөндүктөр урмат менен,
аттарын атаганды ыйык дешкен.*

*Кут конгон мына ошол үй-бүлөгө,
Кыдыр да назар буруп өткөн эле.*

*Жактырып пейилдерин Жараткан да,
жарыкка төрт уланы келет удаа.*

*Балдары: Жумгал, Чолпон, Кочкор, Тастар,
баарысы бой тартышат кылка, катар.*

*Арман ай, айткым келбей турган нерсе!
Урпактар майдаланып калган кезде,*

*доордон – төрт беренге тушташ болгон,
даректи дегеле айткым келбей койгон.*

*Себебин азыр анын керек айтуум,
садагам, укканыңды даана жазгын!*

*Уздан тараган эл бирикпестен,
бөлүнүп небак эле бириндешкен.*

*Ал эмес кырк бөлүнүп кыргыз өзү,
кырышкан бирин-бири күнгө жетти.*

*Камчы чаап тууганына душманчылап,
калышкан учурду бул эске салат...*

*Карегим, билгиң келип көптөн бери,
жүргөнсүң бул баянды, азыр эми,*

*тагдыры шол мезгилге тушташ келген,
айтамын төрт берендин кенжесинен.*

*Өчпөстөн элдин аты КЫРГЫЗ деген,
себебин билгиң келсе: эл ичинен,*

*журтунун уйуткусу болгон адам,
жашаган үчүн гана сактап калган!*

*Ошонун бири ушул Баба атаң,
кыргызын сакташ үчүн күч жумшаган.*

*Аябай эч нерсесин балдарынан,
алдырып атак-даңктуу аалымдардан,*

*ийнелеп илим көзүн ачтырыптыр,
ийнине журттун жүгүн арттырыптыр.*

*Аяңдуу байбичеси ар уулунун,
тагдырын алдын ала билген мурун.*

*Кыйыңдык туш болорун ар-бирине,
курсакта жаткан кезде билдирди эле.*

*Бел байлап, акыл өкчөп баардыгына,
Баба Ата насаат айтат балдарына:*

**«Эл ичи көзү туйук түркөйлөргө
эсепсиз болгондуктан, ырк кетүүдө.**

**Ар бириң жол көрсөтүп, жок дегенде,
койнунан сууруп чыксаң ондон эле,**

**ошол он, дагы онго үйрөтүшсө,
кыргызым көзү ачылып оңбойт беле!**

**Эр жүрөк, ар-намыстуу уландарга,
окутуп, тааныткыла арип-тамга.**

**Алууга өнөр билим канткен менен,
балдарым, бул тараптын шарты кенен.**

**Айтарым, ошондуктан төртөөңөргө,
аттанып түн жактагы төрт өрөөнгө,**

**түшүнтүп илим сырын түркөй элге,
түндүгүн сыйрыш үчүн жөнөгүлө!» –**

**Улуусу Жумгал шондо жыйырма беште,
Тастары толгон эле бир мүчөлгө...**

**Ал кезде азыр Жумгал деген өрөөн,
Киданча «Чинь-лама» аталчу экен.**

**Балдары ата үмүтүн акташ үчүн,
беришет караңгы элге талбай билим.**

**Он чакты жыл ичинде шул өрөөндө,
ойгонот уйкусунан эл кичине.**

**Эр жүрөк азаматтар көбөйүшөт,
эл дагы каны дүргүп баш көтөрөт.**

**«Калмактар душман болгон кыргыз менен»,
дегенди уккансыңар эл ичинен.**

**Ал кезде кытай, кидан, манчжур – баарын,
кыргыздар «калмак» дешип аташканын,**

**эскертип жатканымдын бир себеби,
мен дагы жоону «калмак» дегим келди.**

**Кыргыздын көкүрөгү ойгонгону,
коңшулаш калмак ханын тынч койбоду.**

**«Эки улан түштүк жактан келип эле,
дүрбөлөң салып жатат эл ичине»,–**

**деген сөз калмактарга бүт тарады,
Дорбу хан тапмак болду айла-амалды.**

**Байоо элди каалагандай алдап көнгөн,
баштагы жасап жүргөн амал менен,**

**тукуруп түркөй элди өрөөндөгү,
«Буларды жоготкула бачым!» – деди.**

**Ошондо ар айылдын азаматы,
аларга тике карап, жазганбады.**

**Кайрылып камчы чаап калмактарга,
кайрадан кубалашып келген жакка,**

**өрөөндөн сүрүп чыгып өз жерине,
өздөрү ээлик кылып калган эле...**

**Дорбу хан колун курап, элди чапкан,
ошондо Жумгал аалым жазат тапкан.**

**Эренди – максатынан баш тартпаган,
эл баалап жерди «Жумгал» атап калган.**

**Сөөгүн кадырлашып койгон жерди,
сыйлашып «Жумгал-Ата» мазар деди...**

* * *

**Ар дайым аруу тутуп сен тайынган,
ал азыр Тастар жөнүн баян кылам...**

**«Калмактар дубакөй калк болушат» – деп,
карегим, уккандырсың далай ирет.**

**Байыртан дуба илими башка илимден,
бөтөнчө баалуулугу – сыры терең.**

**Андыктан Тастар аалым башка илимден,
айрыкча сырдуу илимди¹ аздектеген.**

**Он эки шакирт алып, ушул жайда
окуткан ар бирөөсүн ар тармакта.**

**Касиет, сырдуу күчкө жалгыз Эге,
эгедер экендигин ошондо эле,**

**калп дешип ынашпаган түркөй пенде,
каралдым, азыркы эл чын дейт беле?!.**

**Кырк түрлүү дуба үйрөнүп шул үңкүрдө,
кышташып он үч адам кыш чилдеде,**

**калышкан ыйык тутуп илим баркын,
касиет, сырдуулугун табияттын...**

---

¹ Сырдуу илим – теология.

**Агасы жазатын таап жаткан кезди,
иниси – Тастар мында даана сезди.**

**Ал эми келер жоонун жолун күттү,
айланта жыгач үйүп, чайыр төктү.**

**Үстү суу, асты кургак отундарга,
үлбүрөк куулар даяр тамызгыга.**

**Жанына отундардын моло таштан,
жоокердин түспөлүндө кеп жасашкан.**

**Ой жактан көргөндөргө – жер жайнаган,
отуз сан жоокер бардай туйум салган.**

**Он үч жан бар болгону супа үстүндө,
он эки шакирт жана устат эле...**

**Бүткөн соң даярдыгы Тастар анан,
он эки шакиртине минтип айткан:**

**«Башынан, аягынан бул өнөрдүн,
баарыңды бирден тандап алып келдим.**

**Үйрөткөн устатымдын сырдуу илимин,
силерге калтырууга жан үрөдүм.**

**Сугарып сырдуу илимге табы менен,
өнөрдүн ээси кылдым баарыңды тең...**

**Ал азыр тамчы суусун бул жалгандын,
аруулап дилим, денем – даарат алдым.**

**Жарыкта акыркы ирет баарыңарга,
жакшылап айтканымды тыңдагыла.**

**Ант берип, шертке туруп устатыңа,
ар-бириң өнөр ишин уланткыла.**

**Жолуңар татаалдыгын алгач эле,
жашырбай түшүнткөмүн мен силерге.**

**Тагдырга туш болбогун кимиң кандай,
түз өткүн ак жолуңдан эч жаңылбай.**

**Жалганда максатыңар ар-бириңдин,
жайылткын ыйыктыгын сырдуу илимдин.**

**Ар-бириң он экиден шакирт алып,
аларга үйрөтсөңөр тамыр жайып,**

**ал анда антыңарды азыр берген,
аткарган болосуңар абийир менен.**

**Сөзүм чак, баарыңарга буйрук берем,
сүйлөбөй жөнөйсүңөр үн дебестен!**

**Бел ашып, менин жерим Өзгөн жакка,
билимди улантууга жол тарткыла!**

**Талапты талыкпастан аткарганга,
ишенем, жолугарым таңмакшарда...». –**

**Даай албай шакирттери сөз кайрууга,
жан сыздап, жал-жал карап устатына,**

**кылгыртып ачуу жашын көздөрүнө,
кыйылып ушул жерден кеткен эле...**

**Жандуудай жүрөгүмдүн тушу «зыр» деп,
жаштыктын жеңип барат сезимди өрттөп...**

*Тогуз күн тыным албай супасында,
тирешип жалгыз өзү сан душманга,*

*түнкүсүн алоолонот от жалындап,
тоо башын күндүз кара түтүн каптап.*

*Жасаган дуба менен куралдары,
жоосуна жоокерлердей кыргын салды.*

*Чаңырта төмөн карай мылтык атып,
чайырлуу, чычалалуу отту чачып,*

*дарыны отко куйуп даңкылдатып,
ысыган топтомолук таш кулатып,*

*душмандын жүрөгүнүн үшүн алган,
туруштук бералышпай артка качкан.*

*Тоо кулап келаткандай туйум берип,
калмактар качкандыгын Тастар көрүп,*

*Жараткан бир Теңирге таазим кылды,
жайланып кароол таштан дүрбү салды.*

*Качкан жоо бирин-бири аябастан,
баштарын жол талаша кыя чапкан,*

*өзгөчө канкор, ташбоор элди көрдү,
өзүнчө отко күйүп ичиркенди.*

*Ошондо калмактардын жаа тарткычы,
Жасайыл, жебе тарткан эң акыркы...*

*Буйругу болбосо эгер Жараткандын,
бийикте дүрбү салып турган жандын,*

**төмөнтөн, те алыстан аткан жебе,
таамайлап жүрөгүнө тиймек беле?!.**

**Кенжеси шакирттердин Айып берен¹,
кайрылып арт жагына келген экен.**

**Жөлөнгөн дене-досун кароол ташка,
жашырган «аманат» деп ушул жайга.**

**Жүзүн жууп туздуу жашка көздөн аккан,
жайына койгондон соң минтип айткан:**

**«Антыңдан тайдың десең Тастар Ата,
арбагың урсун мени, аргам канча!**

**Өзүңдү жоого таштап жалгыз мында,
Өзгөнгө кеталбастан келдим кайра.**

**Тирүүндө үлгүрө албай калып эми,
тагдыр ай, табыштадым асыл денди!**

**Жай кылган туу чокудай – бийиктигиң,
туйушсун урпактарың келчү кийин!**

**Бут тийгис ушул тоодой бийик, таза,
баш ийсин дайым тирүү арбагыңа!..**

**Койнунан сууруп чыгып түркөйлүктүн,
кошсом деп күчтүү элдерге үмүт эттиң.**

**Элиңе түбөлүктүү көздөгөнүң,
кордолбой, басынышпай жүрсө дедиң.**

---

¹ Айып – Жалал-Абадга мечит курган. Азыр Аюб-Булак деген булак бар.

*Болгону эки мүчөл өмүр сүрүп,
кетипсиң сыймыктанчу иш бүтүрүп.*

*Төбөсү көк тиреген туу чокуда,
түбөлүк атың калсын ТАСТАР АТА!..*

*«Аманат» койгонумдун себеби бар,
а балким Мунара Эне, Баба Аталар,*

*жанына даяр кылып койсо эгер,
жайыңа дене-досуң алып кетер...» –*

*Ардагым, дене-досу ыйык жандын,
азыр да ушул жерди жай кылганын,*

*айтамын Кудуреттин буйругу деп,
абайлап, урпактарым көрүшөр эп...*

* * *

*Жарыгым, төрт берендин экөөсүнөн,
жайынча дарек бердим үстүртөдөн.*

*Карегим, толук баарын билгиң келсе,
кайрылам убактыбыз кенен кезде.*

*Ал азыр Мунара Эне, Баба Атанын,
айтпасам кайсыл жерди жай кылганын,*

*кандайдыр түпөйлүдүү суроо сени,
карегим, кыйнагандай туйум берди...*

*Барганда былтыр Ошко, Чилмайрандын
чокусун көргөнүңдү эске салгын.*

*Дал ошол кырка тоонун чокуларын,
«Баба-Ата тоосу» делип аталаарын,*

**тегинден эместигин айтпасам да,
туйунуп турасың го, баамында.**

**Мына ошол Улуу-Тоодо бир үй-бүлө,
калышкан жай алышып түбөлүккө.**

**Артында эли аларды урматташып,
алиге жашаганын эске салып,**

**аттарын унутушпай келгендиги,
элимдин – элдүүлүгүн далилдеди.**

**Ал жерде Мунара Эне, Баба Атанын,
Кочкордун сөөгү жаткан аймактарын,**

**унутпай Тастарды да урпактарым,
калаага, тоого атын койуп алдың!**

**Кантсе да уламаны уккан урпак,
кастарлап ал жерлерди ыйык тутат...**

**Тастардын айтам качан туулганын,
так билгиң келсе анда назар салгын.**

**Жылы Барс, сегиз кылым Айкөл-Шерден,
жарыкка Тастар-Ата кийин келген.**

**Бабанын так төртүнчү мүчөлүндө,
төрөсү – төртүнчү уулу төрөлдү эле...**

4° 7' 1'.

*Бул медитациялардын жардамы менен 124–161-
бетке чейин жазылган.*

ТӨРТҮНЧҮ БӨЛҮМ

---

* * *

*Суурулуп караңгынын кучагынан,
садагам, Шамчырагым, сага шашам.*

*Парвана көпөлөктөй тирүүлүккө,
пааналап келем дайым бир өзүңө.*

*Карабай жаның кейип турганына,
каарлуу кыш чилденин ызгаарына,*

*келериң билип сенин, Акчабагым,
келүүгө кас тогоолдо бел байладым.*

*Каршылаш тогоолдордун арасынан,
карегим, ушул тогоол абдан жаман.*

*Көп жылда бир келүүчү – ушул бүгүн,
кара күч үстөмдүгүн көргөзчү түн.*

*Баягы Абу Бакир, Саиддерге,
кездешкен Таң Каракчы барбы эсинде?*

*Карегим, ошол күчтөр ушул түнү,
күч топтоп кубат алар шерттүү күнү.*

*Бүгүн түн дарыланчу жайга, демек,
барууга болбостугун билүүң керек.*

**Ал эмес уландысын дастандын да,
айтамын ушул турган жерден гана.**

**Ал эми кайра артыңа кайтыш үчүн,
абыдан кыйналабыз, туура түшүн.**

**Башта сен элес албай, кыйноо тартпай,
бек кармап Нуршооланды көшүлүп жай,**

**туңгуйук кең Ааламда сапар артып,
туйганың, көргөнүңдү шашпай жазып,**

**ал анан баасы кунсуз Жер-Эненин,
аралап тоосун, түзүн, токой-черин,**

**өткөнүн бабалардын ырчы Жайсаң,
өзүңө баяндочу айтып дастан.**

**А бүгүн тагдыр жазган бешенеге,
азапты мени менен тарткын бирге.**

**Карегим, кездешүүгө келиш үчүн,
көргүнүң жумшалганын канча күчүм.**

**Сен эми кайткычакты кайра артыңа,
садагам, көңүл койгун ыр-дастанга...**

**Жан-досуң, дене-досуң экөө бирдей,
жабыркап калды абдан. Күч келтирбей,**

**чектелген убактыңда чечмелөөңдү,
чырагым, унутпасаң болот жөндүү.**

**Көшөрүп адатыңча – койгон шарттын
чегинен чыгамын деп мерт таппагын!?**

**Жаңырып Ай келгенче эске сакта,
тийиштүү тамырлардан дары жаса.**

**Ошону пайдаланып, сөзсүз түрдө
баргының Арашанга¹ шул күндөрдө.**

**Койбогун маани бербей адатыңча,
карегим, айтканымды сөзсүз жаса?!.**

0.

22.07.1999. 10.A.K. 345 8 34 18

**Чырагым, көздөрүңдөн аккан жаштын
чоо-жайы мени дагы сыздатканын,**

**айтпасам, тирүү пенде билбестигин,
аттиң ай, ушул сапар даана сездим.**

**Карегим, билем баарын, эч сөз айтпа,
кайрадан туз сеппеймин жаратыңа.**

**Тирүүлөр жан-дүйнөңдүн чыңырыгын
түк кабыл алышпасын эми туйдум.**

**Дартына дабаа болгон далайлардын,
жарыгым, колунду бер, бек кармайын.**

**Көк-Булун көркү чыгып турган чагы.
Көк кашка таштай муздак булактары,**

**көңүлүң өтө катуу сынган кезде,
көп жолу тынчтандырып койгон эле.**

---

¹ Арашан – Жумгалдын Кууганды жайлоосундагы ысык суу чыккан булак жөнүндө айтылууда.

*Карегим, жүзүң чайып, мөл булактан,
көөдөнүң муздаганча кана жутсаң,*

*алдырбай сезимдерге ошондон соң,
айтканым көңүл койуп укканың оң.*

*Агымын андай албай дооруңардын,
азыр мен жаңылганым мойунга алдым.*

*Силерге арткан жүктүн салмактуусун,
туура деп көтөргөнү Шарыпкулдун,*

*айтылган дастаныма анын атын,
айткансың, жазылганын, Акчабагым.*

*Талабы замананын дегениңден,
мен дагы макул болгом аруу дилден.*

*Түйшүктү көрүп туруп сен көтөргөн,
тик туруп көп учурда тең бөлбөстөн,*

*шылтоолоп пенделикке, билбестикке,
Шарыпкул кемчиликти кетирчү эле.*

*Көп ирет көңүлүңдүн муздаганын,
көрсөм да күчкө салып жылыткамын.*

*Ал эми азыркыда кетип аргам
ардагым, не айтарды билбей турам...*

Шарыпкул!

*«Ырыскы мага келген, ал эми Сиз,
арбактан алып берүүгө милдеттүүсүз!» –*

*дегениң муз ыргытып сезимиме,
дилимди ичиркентип турат даде...*

**Көңүлгө кир сактабас Акчабагым,
кейитип уулуу сөзүн ким айтпасын,**

**дастанга бир сен үчүн кабылганын,
кантейин, пенде экенсиң, баалабадың!**

**«Ырыскың дебесеңер сенин гана,
дастандан баш тартамын» – дейсиң анда.**

**Алтынчы китепти эми жазбаймын деп,
антыңа турмак болдуң абыдан бек...**

**Бөлүнтүп, ыраа көрбөй Акчабакка,
бир өзүң ээ болом деп ыр-дастанга,**

**жүрөгүн арбактын да сыздатканың,
чындыкка тике карап мойунга алгын!?**

**Баарынан ыйык, бийик сезим үчүн,
баш байлап ушул ишке, койуп дитин,**

**кыш чилде, нөшөр дебей талаа кезген,
кайсындан Акчабагым жазды десең!?**

**Арман ай, калган эле бута жакын,
аңдабай Азезилге алдыргамын!**

**Азыр да баштаган иш аягына
чыкпастан төгүлөт бейм жашым кайра!..**

**Дастандын уландысын айтыш үчүн,
ортого шерт койууга кылдым бүтүм.**

**Жанаша турса атыңар дастанымда,
жазууну улантабыз шондо гана.**

**Шертиме Шарыпкулдан жооп алгын,
жарыгым, дүйшөмбүдө жолугамын...**

26.07.1999. 14.08.А.К. 360 0 8 34 18.

Чырагым, көңүл оттун түтөгөнүн,
жашоомдо башымдан көп өткөргөмүн.

Андыктан кандай алда тургандыгың,
айттырбай Ырчы Атаңа баары маалым.

«Кемчилик пенделиктен кетириппиз,
кеменгер Жайсаң Ата кечириңиз?

Койбоңуз мындан ары кандай шартты,
ак дилден аткарууга берели антты.

Айтпасам жазганымды бербеймин деп,
агайдан чыкмак эмес одоно кеп.

«Бул менин ырыскымбы?» дебейт эле,
сыягы кетсе керек менден күнөө.

Жарыкка конок болсок бир ирмемге,
жеңдирип койсок эгер пенделикке,

кылымдар кыймылдабай далки баскан,
кол жеткис калып калат УЛУУ ДАСТАН.

Чыңыртып кайра Сизди ыйлатканча,
чыдайбыз чымырканып баардык шартка...»

жарыгым, чечимибиз ушундай деп,
жашыңа жүзүңдү жууп сүйлөдүң кеп.

«Бербейм» деп чыккан менен оозуңдан сөз,
бирок да дилиң макул болгон эмес.

**Ал эми жөнү башка Шарыпкулдун,
айтканы, ойу бирдей, билип койгун...**

**Өткөндү кажети жок кайра талдап,
өтөлү болоор ишке, койулду шарт.**

**Көөнүнө көпчүлүктүн жакпаса да,
карегим, айтканымды аткаргыла!**

**Койуума себеп болгон мындай шартты,
көралбас тирүүлүктүн көр адаты,**

**жеткирбей дал бутама койбос үчүн,
чыгардым, чырактарым, шундай бүтүм.**

**Анан да Шойбо Аярга Нескаранын,
айтканын келип турат кайталагым:**

**«Эмне кыл десең азыр Шойбо Аяр,
эреңиң баардыгына турат даяр.**

**Аягы эмне менен бүтсө дагы,
жоопту эл алдында бир тарталы.**

**Акылды өзүң кошкун. Күчтү – мага.
Ишенгин мен ишенсем кандай сага.**

**Жеңилсем бирге артып Эр уятын,
жеңсем, сен жеңиш балын бирге таткын!» –**

**Тунгуйук зындан болсо ыр-дастаным,
түшкүлө кол кармашып – кош чырагым.**

**Төгүлгөн төбөнөрдөн кут болсо, анда,
түгөнгүс ырыскыны бир таткыла.**

**Чын дилден ыйлаганым каалабаса,
Шарпыкул бул шартымды көрсүн туура.**

**Атаңа макул десең, Акчабагым,
аткаргын анда эмесе шерттин шартын.**

**Канатып оң колундун чыпалагын,
карегим, Ырчы Атаңа бергин антың?!**

**Жазуунун үстүндөгү тамган канга,
тамызсын кан чыгарып Шарыпкул да.**

**Шерт шартын жасап туруп Акчабагым,
жазууну ошондон соң улантасың.
0 34 18.**

19.08.1999. 8.09.A.K.O.

**Чырагым, арыбагын, көкүрөктө
арылбай түмөн ойдон дагы деле,**

**башыңды тумандатып күндөр өткөн,
болду го бир ай убак – кылымга тең.**

**Күнүмдүк тирлик өтүп, бирок дастан,
карегим, тургандыгы уланбастан,**

**жүк болуп жүрөгүңдү оорутканын,
жарыгым, айтпасаң да билем баарын...**

**Келиппиз жайыбызга, орун алгын.
Кебиме көңүл койуп кулак салгын.**

**Учуру өтүп кетти, эми кайра,
убара болбо шертти жаңыртууга.**

**Өзүңдө жок күнөөнү бекер жерден,
өкүнүп жүрөгүңө үйө берсең,**

**көтөрө албастыгын билүүң керек,
карегим, жүрөк деген муштумдай эт...**

**Шарыпкул ыр-дастанды кымбат сезсе,
шашылбай жол жүрүүгө, күтпөйт беле.**

**Жарыгым, бузалбаймын шертти кайра,
шерттешкем сени менен, жетет мага.**

**Шерт эмес жөн сөзүмдөн Акчабагым,
жашоомдо бир дагы ирет кайтпагамын.**

**Ал эми шерт бойунча сенин атың,
катарлаш Шарыпкулга жазылышын,**

**карегим, ушу менен үчүнчү ирет,
кайтоолдоп айтып жатам, талабым бек!**

**Карегим, койчу шартым азыр сага,
катарлаш ысымыңар чыкмайынча,**

**токтоткун ыр-дастанды чечмелөөнү!
Өтүнөм ушул шартты бекемдөөнү:**

**тамырдан кан агызып, бузбаймын деп,
Атаңа антыңды бер да бир ирет?..**

**Чырагым, кубанычың бөлүшүп тең,
сүйүнчү сурайбы деп күткөн элем.**

**Айтпадың неберелүү болгонунду,
айтууга арзыбайт деп ойлодуңбу?**

**Жадырап аткан таңдай, жарык маңдай,
жан болсун ырыскылуу, туйумга бай.**

**Зулейха койдум атын небереңдин,
Көк Теңир бакыт берсин, өмүр берсин.**

**Каныңда келе жаткан касиеттин,
кастарлап кармагыдай берди ээсин.**

**Аздектеп аруу тутса – сыймык конор,
жашоодо жаза басса – түйшүк болор.**

**Кеп салбайм келеринен наристенин,
карегим, көрөт тагдыр не дегенин...**

**Чырагым жасап келсең шерттин шартын,
чеги жок кең Ааламды кыдыртамын.**

**Пендеге көргөнүңдү далилдөөгө,
келе элек өз учуру, али эрте.**

**Шондуктан, жарыя айтпай адатыңча,
керегин иргеп алып ичке сакта!**

26.08.1999.   15.09. А.К. 8 34 18 45 45 30.

**Чырагым, маани бербей туйумуңа,
бушайман боло бербей кур санаага.**

**«Кырсыкка чалдыкпаса келишмек» деп,
камтама болдуң бекер убайым жеп.**

**Балдарың эч кырсыксыз небак келген,
баарысы орун алды ойдуң жерден.**

**Кабатыр болушса да таппаганга,
кайрыйет, келишти эсен, көргүн мына.**

**«Кыя албай Шарыпкулду сүрдүү жерде,
кабылып калабы деп алда неге,**

**күттүрүп кеч чыкканым үчүн Ата,
күнөөлү болуп турам астыңызда.**

**Анан да, бир сөзүм бар , Жайсаң Ата,
Айкөлдүн дени жаткан ыйык жайда,**

**көптөн-көп өтүнөрүм экөөңүздөн,
кечирип кемчиликти менден кеткен,**

**тилегим – мурдагыдай чыкса дегем,
китепти Шарыпкулдун аты менен,**

**кабылдап тилегимди макул көрүп,
суранам, койсоңузда бата берип..» –**

**Чырагым, өзгөрткүн деп бүтүмүмдү,
эч качан өтүнбөгүн, түшүндүңбү?!**

**Эсиңе түбөлүккө сактаар нерсе,
элебей Акчабагым, калба шертке!**

**Кусурга каларлыгын шертти бузган,
карегим, көңүлүңө бекем тутсаң!**

**Калтырып сени шертке тилиңди алсам,
карегим, дастанымды кимге айтам?**

**Көралбас бир боорумдан кезегинде,
бейажал жазат таап, али күнгө,**

**жарыкта бүтпөй калган вазийпамдын,
жан-досум кылым кезип тартты азабын!**

**Жай албай канча мезгил боздоп ыйлап,
жарыгым, акырында өзүңдү таап,**

**жашоомдо жетпей калган максатыма,
жетүүчү жебем сенсиң жалгыз гана!..**

**Эскертип Шарыпкулга эчен ирет,
этиет мамиле кыл, аярла деп,**

**колуна кут карматсам, бербей маани,
пендедей кадыресе кабылдады.**

**Шул тапта олку-солку мүнөзүңө,
себепчи өзү экенин сезбейт дале.**

**Күнөөнү башкалардан издебестен,
колунда кутун бекем кармаса экен!..**

**Жообум шул өтүнчүңө, мындан нары,
жарыгым, ушул сөзгө кайрылбайлы!**

**Чырагым, шерт дубанын баардык шартын,
чечмелеп бир аздан соң аткарасың.**

**Ал азыр жаткан жайын Айкөл Шердин,
абайлап назар салгын, көргөзөйүн...**

**Урбастан муздак илеп былтыркыдай,
уланган тиричилик бар сымалдай,**

**көрүнүш таңдандырып жаткандыгын,
көзүңдөн, Акчабагым, баамдадым.**

*Оронбой муз катмарга бошоп андан,
олтурат тактасында Айкөл Атаң...*

*Алтайдан Ата-Коңуш мекенине,
Айкөл Шер жаңы көчүп келген кезде,*

*кам көргөн Көкө абам жаткан жерге,
карөзгөй, калк безерлер ушул күндө,*

*калааба салмак болуп жакын келип,
капарсыз бейкам элдин канын төгүп,*

*жат чыгып өзүбүздөн жатканына,
жайынан жалпы арбактар козголууда...*

*Сурданып боз түшкөнү мунарыктап,
себеби, каректерим, шунда жатат!*

*Кесири бейгамдыктын тийбесе деп,
кейиген Айкөл Шерим карек тигет.*

*Кырсыктан урпактарды сактай көр деп,
турабыз тирүү арбактар тилек тилеп.*

*Толкундай удургуган көңүлүнө,
туш келди коогалаңдуу ушул нерсе...*

*Карегим, алды жакта не күтпөсүн,
Кудурет баарыңарга акыл берсин!*

*Тирүүлөр силер эмес ушул тапта,
турушат тынчы кетип арбактар да...*

*Токтоолук, биримдүүлүк, акыл гана,
токтотот деңиз толкуп каптаса да!..*

**Карегим, демейдеги көргөн камым
кыпалбайм, мында жалгыз калтырамын.**

**Кыйналып жол азабын тартканыңа,
кейибей чыдап койгун, болбо капа.**

**Чакталуу убакытың, шерт дубанын,
чырагым, чымырканып көргүн камын...**

23.09.1999.   12.10. А.К. 317 30 15.

**Чырагым, дене-досум калган жерге,
чыгынып келгениңер коңур күздө,**

**тагдырдын туш кылганын таңым артып,
табылбай ылайык сөз, турам жашып...**

**Түйшүктүү ишин баштап эрте жазда,
түшүмүн күздө бер деп Дыйкан Баба,**

**аптапка сызгырылып, тамчы суунун,
алтынга ат башындай теңеп кунун,**

**тынымсыз бел чечпестен күндөп-түндөп,
түйшүктүн кайрымжысын күздө күтөт...**

**Төрт жылдан ашык мезгил мээнет тартып,
төбөсү көк тиреген дабанды ашып,**

**жетилип башын ийген эгинге эми,
жарыгым, орок салар учур келди.**

**«Туш болбой добулуна табияттын,
түшүмүн алар бекен чырактарым?**

**Болбосо, тагдыр буйруп дагы кайра,
бышкан дан жем болобу каргаларга?» –**

**деген ой бир ирмемге тынчтык бербей,
дилимди ичиркентет ызгаар желдей.**

**Адам да, табият да жумшап күчүн,
аруу дил эмгектенип алган түшүм,**

**жан багуу менен гана чектелбестен,
үрөнгө жарамдуу дан калар бекен?**

**Өксүбөй жакшылыктан эсил журтум,
өркүнү өсүш үчүн улап тукум,**

**түшүмдү силер оруп даярдаган,
түз айтып баа берүүчү чыгабы жан?**

**Күз мезгил калыс учур, анан дагын,
айтууга милдеттүүмүн да бир жагын:**

**түшүмдөн үрөндүкө жарай турган,
асылын тандаш керек толук бышкан.**

**Мөөнөтү күздүн кыска болсо эгер,
мээнетти ак эмгектин текке кетер.**

**Үзүрүн эмгегинин көрүш үчүн,
үшүктүн тилейт дыйкан кеч түшүшүн.**

**Кыш каары эрте түшсө бышпаган дан,
кайрадан өнүм берсин жазда кайдан!**

**Туш келип кыска күзүм тагдырыма,
түшүмүм жем болду эле каргаларга!**

**Азыр да өткөндөн соң далай кылым,
тагдыр ай, шол мезгилге туштуктурдуң!..**

**Чанагы сууга канып, бармактай дан
байлаган эгинимди ордурбастан,**

**кар басып түшүмүмдү, коромжуга
калабы деп чочулайм тынбай санаа.**

**Түйшөлүп турганымда кошумча ага,
тукумуң үзүлгүрдүн сөзүн кара!..**

**Ууланган көралбастык сезимине,
ушинтсем жеңил болот деген беле.**

**Өзүнө ченеп казса болмок орду,
өзөгүн тукумунун өрттөп койду.**

**Каарга калган жандын кебин кеп деп,
карегим, капа болбо убайым жеп...**

**Жарыгым, Шарыпкулдун соболуна,
жакшылап көңүл койуп жообум тыңда.**

**Көңүлүн оорутууну каалабастан,
кайпытып үстүртөдөн кеңеш айтсам,**

**таарынып, таарынычка жооп берсе,
так айтуум керек болду анда эмесе.**

**Эстүү жан түшүнөт деп канча жолу,
эскертип айтканымды укпай койду.**

**Жаман жыт өз үйүнөн чыкпаганда,
жат адам эшигине чычмак кайда.**

**Үйүнөн жыт жоголсо былгып турган,
үндөбөйт мына ошондо тышкы душман.**

**Өзүңө айтканымды жатка жамап,
өктөөсү сага тийген болду таяк.**

**Коргомок түгүл жаттын кордоосунан,
кошумча болду сөздү чаргып айткан.**

**Ырыскың эмес сенин деп эч качан,
ызалаар Шарыпкулду сөз айтпагам.**

**Ал эми: «Ырыскыңды куйган аяк,
өтө морт, этиет бол, сынып калат»,–**

**деп ага эскерткеним оор тийсе,
демек, ал өтө назик, абдан эрке.**

**Убада Шарыпкулга кылгандарым,
учуру келген кезде алат баарын!..**

**Тартышуу, араздашуу тирүүлүктө,
тек гана адамдарда болчу нерсе.**

**Карегим, Шарыпкулсуз иштейм дешиң,
карандай пенделикке жеңдиргениң.**

**Байланган Улуу Тогоол жиби менен,
бириккен бир бүтүнбүз үчөөбүз тең.**

**Ураса бир бурчубуз, дастан анда,
уланбайт, муну эсиңе бекем сакта!?**

**Так кесе өтүнөрүм Шарыпкулдан,
тайманбай башкалардын бетине айткан,**

мүнөзүң карматтырсаң өзүңө да,
мурдуңа чымын коно албайт анда...

Экөөңдүн пикириңди келишпеген,
элге айтып не көздөрүң билбей келем.

Үйүңдөн сыртка чыкса шыпырынды,
үйүлөт кайра өзүңө, мунум чынбы?

Шондуктан, мындан наркы койор шартым,
талашып-тартышууңар ичте калсын!

Чырагым, кубанбастан мурдагыдай,
тургансыйт көңүлүңдөн түнөк албай.

Анан да апкелгениң азырынча,
жарыкка көрүнө элек экен бала¹.

Көнүккөн көзгө тааныш кийим менен,
кубанып адатыңча алып келсең,

мен дагы сен сыяктуу жетине албай,
мээримим мелт-калт толуп, болмокмун жай...

Карегим, бүткөн экен шерттин шарты,
дастанды анда эмесе уланталы.
37 30 7.

---

¹ Жарыкка көрүнө элек экен бала –

**Чырагым, эсенсиңби, кандай алың?
Сезилбейт дагы деле кубанганың.**

**Кандайча кабыл алсаң эркиң дечи,
карегим, перзентинди бери берчи?**

**«Перзентиң» деген сөзгө, Акчабагым,
пейилиңден көрүүчүмүн кубанганың.**

**Ал кезде арманы көп Ырчы Атаңдын,
көөдөнгө батпагандай ысык каным,**

**жашоого – кең жарыкка кайрылгандай,
жадырап кубанчумун жарып маңдай.**

**Ал азыр «перзент» деген сөзүм менин,
шылдыңдап жатканымдай сезилгенин**

**туйунуп, от койгондой куусаң чөпкө,
жан-дүйнөм куйкаланып өрттөнүүдө.**

**Абийириң, аруу дилиң азыр мына,
азапка түшкөндүгүн туйдум даана.**

**Карегим, билсең эгер кандай гана,
какталып турат жаным от табына!..**

**Көө жапкан ыйык сезим, аруу дилге,
көөдөктүн урпак учу кош дүйнөдө,**

**жай таппай жабыркасын түтүн каптап,
жан-досун жылыптасын жайкы аптап!**

**Ыйлап ал, көздөн аккан ар бир тамчың
берметтей тизмектешкен ырга айлансын.**

**Мындан да ачуу ызага, кордолууга,
бел байлап баш көтөрүп тике кара.**

**Анткени, дилден бүткөн беш перзентинң,
арсыздын ичи күйгөн сан аскерин,**

**кайрадан чабуул койуп багынтарын,
кайраттуу, бийик болуп эсиңе алгын.**

**Чырагым, жарык көргөн перзентиңе,
берейин ак батамды аруу дилде:**

**атагы алыс кетип дабан жарсын,
арыбай Аккуладай арыш алсын.**

**Арстан Айкөл Атаң, аяндуу энең,
ак жолун жылоолосун ачып кенен.**

**Кудурет тартуу кылган беш перзентинң,
кийинки перзенттерди ала келсин.**

**Кейиштүү өтүп кеткен он Жайсаңдай,
кетпесин кең жарыкта изи калбай.**

**Кылымдар өчкүс болуп аты калсын,
көктөгү Таң Чолпондой бийик жансын!**

**Бул бата – ак тилеги ОН ЖАЙСАҢДЫН!
Көк-Теңир! Шул тилекти кабыл алгын!?**

**Шарыпкул, калыстыктан күдөрүңдү
үздүргөн күнүм барбы? Күткөнүңдү**

*далилдеп, мына мобул катарлаша,
жазылган китептеги атыңарда.*

*Тең баалайм экөөңөрдү, ошондуктан,
теңеймин кош карекке жанып турган.*

*Калыстык – тирүүлүктө сейрек сапат,
карегим, а болбосо шертке такап,*

*жүрөгүн Акчабактын оорутпастан,
жөн гана жазсаң болмок мурунтадан.*

*Күнөөлөп жатканым жок, калыс сөзүм,
карегим, сураныпсың аны өзүң...*

*О Теңир! Аяндуу жан, асыл Каныш,
ойлуу жүз, жаштуу карек, баары тааныш!*

*Кадимки Чоң Казаттан биз келгенде,
Каныкей дал мына шул куракта эле.*

*Аялуу асыл жардын бүт түйшүгүн,
аянбай жонуна артып, назик ийин*

*майышпай кыл аркандын кыйганына,
мекенин кармап турган ичтен тына.*

*Түйшүгүн түмөн журттун Айкөлүнөн,
түз гана өзүнө алып, сыр бербеген.*

*Кызматы элге кылган, жарга кылган,
кылымдар айта берсе, бүтпөс дастан!*

*Садагам, мына шондой асыл жандын,
сымбатын, түс-келбетин берген таасын,*

**Теңирдин тартуулаган кереметин,
тендешсиз дебегенде не демекмин!!!**

**Калайык кандай айтса мейли дегин,
күбөң – мен, так түспөлү Каныкейдин!**

**Келбетин даана тарткан Каныкейди,
колунду кармайынчы, сунчу бери!?**

**Жылоолоп касиеттүү эне арбагы,
жарыгым, сактап жүрсүн баарыңарды.**

**«Дастанда окуялар көп учурда,
чагылат жашоо-тирлик турмушума.**

**Андагы ый-күлкүнү өз башымдан
өткөзгөн кезим арбын. Тынбай санаам,**

**эпкини дастандагы окуянын,
элге да тийеби деп корккон чагым» –**

**айтканың өзөктүү сөз, антпегенде,
Ааламга аралашуу мүмкүн беле!**

**Жашоодо бир-бирине байланбаган,
жарыгым, эч нерсе жок четте калган.**

**Бир үйгө тийген тумоо – жалпы айылга
таралат, жоготпосо учурунда.**

**Андан соң дабан ашып жанат өрттөй,
алоолоп кулач керет ээ-жаа бербей.**

**Чалдыгып журтум өрткө калбасын деп,
чырагым, дастан айттым тилим безеп!..**

**Бейгамдык, кенебестик эмнелерге,
бүт журтту кабылтканын айттым эле.**

**Ынтымак, биримдикти сактабаса,
ырыскы куйган аяк чайпалат да!**

**Түпөйүл санаа тартып турган чакта,
түрү бар созулчудай кыйла убакка,**

**Тирешсе төбөлдөрү келбей ырка,
тек өтпөйт, калабасы тийбей журтка.**

**Ырк кетүү, бейгамдыктын кесепети,
ырыскы чайпалтуучу нерсе апкелди!**

**Калайык, калк башчылар баарысы тең,
күнөөнү бир-биринен издебестен,**

**жон түйүп, биригишип, четтен келген,
жат жоону кууш керек тууган жерден...**

**Жарыгым, тирүү арбактар козголушкан,
журтуна тынчтык тилеп, берет жардам.**

**Шерт шартын аткарыпсың, анда эмесе,
шашылбай дастаныма кулак төшө...**

*Бул медитациялардын учурунда 162–207-беттер
жазылган.*

БЕШИНЧИ БӨЛҮМ

21.10.1999. 12.11. А.К. 320 21 20.

**Чырагым, кийинчерээк биздин маанай,
чыңдыкпы, табияттын сыңарындай,**

**сур булут каптагандай Айдын жүзүн,
суз тартып бараткансыйт дүйнө бүтүн.**

**Кыйлага ушул абал уланарын,
карегим, өзүң деле баамдадың...**

**Окшошот окуялар дастандагы,
оопасыз дос-душмандын чыр-чатагы.**

**Безери жатка жагып койун ачкан,
билдиң го, чагымчыны өздөн чыккан.**

**Башынан пенде аттуудан жууса кетпес,
бейопа кемчилдиктер жөнүндө сөз,**

**кошумча болуп ага алдыдагы,
каршылаш тогоолдордун келээр маалы.**

**Көтөргүн жалакайлык кылбай чыдап,
көктүктү, эркти өзүңдөн талап кылат.**

**Жакшылык келбестигин жамандыксыз,
жарыгым, көп учурда унутабыз.**

**Карама-каршылыкты бир эненин
киндиктеш эгиз кылып төрөгөнүн,**

**бири-өлсө – экинчиси удаа өлүп,
бүт тирлик токтолорун өспөй-өнүп,**

**адамзат акыл-эске ээ болгону,
аңдайт да, бирок ага көнбөй койду...**

**Кайгыртып маанай чөккөн бул күндөрдүн,
кайрымжы жакшылыгын мол экенин,**

**заарда «Кичинекей Ханзаадандан»,
садагам, болот бүгүн кабар алсаң...**

**Биз азыр дарыланчу жайга барып,
бүткөн соң сен ал жерде дарыланып,**

**жанына Тал-Чокунун жетип алып,
жарыгым, ыр-дастанды уланталык.**

18.11.1999.   10.12. А.К. 308 15 45

**Чырагым, эсенсиңби? Колунду бер,
чыйрыгып калыптырсың, муз тура жер.**

**Түйшүгү тирүүлүктүн ар кандай шарт,
туш келип каршы тогоол илешкен дарт,**

**көргөзүп үстөмдүгүн турган чагы,
карегим, көтөрө бил, өтөт баары.**

**Азыр биз дарыланчу жайга барып,
аяктан сен бүткөн соң дарыланып,**

**өзүбүз көнгөн жерде тыныкканча,
өткөнгө кайрылалы да бир сыйра.**

**Кайтоолдоп, жетсе убакыт улайм нары.
карегим, азыр керек дарылануу...**

**Жарыгым, жаның абдан кейип калды,
жайланып бир аз убак тыным алчы...**

**Дартыңа дабаа болчу нерсе болсо,
дарылан, кинем алып эч бир коркпо.**

**Пейилиң түнөк таппай койгон жерде,
байырлап анда кутуң калмак беле.**

**Сен өзүң кайда жүрсөң, канындагы
касиет бирге жүрөт, билгин аны.**

**Жардамы тирлигиңе тийсе эгер,
жарыгым, каалагандай уруна бер.**

**Көтөрөр көңүлүңдү сөз укканың,
көөнүмдү кубандырды менин дагың.**

**Канчалык оор болсо тарткан мээнет,
кайтарып кайрымжысын шончо берет.**

**А демек, жүгүңөрдү оор көрбөй,
айтылган ар-кыл сөзгө көңүл бөлбөй,**

***баштаган иштин чыксак аягына,
жүзүңөр жарык болот журт алдында.***

***Эмгектен үзүр көрөр мезгил жакын.
Экөөң тең ишенгиле – чырактарым!***

***Көңүлүң сергип калса, Акчабагым,
калемиң, кагазыңды даярдагын.***

*Бул медитациялардын жардамы менен 208-230-
беттер жазылган.*

АЛТЫНЧЫ БӨЛҮМ

23.12.1999. 15.13.A.K. 25 42 32

**Чырагым, көзүңдү ачып айланаңа
серп салып, ыйлап жаткан мени кара.**

**Үмүттүн шам чырагы өчүп калган
өзүңө жолукканда кайра жанган.**

**Ал азыр кароолонуп шол чырагым,
кайратым качып ыйлап турган чагым...**

**Канчалык далбас уруп кылган мээнет,
каршылаш күчкө алы жетпей келет.**

**Канча сыр ичке катчу чыгып сыртка,
кабылдың кайтышы оор ушул дартка.**

**Талапты дарыгерлер койгон сага,
тирликте кыйын экен аткарууга.**

**Жарыгым, ошондуктан мындан нары,
аткаргын бар болгону жалгыз шартты.**

**Ай кемий баштагандан – жаңырганча,
анчалык күч келтирчү түйшүк тартпа.**

**Чечмелөө жазганыңды оор болсо,
чырагым, адатыңча чыкчу болбо!.**

**Өткүчө каршы тогоол токтот аны,
өтүнөм, аткар сөзсүз ушул шартты?**

**Карегим, муну сага Айнөл Шердин,
Алтайдан көчүп кайра келген жерин,**

**тепсеген безерлерди нээти кара,
туйунтуп айтып бергем учкай гана.**

**Ошондо кереметти каткан жерди,
көрсүн деп ак таштагы белгилерди,**

**анан да нээтиңе кирбей кара,
аруу дил калса экен деп бергем сага.**

**А бирок ал жөнүндө айтылбай кеп,
анчалык эске тутпай калсаң керек.**

**Карегим, анан дагы ошол кезде,
көңүлүң жайында эмес учур эле.**

**Кармаган ак ташыңды баштыгыңа,
кыязы, салбай калган окшойсуң да.**

**Булакка барганыңда, ишин менен
алаксып чыгарыпсың такыр эстен.**

**Чырагым, элес албай таштап койдун!
Чын далил таап алганы Шарыпкулдун,**

**ортодо ошол таштай керемет ак,
ортоктош экөөңөргө дастан жатат...**

**Оорутуп аламбы деп көңүлүңдү,
ойумду, чочулаймын, бөлүшүүнү.**

**А бирок, айтуум керек сөз келгенде,
анымды, Акчабагым, жаман көрбө?**

**Кеселиң күчүркөнүп турган кезде,
көшөрүп жалгыз чыкпай, жок дегенде,**

**эп көрсөң, Шарыпкулдун айтканына,
көшөрбөй көнүп койсоң болмок туура...**

**Түшкөнүн Нуршооландын түк сезбестен,
жатыпсың кар үстүндө тонуп денең.**

**Карегим калбай агып калганбы деп,
карайлап калганымды айтуум керек!..**

**Көшөргөн көктүгүндү жактырамын,
көрө бил бирок анын зыян жагын.**

**«Оозумдан чыккан кепке турбадым» – деп,
ойундан таарынычың жанбай келет.**

**Канчалык таарынбасын тагдырына,
каршы иш жасай албайт буйругуна.**

**Колунан пенде аттуунун келбестигин,
карегим, баянымда көп эскерттим.**

**Андыктан көңүлдөгү таарынчыңды,
ардагым, жүрөгүңө жүк кылбачы.**

**Артынган жүгүңөрдү көтөрүп тең,
аз калган бутабызга жетсек экен!**

**Алдыда күчөй берчү тоскоолдука,
аракет кылгылачы бир турууга.**

**Аткарып өтүнүчүн Ырчы Атаңдын,
агартып көңүл кирип жууп салгын...**

**Жазганга чамаң жетсе, Акчабагым,
жаңыртып өткөндөрдү кайталайын...
О.**

23-17. 24.12.1999.»

* * *

25 42 32 0.

**Чырагым, таалайымдын тайкылыгын,
чыгарып чеке белин көп жолу айттым.**

**А бирок түз айтууга азыркыдай,
азапташ болбогон соң жүрдүм даабай.**

**Ал бүгүн мени менен, Акчабагым,
азаптын ачуу даамын бирге таттың.**

**Тартынбай баштагыдай, ошондуктан,
таалайым кем экенин айтып турам.**

**Тубаса жалтаңдыгым, анан дагы
тагдыр ай, жазуум беле маңдайдагы.**

**Болбосо, он Жайсаңдын биринин да,
артында аты аталбай калганына,**

**тагдырдын буйруганы дебегенде,
таарынып, коймок элем кимге күнөө?**

**Ташка окшоп көлгө ыргыткан «чулп» деп гана
угулуп үнү ошол учурунда,**

**тушунда чеберлигин макташкан журт,
тымышып көзү өткөн соң болушту унут...**

**Кылбастан чыккынчылык өнөрүмө,
кирдетпей ыйык, аруу туттум эле.**

**Кемитпей кудуреттүү сөздүн наркын,
көйгөйлүү көңүл ойум даана айттым.**

**Жашоомдо дөөлөт үчүн бир да жанды,
жактырган эмес элем мактаганды.**

**Койгулап көкүрөктү кыйынмын деп,
көнбөгөм көрүнүүгө арга издеп.**

**Өзүмдү өзгөлөрдөй көргөндүктөн,
өздөрү, айтпасам да билет дегем.**

**Далилдеп Айкөл Шерге дараметим,
дилинен орун алыш аракетин**

**жашоомдо кылмак түгүл, ойума эч
жакындап койбогонун пенде ишенбес.**

**Тагдырлаш экенимди билсем дагы,
тартынып айта албагам Айкөлгө аны.**

**А бирок, айткан сөзүн Чыйырды энем,
аруу дил табериктей күтө билгем.**

**Дастаным бурмаланып, жомок делбей,
даректүү бойдон жетсе өзгөрүлбөй,**

**Айкөлдүн назарына илинбеген,
асылдар калышты деп билинбестен,**

*жаш төгүп, кылым кезип тартпай азап,
жан-досум түбөлүктөн жайын тапмак.*

*Жалганда өтөй турган вазийпамды,
жакыным бүткөрттүрбөй үзүп салды.*

*Жанымдан артык көргөн дастанымды,
жан кечти биротоло ээлеп калды!*

*Жалтаңдык кылганымдын кор-азабын,
жарыгым, мына шондо чындап тарттым.*

*Кемитип сөздүн кунун, бурбай айтса,
кейимек эмес элем кылганына...*

*Айтылган учурунда улуу дастан,
айланып жамак-ырга калгандыктан,*

*өзөгүн өзгөртпөстөн айта турган,
өксүдүм Көк Теңирден тилеп Жайсаң.*

*Ошентип тилеп алган тогуз Жайсаң,
опоосуз баскан жолум кайталашкан...*

*Теңдешсиз сөз ээлери болгон менен,
тегинде жалтаңдыгы баарын жеңген.*

*Акыркы Жайсаң менен бүлбүл жанган,
үмүтүм сан жылдарга өчүп калган.*

*Жайсаңдын атын алган өнөр ээси,
айтылбай унутулуп кала берди.*

*А бирок, өзгөрсө да өзөк сактап,
айтканым унутулбай келе жатат...*

*Вазийпам аткарылбай калганына,
жан-досум жай алдырбай кылымдарга,*

*караңгы Аалам койнун кезип күн-түн,
кайтоолдоп бир келүүчү Жайсаң күттүм.*

*Теңирден тилегеним: ошол Жайсаң,
аздектеп шык-өнөрүн, болбой жалтаң,*

*көк болсо өктөм, өжөр Култегиндей,
коштогон досу болсо Күчүгөндөй,*

*ошондо урпактардын жүрөгүнөн,
орунун ыр-дастаным табат дегем.*

*Кылымдар сапар артып талыкпастан,
карегим, издеп жүрүп сени тапкам...*

*Ар дайым кылганыңдай өзүң арман,
кемчилиң – аялзаты болуп калган.*

*Эгерде жигит болсоң Күчүгөндөй,
бейадеп кепти угуп мүңкүрөбөй,*

*кездешип күнбү-түнбү, ысык-суукпу,
кеп-сөзгө калбас элек коркунучтуу...*

*Карегим, сөзүмдү азыр айта турган,
көңүлүң койуп кылдат талдап уксаң.*

*Таалайым кем жаралаган жан экеним,
айталбай жүргөнүмө бар себебим:*

*энеси оорuluубу, ачпы-токпу,
эмчекте сүтү анын барбы, жокпу,*

**эч качан эсептешпей аны менен,
энеден наристедей сүт тилеген,**

**сен мени бүт баарына эгедер деп,
сезимиң көп нерсени турат тилеп.**

**Айтпадым алсыздыгым канча жолу,
а бирок, ага ишенгиң келбей койду.**

**Өткөрүп өз жаныңдан бүгүн баарын,
азабын алсыздыктын бирге тарттың.**

**Андыктан, ырысы кем тирүүсүндө,
Атаңдын арбагына болгун күбө...**

**«Ак Пирин болгон Жайсаң тирүүсүндө
кем таалай, жолу катуу бир жан эле»,–**

**деп эгер башында айтсам Акчабагым,
арабөк калып калмак ыр-дастаным.**

**Анткени, Шарыпкул да мен сыяктуу,
кеч билдим, жан экенин жолу катуу.**

**Өжөр, көк болгон менен, бирок, анан,
өзүнөн башка билбес ал да жалтаң.**

**Атадан – акыл айтып тирек болоор,
агадан – аттан тайса жөлөп койор,**

**кызыл эт кезде ажырап тарткан азап,
калтырган көөдөнүнөн кетпеген так.**

**Ишенип сүйөнбөстөн башкаларга,
иш кылып көнгөндүгү, чындыгында,**

**«Кыйынмын» – деп көөдөнүн каккандарга,
кыпынча жакпастыгы белгилүү да.**

**Андайлар жолун тороп кагышканда,
аргасыз сыр алдырбас үчүн гана,**

**жашырып жалтандыгын : «Дарт» – дегенге,
«Балээ» – деп жооп айтып карайт тике.**

**Ырасын айтсам кептин чын-чынында,
«ырыскы какмалыктын» сыры ушунда...**

**Карегим, өлүүсү да тирүүсү да,
кем таалай жолу катуу жан болушса,**

**артылган оор жүктү алар менен,
анда мен көтөрүшө албайм деген,**

**жаман ой сезимиңе кирсе эгер,
жарыгым, аракетим болмок бекер.**

**Шарыпкул жолу катуу болгон менен,
шар, өжөр, айтканына турат бекем.**

**Кечирип пенделикте кемчилдигин,
канында шык-өнөрүн баалай билгин!**

**Назарга тирүү кезде илинбөөнүн,
нарк-куну канча экенин айтып бердим.**

**Дегн эле журттун башын кармагандын,
бурганы туура болот дил-назарын...**

**Айкөлдүн арбагы зор, бирок гана,
адамдын көзү көрбөс тирүү арбак да.**

**Арбагы назарына алган үчүн,
арбынын ыр-дастандын жазып бүттүң.**

**Зар какшап тилеп алган тогуз Жайсаң,
саптарды бурмалабай таасын айткан.**

**Ыр-дастан жат жазылып көөдөнүндө,
ырдашчу ошол тейден көзү өткөнчө.**

**Көздөрү өтөр замат алар менен,
көмүлүп ыр-баяным кала берген.**

**Кайрадан Жайсаң тилеп айтчу дастан,
кең Аалам койнун кезип сапар тарткам...**

**Бирөөгө перзент тилеп зар какшаган,
буулуккан үнүндү угуп байырлагам.**

**Аруу дил тилегиңе, Акчабагым,
аярлап кулак төшөп назар салдым.**

**«Кудурет, дастан айтчу перзент бер деп,
кошулуп тилегине койгум келет.**

**Тилегин арбак менен Пенде-Эненин,
Теңирим кабыл тутуп берсе?» – дедим.**

**Анда мен он Жайсаңдай өтүп кеткен,
бир перзент Теңир буйруп берсе дегем.**

**Ал кезде жараларын өлбөс «ЖАЙСАҢ»,
ак сөзүм, Акчабагым, аңдабагам...**

**Шарыпкул – учук улар бир тал жибим,
шооланды аны менен бириктирдим.**

**Оролгон «Жайсаңымды» ак кагазга,
ошентип, кош карегим, таап алганга,**

**атаңар кубанганын жашыралбай,
айткамын акырынан күмөн кылбай.**

**Арадан беш жыл ашык мезгил өткөн,
беш «Жайсаң» турат колдо жарык көргөн.**

**Ар бири миң Жайсаңдын ордун басып,
атаңдын ыр-баянын турат айтып.**

**Акыры урпагымдын жүрөгүнөн,
түнөктү табышарын толук билем!**

**Өктөөмдү аягына чыгарса деп,
өзүңдөн туруктуулук жүрөм тилеп...**

10.02.2000.   6.02.A.K. 2 19 19 .
0 21 25 44 0 8 24 28 0.

* * *

**Чырагым, эсенсиңби? Айтканымдан
жыйынтык чыгарганың көрүп турам.**

**Жан-досуң шунча кейип турган кезде,
жаныңда Шарыпкулдун келгенине,**

**көңүлүм көптөн бери бөксө тарткан,
келгендей калыбына – толуп турам!..**

**Туш келип тагдырыбыз кас тогоолго,
турабыз, каректерим, кыйын жолдо.**

Шарыпкул!

**Экөөбүз – эки жээкпиз. Ортобузда –
ээ бербей албууттанган тирлик-дайра.**

**Ортодо эки жээкти туташтырган,
Акчабак – көпүрөбүз талдан курган.**

**Ташкыны дарыянын талды агызса,
таш кабат таалайымды дагы кайра.**

**Тизгини тирүүлүктүн оозун тартып,
тим койбой басыгына – койду кагып.**

**Сезимтал жан-дүйнөсү жабыр тартып,
сергитпей көңүл-көйүн кесел басып,**

**агымы тирүүлүктүн иримине,
агызып кетпесе деп тилейм күндө.**

**Алдыда ийгиликтен тоскоолдук көп,
аргаңар – бекем туруш тобокел деп.**

**Азыгы Акчабактын сезим деп бил,
аны сен мокотпостон курчутуп жүр.**

**Чалгынын сезиминин канат керген,
чарт кеспе түз айтылган ойуң менен.**

**Жараңка кетип калды морт буйумга,
жарыгым, этиет бол, аяр сакта.**

**Биригип бир бүтүнгө иш кылсаңар,
билинбей калат артта тоскоолдуктар.**

Эң башкы максатыбыз – ыр-дастанды,
эртерээк аягына чыгаралы.

Оттуктан жылт чагылган учкунга окшоп,
өмүрү кыска адамдын – калат токтоп.

Ал эми түбөлүктөн тирүүлүккө,
ар-дайым боло бербейт тал-көпүрө!..

Тагдырдын буйруганын экөөңөргө,
тузу кем же ачуу экен дебегиле.

Ыр-дастан урпактардын жүрөгүнөн,
эгерде түнөк тапса, үчөөбүз тең

түбөлүк калаарыбыз аны менен,
талашсыз. Бизди тогоол бириктирген!

Арбагы Айкөл Шердин али күнгө,
албаса назарына анда неге,

оролгон Ыйык Жалды акбулага,
ойлончу, бермек беле, анда, сага?..

Бекерден тирүүлүктү дарыяга,
берекем, салыштырып айтпадым да.

Агызган түбү менен дарактарды,
арбактан тирүү турмуш абдан жандуу.

Теңирдин үнүн угуп, колун көрбөйт,
андыктан ал бергенди пенде билбейт.

А демек, Жаратканды жок деген жан,
арбактын аракетин билсин кайдан...

**Ал эми таазим этүү ыйыктыкка,
айтылат көбүнесе сөздө гана.**

**Артында өчпөс изин калтырууга,
аракет кылган адам тирүү чакта,**

**арбактан алда канча дараметтүү,
айта алат, көргөзө алат ал анткени...**

**Эл калыс, баасын берет деген менен,
эчендер эскерилбей калат экен.**

**Сыгылып акылыңдан чыккан сөзгө,
сыр бербей ээ болгонун көргөнүңдө:**

**касирет арманыңды тирүүлөргө,
канткенде билгизем деп, о дүнүйө,**

**жан-досуң жайын албай түбөлүктөн,
жаш төгүп Аалам койнун кезет экен.**

**Мен деле Токтогулдай учурунда,
Манастын илингенде назарына,**

**«Жайсаңдын дастаны» деп эл ичинде,
жарыктан ордун таап албайт беле!**

**(А бирок тагдыр жазуу маңдайдагы.
Теңирим таразалайт андайларды).**

**Өкүнүүм шунча кылым өксүттүргөн,
өзүнүн кунун төлөйт, ага ишенем!..**

**Силерди – карегиме – жарык көргөн,
садагам, бекеринен теңебегем...**

*Дайранын нугун бузар күчкө эгедер,
дилдешти табасыңар эми силер.*

*Дастаным түнөк алып жүрөктөрдөн,
даректүү баян делип, нечен эрен,*

*далилдеп дараметин ийне менен,
дарыя агызышат илим-кенден.*

*Карегим, Чыйырды энем айткан сөздү,
кайталап азыр сага айткым келди.*

*«Башка эмес айтканыма сен да Бакай,
байкоомдо тургансыйсың көп ынабай...» –*

*Карегим, ушул сөздүн сыңарындай,
кыязы, тургандайсың сен да ынабай.*

*А бирок учурунда ушул сөздү,
айттырып жатат мага Теңир өзү!*

*Карегим, убакыт аз, ыр-дастанды,
кайрадан жазганыңды уланталы.*

*Андан соң дарыланчу жайга барып,
артыңа кайткандай бол дарыланып.*

0 21 25 44

*Бул медитациялардын учурунда 231–316-беттер
жазылган.*

*Жетинчи китептин
медитациялар бөлүгүнүн аягы.*

МАЗМУНУ

Көкөтөйдүн ашы.....	5
Сыргактык сыры.....	7
Көкөтөйдүн каза болушу	23
Каркырадагы окуя	75
Төштүктүн баяны	100
Айдардын кабары	137
Аккожонун каргышы	176
Дулдул Тулпарлардын таржымалы.....	204
Аштын башталышы	232
Көөхар көз жамбынын сыры.....	271
Медитациялар бөлүгү.....	313

Жайсаң Үмөт уулу

АЙКӨЛ МАНАС

Дастан

Жетинчи китеп

КӨКӨТӨЙДҮН АШЫ

Редактору *Жумадин Кадыров*

Корректору *Жаңыл Шайыкбекова*

Компьютерде калыпка салган *Рая Терибаева*

Форматы $84 \times 108^{1/32}$. Көлөмү 27,5 басма табак.
Заказ № 334. Нускасы 10000 даана.

«Бийиктик» басмасы

Бишкек шаары, Ю. Абдрахманов көчөсү, 170 «А»
Тел.: 66-75-58